

Innehåll

1	Sammanfattning	9
2	Promemorians lagförslag	11
2.1	Förslag till lag om ändring i brottsbalken	11
3	Inledning och bakgrund	15
3.1	Fenomenet människohandel	15
3.2	Situationen i Sverige.....	19
3.3	Något om de åtgärder som vidtagits i Sverige.....	21
3.4	Något om Sveriges internationella arbete mot människohandel	24
4	FN-protokollet mot människohandel	35
4.1	Inledning.....	35
4.2	EU-kommissionens ställning	37
4.3	Innehållet i FN-protokollet	38
4.3.1	Syfte, tillämpningsområde och kriminalisering	39
4.3.2	Särskilt om innebörden av uttrycken sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller tvångstjänst,	

	slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor och träldom	42
4.3.3	Skydd av och stöd till brottsoffer	44
4.3.4	Förebyggande åtgärder och samarbete mellan staterna m.m.	47
4.3.5	Förbehåll, tvistlösning och övriga slut- bestämmelser	52
5	FN:s barnkonvention och dess fakultativa protokoll om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi	55
5.1	Inledning	55
5.2	Innehållet i det fakultativa protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi	57
5.2.1	Ingressen	57
5.2.2	Tillämpningsområde, definitioner, ansvar och sanktioner	58
5.2.3	Behörighet och utlämning	59
5.2.4	Rättslig hjälp och tvångsmedel	61
5.2.5	Stöd till brottsoffer och förebyggande åtgärder	61
5.2.6	Internationellt samarbete	63
5.2.7	Slutbestämmelser	64
5.3	Svenska tolkningsförklaringar	65
6	Rambeslutet om bekämpande av människohandel	67
6.1	Bakgrund	67
6.2	Rambeslutets innehåll	69
6.2.1	Brott som avser människohandel för arbets- kraftsexploatering eller sexuell exploatering	70
6.2.2	Påföljder	71
6.2.3	Juridiska personers ansvar och påföljder för juridiska personer	71
6.2.4	Behörighet och lagföring	73

6.2.5	Skydd av och stöd till brottsoffer	73
6.2.6	Territoriell räckvidd.....	75
6.2.7	Tillämpning av gemensam åtgärd 97/154/RIF	75
6.2.8	Genomförande	75
6.2.9	Ikraftträdande	75
7	Sveriges tillträde till FN-protokollen	77
8	Behovet av lagändringar, m.m.	81
8.1	Kriminalisering av och påföljder för brottet människohandel och för annan försäljning av barn	81
8.1.1	Åtagandena.....	81
8.1.2	Gällande svenska bestämmelser	85
8.1.3	Lagstiftningsbehovet	96
8.2	Kriminalisering av mellanhänders otillbörliga fram- kallande av samtycken till adoption av barn.....	101
8.2.1	Åtaganden och gällande svenska bestämmelser....	101
8.2.2	Lagstiftningsbehovet	105
8.3	Kriminalisering av och påföljder för barnpornografi.....	106
8.3.1	Åtagandena.....	106
8.3.2	Gällande svenska bestämmelser	107
8.3.3	Lagstiftningsbehovet	110
8.4	Kriminalisering av och påföljder för barnprostitution	113
8.4.1	Åtagandena.....	113
8.4.2	Gällande svenska bestämmelser	114
8.4.3	Lagstiftningsbehovet	116
8.5	Ansvar och påföljder för juridiska personer.....	117
8.6	Domsrätt och utlämning	118
8.7	Rättslig hjälp i brottmål och förverkande.....	121
8.7.1	Åtagandena och gällande svenska bestäm- melser	121
8.7.2	Lagstiftningsbehovet	123

8.8	Skydd av och stöd till brottsoffer	124
8.8.1	Åtagandena, svenska bestämmelser och relevant brottsofferarbete i övrigt.....	124
8.8.2	Behovet av lagstiftning	134
8.9	Offrens status i destinationslandet	135
8.10	Återanpassning av offer	136
8.11	Förebyggande åtgärder	136
8.12	Informationsutbyte och utbildning	138
8.13	Gränskontrollåtgärder och transportörsansvar.....	141
8.14	Rese- och identitetsdokument	144
9	Straffansvaret för människohandel, m.m.	147
9.1	Straffansvaret för människohandel bör utvidgas.....	147
9.1	Utnyttjandesyftena och brottsrubriceringen	148
9.2	Bestämmelsen bör träffa också icke gränsöverskridande förfaranden	153
9.3	Vilka handelsåtgärder bör omfattas av straffansvaret?	155
9.4	Otillbörliga medel	165
9.5	Handel med och försäljning av barn	170
9.6	Offrets ”samtycke”	173
9.7	Närmare om fleras medverkan i brottsligheten	176
9.8	Straffskalor och straffmätning.....	179
9.9	Avgränsnings- och konkurrensfrågor.....	180
9.10	Försök, förberedelse, stämpling och underlåtenhet att avslöja människohandel	182

9.11 Upphävande av bestämmelsen om försättande i nödläge.....	183
9.12 Olaga adoptionsförmedling.....	184
10 Ikraftträdande.....	189
11 Ekonomiska konsekvenser	191
12 Författningskommentar	193
Lag om ändring i brottsbalken	193
Bilaga 1 FN-protokollet mot människohandel	207
Bilaga 2 FN-protokollet mot försäljning av barn	231
Bilaga 3 EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel.....	249

1 Sammanfattning

I promemorian föreslås att Sverige skall tillträda ett inom Förenta nationerna (FN) utarbetat protokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn. Detta protokoll är ett tilläggsprotokoll till FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet. Sverige har undertecknat såväl konventionen som protokollet.

I promemorian föreslås vidare att Sverige skall tillträda ett inom FN utarbetat fakultativt protokoll till FN:s konvention om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi.

Vidare behandlar promemorian ett inom Europeiska unionen (EU) upprättat rambeslut om åtgärder mot människohandel som riksdagen godkände den 24 april 2002 (prop. 2001/02:99, bet. 2001/02:JuU28, rskr. 2001/02:219) och som antogs vid EU:s ministerråd den 19 juli 2002.

I promemorian föreslås lagändringar som bedöms nödvändiga för att Sverige skall kunna tillträda de ovan nämnda FN-protokollen samt genomföra rambeslutet. Förslagen till lagändringar syftar till att åstadkomma ett utvidgat skydd mot alla former av människohandel och försäljning av barn.

I övrigt bedöms Sverige – utan lagstiftningsåtgärder eller några andra sådana åtgärder som kräver riksdagens beslut – kunna uppfylla åtagandena enligt de ovan nämnda instrumenten. I promemorian lämnas ändå, för sammanhangets skull, en redogörelse för vidtaget, pågående och planerat arbete av relevans för åtagandena på dessa områden.

2 Promemorians lagförslag

2.1 Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken

dels att 4 kap. 3 § skall upphöra att gälla,

dels att 4 kap. 1a och 10 §§ samt 7 kap. 5 § skall ha följande lydelse,

dels att det i 7 kap. skall införas en ny paragraf, 3a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 kap.

1a §¹

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, med användande av olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel *förmår någon att bege sig eller låta sig transporteras till ett annat land* i syfte att personen där skall utsättas för brott enligt 6 kap. 1, 2, 3 eller 4 §, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål, döms för människohandel för

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, med användande av olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel *rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person, och därigenom tar kontroll över personen*, i syfte att personen skall

1. utsättas för brott enligt 6 kap. 1, 2, 3 eller 4 §, utnyttjas för tillfälliga sexuella

¹ Senaste lydelse 2002:436.

sexuella ändamål till fängelse i lägst två och högst tio år.

förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål,

2. utnyttjas i krigstjänst eller tvångsarbete eller annat sådant tvångstillstånd, eller

3. utnyttjas i något annat nödläge,

döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år.

För människohandel för sexuella ändamål döms också den som tar emot, transporterar eller inhyser en person som kommit till ett land under de förhållanden som anges i första stycket, om det sker med användande av sådant otillbörligt medel och i sådant syfte som anges där.

Detsamma gäller den som i sådant syfte som anges i första stycket,

1. till annan för över kontrollen över en person, eller

2. från annan tar emot kontrollen över en person.

Den som begår en gärning som avses i första eller andra stycket mot en person som inte har fyllt arton år skall dömas för människohandel för sexuella ändamål även om inte olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel använts.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år skall dömas för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts.

En gärning som avses i första eller andra stycket utgör brott även om den som gärningen riktas mot har samtyckt till sådant utnyttjande som avses i första stycket 1–3.

Är ett brott som avses i första – tredje styckena mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år.

10 §²

För försök, förberedelse eller stämpling till människorov, människohandel *för sexuella ändamål*, olaga frihetsberövande eller *försättande i nödläge* och för underlåtenhet att avslöja sådant brott döms till ansvar enligt vad som sägs i 23 kap. Detsamma gäller för försök eller förberedelse till olaga tvång som är grovt eller till dataintrång som om det fullbordats inte skulle ha varit att anse som ringa.

För försök, förberedelse eller stämpling till människorov, människohandel eller olaga frihetsberövande och för underlåtenhet att avslöja sådant brott döms till ansvar enligt vad som sägs i 23 kap. Detsamma gäller för försök eller förberedelse till olaga tvång som är grovt eller till dataintrång som om det fullbordats inte skulle ha varit att anse som ringa.

7 kap.

3a §

Den som förmedlar eller vidtar någon annan liknande åtgärd som syftar till att främja annans adoption av en person under arton år och därvid, genom att utlova betalning eller genom någon annan otillbörlig påverkan, förmår någon att lämna samtycke eller tillstånd till en sådan adoption, döms för olaga adoptionsförmedling till böter eller fängelse i högst två år, om gärningen inte utgör ett brott mot frihet.

² Senaste lydelse 2002:436.

5 §³

För försök till förvanskande av familjeställning eller egenmäktighet med barn som är grovt döms till ansvar enligt vad i 23 kap. stadgas.

För försök till förvanskande av familjeställning, *olaga adoptionsförmedling* eller egenmäktighet med barn som är grovt döms till ansvar enligt vad i 23 kap. stadgas.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2004.

³ Senaste lydelse 1993:207.

3 Inledning och bakgrund

3.1 Fenomenet människohandel

Handel med människor är en komplex företeelse som innefattar ett hänsynslöst och cyniskt utnyttjande av andra människor. Människohandel innefattar flera olika led eller moment och kan därför beskrivas som en typ av kedjebrottslighet. I regel innefattar brottsligheten att människor, ofta kvinnor och barn, rekryteras och transporteras inom ett land eller mellan länder i syfte att de senare skall utnyttjas på olika sätt. Människohandel som fenomen är typiskt sett gränsöverskridande. Gärningsmännen utnyttjar möjligheten att föra offren över landgränser för att försätta offren i en beroendeställning och för att själva undgå lagföring. Den gränsöverskridande handeln med människor för exploatering, påtryckning eller utnyttjande är ett ökande fenomen. Framförallt kvinnor och barn rekryteras, transporteras och säljs för att utnyttjas i prostitution och på andra sätt. I de länder där rekryteringen sker råder ofta fattigdom, arbetslöshet och olika former av allvarlig ojämlikhet, såsom förtryck av kvinnor, rasism och förtryck baserat på etnisk tillhörighet. I andra länder, s.k. destinationsländer, finns en efterfrågan på människor att utnyttja, bl.a. för sexuella ändamål. Härigenom finns förutsättningar för en cynisk och lukrativ handel. Handeln utgör alltså ett hänsynslöst utnyttjande av människor som befinner sig i ett utsatt läge.

Även om människohandel – som fenomen betraktat – i regel är av gränsöverskridande natur kan det naturligtvis också förekomma fall av människohandel inom ett land. Människohandlare

kan t.ex. utnyttja människor som kommit till Sverige under andra omständigheter än som offer för människohandel. Det kan t.ex. röra sig om barn från ett annat land som kommit till Sverige utan medföljande legal vårdnadshavare. Vidare kan s.k. vidarehandel inom ett land utgöra en mer eller mindre integrerad del av handelskedjan.

Människohandel som fenomen kan beskrivas med utgångspunkt i de definitioner av begreppet som finns i EU:s rambeslut om åtgärder mot människohandel och i tilläggsprotokollet till FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn (FN-protokollet mot människohandel). Människohandel innefattar, enligt dessa instrument, tre huvudsakliga element.

Det *första elementet* är åtgärder för genomförandet av själva handeln (handelsåtgärderna). Här kan nämnas rekrytering och transport av människor såväl inom ett land som från ett land till ett annat. Hit hör också sådana förfaranden som att ta emot eller att inhysa offren. Vidare ingår här överföringar av människor som är föremål för handeln mellan rekryterare och agenter eller s.k. mottagare. Till själva handeln hör även överföringar i destinationslandet mellan t.ex. olika bordellägare. Det kan också vara fråga om överlåtelser som består i överförande av faktisk kontroll över en annan person. Det är således fråga om olika former av befattningar med offren som kan se olika ut i olika kedjor eller nätverk. I sakens natur – i begreppet handel – ligger att det är sådana befattningar som ingår som led i överföranden av offren som avses.

Det *andra elementet* är de s.k. otillbörliga medel som används för att få offren att underkasta eller foga sig. För att gärningsmännen skall lyckas genomföra handeln krävs nämligen att de kan betvinga eller undertrycka offrens vilja eller i vart fall beskära deras valmöjligheter eller utnyttja att de saknar sådana. Exempelvis rekryteringen kan gå till på olika sätt. Kvinnorna, som det i regel är fråga om, kan föras bort mot sin vilja. De kan också vilseledas angående vad de kommer att utsättas för –

kvinnorna tror inte sällan att de skall utföra ett riktigt arbete under relativt goda förhållanden. De kan också vara införstådda med att det är fråga om t.ex. prostitution, men de blir lurade beträffande "villkoren". Det kan också förekomma att en person missbrukar sin ställning eller på annat otillbörligt sätt påverkar en annan person och därigenom föranleder att denna person blir föremål för människohandel. Gemensamt för de olika situationerna är att offrets sårbara situation på ett eller annat sätt utnyttjas i något eller flera av handelns olika led. Handlaren försätter offret i, eller utnyttjar att offret befinner sig i, en sårbar situation av sådan art att offret inte har något annat reellt val än att underkasta sig utnyttjandet.

I detta sammanhang bör nämnas att internationell och svensk forskning visar att den överväldigande majoriteten av de kvinnor och barn som är offer för prostitution och människohandel kommer från de mest marginaliserande grupperna i samhället. De har utsatts för olika former av förtryck, såsom fattigdom, hemlöshet, drogmissbruk och allmänt kvinnoförtryck i det samhälle de växer upp i samt andra ojämlikheter.

Det *tredje elementet* är syftet med handeln. Det signifikativa elementet i människohandel är att förfarandet alltid syftar till någon sorts efterföljande utnyttjande av offret. Människohandel kan syfta till olika slags utnyttjande. Ett syfte är att personer skall utnyttjas för sexuella ändamål, t.ex. i prostitution eller för utnyttjande på sexklubb. Kvinnor och barn är de grupper som löper störst risk att bli utsatta för sådan människohandel, som också torde vara den form som är vanligast i vårt närområde. Människohandel kan emellertid även ske för t.ex. utnyttjande av en persons arbetskraft eller för åtkomst av mänskliga organ.

I detta sammanhang kan nämnas att såväl FN-protokollet om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn och rambeslutet om åtgärder mot människohandel innehåller bestämmelser om att offrets samtycke till det åsyftade utnyttjandet skall sakna betydelse om något av de otillbörliga medlen, som beskrivits ovan, använts.

Även om människohandel således kan beskrivas som en typisk kedjebrottslighet där flera olika gärningsmän är inblandade, kan naturligtvis inte uteslutas att det förekommer fall där en och samma gärningsman svarar för samtliga led i kedjan. Det kan t.ex. handla om en gärningsman som rekryterar personer i sitt före detta hemland för att sedan i sitt nya hemland utnyttja dessa i prostitution. Om situationen är sådan att rekrytering sker med avsikt att utnyttja personen i prostitution, bör förfarandet kunna betecknas som människohandel även om någon egentlig handel inte har ägt rum.

I detta sammanhang bör något nämnas om den principiella skillnaden mellan de båda brottstyperna människohandel och människosmuggling. Med människosmuggling brukar avses mer eller mindre organiserade former av olovlig invandring. Denna brottstyp riktar sig företrädesvis mot staten, och typiskt sett sammanfaller smugglarnas och de smugglades intressen när det gäller brottets fullbordan, även om smugglarna även här många gånger hänsynslöst utnyttjar människors utsatta situation i ursprungsländerna. Under människosmugglingsförfarandet kan migranterna också komma att utsättas för brott av olika slag. Med människohandel avses däremot olika gärningar som syftar till ett efterföljande utnyttjande av offret. Människohandel är till sin natur ett brott mot person. Människosmuggling kan i och för sig utgöra ett led i människohandeln, men brottet människohandel kan också begås genom att offren förs över landgränser lagligt och med korrekta dokument.

Det bör framhållas att människohandeln utgör ett sammansatt problem. Den berör frågor om mänskliga rättigheter innefattande barnets rättigheter, kampen mot den organiserade brottsligheten, migrationsfrågor, jämställdhet mellan kvinnor och män, fattigdom samt sociala, ekonomiska och politiska skillnader inom och mellan länder. På samtliga dessa områden krävs samarbete mellan ursprungs-, transit- och destinationsländer och ett sektorsövergripande angreppssätt som involverar alla aktörer inom olika myndigheter och organisationer.

Alla länder torde vara berörda av problemet med människohandel, som ursprungs-, transit- eller destinationsländer. Enligt FN blir mellan 700 000 och 2 miljoner människor offer för människohandel varje år. Vinsterna är så stora att verksamheten jämförs med den internationella drog- och vapensmugglingen. FN har uppskattat att de kriminella grupperna tjänar cirka 7 miljarder dollar varje år på handeln med människor. Fenomenet kan iakttas såväl inom EU som i vårt närområde i övrigt och på andra håll i världen. Enligt uppskattningar från den mellanstatliga organisationen IOM (International Organisation for Migration) kommer ca 500 000 kvinnor årligen till någon av EU:s medlemsstater såsom offer för människohandel. Sverige är inte förskonat (se nedan avsnitt 3.2).

3.2 Situationen i Sverige

Rikskriminalpolisen uppskattar att mellan 200 och 500 kvinnor och barn årligen kan ha blivit föremål för människohandel för sexuella ändamål i Sverige. De kommer från främst Ryssland, Estland, Lettland, Litauen samt från Ungern, Tjeckien, Slovakien, Rumänien och Moldavien. Mer än hälften av kvinnorna/flickorna kommer antingen från Ryssland eller från något av de tre baltiska länderna. De smugglas in i Sverige eller skickas in från Murmansk på Schengenviseringar via Finland eller på annat sätt. I det stora flertalet av de fall som avgjorts i domstol har inresa i Sverige varit möjlig genom att kvinnorna kommer från viseringsfria länder. De stannar kortare eller längre tid i Sverige innan de antingen reser hem igen eller sänds av människohandlarna/nätverken till tredje land. Verksamheten pågår i hela landet, med särskild tyngdpunkt på Norrbotten, Stockholmsregionen och Skåne. Sverige är i första hand ett destinationsland för människohandel men också ett transitland för utländska flickor/kvinnor på väg till Danmark för att där utnyttjas i prostitution. Enligt uppgift från Rikskriminalpolisen har det också på senare tid uppkommit misstanke om att Sverige

i vissa fall kan vara ett ursprungsland för handel med kvinnor/flickor för sexuella ändamål till Dubai, Japan och USA.

Enligt vad Rikskriminalpolisen tidigare har redovisat har inflödet av tips och konkreta ärenden när det gäller människohandel ökat under de senaste åren. Kopplingar har också noterats mellan människosmuggling, drog- och människohandel.

I sin femte och senaste lägesrapport (2003:1, Handel med kvinnor) anger Rikskriminalpolisen att det har skett en fortsatt ökning av informationsinflödet och antalet inkomna ärenden till Rikskriminalpolisen. Informationsflödet har varit störst från de olika polismyndigheterna, gränskontrollerna, sambandsmännen och Migrationsverket. Rikskriminalpolisen har genomfört årliga seminarier och utbildningar för berörda myndigheter och medias fokusering på området har varit fortsatt stor. Enligt Rikskriminalpolisen är det dock vanskligt att dra slutsatsen att den faktiska handeln med kvinnor har ökat men det finns inte heller något som tyder på att handeln har minskat.

Enligt Rikskriminalpolisens bedömning finns det flera faktorer som talar för en bibehållen nivå på brottsligheten. Eftersom människohandeln anses öka internationellt finns det farhågor om att den kommer att öka också i Sverige. Enligt Rikskriminalpolisen finns dock omständigheter som talar för att det svenska förbudet mot att köpa sexuella tjänster verkar avskräckande på dem som bedriver handel med människor. I Rikskriminalpolisens femte lägesrapport (2003:1, Handel med kvinnor) anges att det under åren som gått har kommit tydliga indikationer på att sexköpslagen haft positiva effekter på människohandeln.

Rapporter från utländsk polis tar upp barnhandel där barnen har blivit utnyttjade både sexuellt och som olaglig arbetskraft. Tidigare har information till Rikskriminalpolisen om handel med barn varit mycket sällsynt. Under år 2001 och 2002 har det dock förekommit uppgifter om handel med barn i Sverige. Uppgifterna föranledde Rikskriminalpolisen att påbörja en kartläggning av ensamkommande barn. Med ensamkommande

barn menas barn som kommer ensamma över gränserna som flyktingar, som offer för människohandel eller på annat sätt.

3.3 Något om de åtgärder som vidtagits i Sverige

Uppdrag till Rikspolisstyrelsen

Regeringen gav i december 1997 Rikspolisstyrelsen i uppdrag att samla uppgifter om omfattningen av handel med kvinnor i Sverige och andra länder och studera hur kvinnohandeln kan förebyggas och bekämpas. Uppdraget ombesörjs av Rikskriminalpolisen som regelbundet rapporterar resultaten till regeringen. Rikskriminalpolisen samarbetar med andra nationella myndigheter, frivilligorganisationer, den europeiska polisorganisationen Europol och Interpol i dessa frågor.

När Rikspolisstyrelsen fick regeringens uppdrag utarbetades en nationell handlingsplan där åtgärder som skulle vidtas under rapporteringsperioden beskrevs. Av handlingsplanen framgår bland annat följande. Rikskriminalpolisen identifierar och karaktärsbestämmer förekomsten av handeln samt kartlägger kopplingen till grov brottslighet, människosmuggling och kommersiell sexuell exploatering. Vidare sammanställer och analyserar Rikskriminalpolisen polisens rapportering av bl.a. prostitution. Vid varje polismyndighet skall det finnas en kontaktman. Även de utlandsbaserade sambandsmännen har engagerats i uppdraget. En gemensam policy för hur landets polismyndigheter skall bedriva det operativa arbetet mot människohandel skall tas fram. Rikskriminalpolisen skall också tillsammans med särskilt berörda myndigheter utarbeta ett program för att förebygga brottsligheten. Rikskriminalpolisen har lämnat fem rapporter till regeringen.

Sexualbrottskommittén

I juni 1998 fick en parlamentarisk kommitté i uppdrag att göra en översyn av bestämmelserna om sexualbrott. En del av uppdraget var att utreda om det finns något behov av ett särskilt brott som tar sikte på handel med människor, främst kvinnor och barn, för sexuella ändamål. I betänkandet Sexualbrotten Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor (SOU 2001:14) lade kommittén bl.a. fram förslag i fråga om människohandel som syftar till sexuell exploatering. Förslagen var utformade i nära anslutning till definitionerna i FN-protokollet mot människohandel men tog dock, i enlighet med kommitténs uppdrag, sikte endast på sådan människohandel som syftar till sexuellt utnyttjande, dvs. utnyttjande i prostitution, genom sexualbrott, på sexklubbar och i pornografiska framställningar. Vidare avsåg förslagen endast gränsöverskridande människohandel.

I propositionen Straffansvaret för människohandel (prop. 2001/02:124) föreslog regeringen, med kommittéförslaget som underlag, åtgärder för att förstärka det straffrättsliga skyddet mot sådan handel med människor som syftar till att de skall utnyttjas för sexuella ändamål. Lagförslagen godkändes av riksdagen den 29 maj 2002 (bet. 2001/02: JuU27, rskr. 2001/02:270) och lagändringarna trädde i kraft den 1 juli 2002 (SFS 2002:436). Bl.a. infördes ett nytt brott, *människohandel för sexuella ändamål*, i 4 kap. 1a § brottsbalken. Den som med användande av olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel förmår någon att bege sig eller låta sig transporteras till ett annat land i syfte att han eller hon där skall utsättas för vissa sexualbrott, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål skall dömas för *människohandel för sexuella ändamål*. Även den som tar emot, transporterar eller inhyser en person som kommit till ett land under ovan angivna förhållanden skall dömas för människohandel för sexuella ändamål, om det sker med användande av sådant otillbörligt medel och i sådant syfte som nyss sagts. Den som begår dessa gärningar mot ett barn skall

dömas för människohandel för sexuella ändamål även om inte olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel har använts. Straffet är fängelse, lägst två år och högst tio år. Om brottet är mindre grovt, är straffet fängelse i högst fyra år. Försök, förberedelse och stämpling till människohandel för sexuella ändamål liksom underlåtenhet att avslöja sådant brott är också kriminaliserat.

Anhörigkommittén

Regeringen beslutade i november 2000 att ge en parlamentarisk kommitté – Anhörigkommittén – i uppdrag att bl.a. analysera frågan om hur lagföringen av personer som gör sig skyldiga till människohandel kan underlättas samt vilka former av stöd och rättsligt skydd som bör erbjudas offer för att de skall kunna bistå i utredningar om brott (dir. 2000:81). Anhörigkommittén instruerades att beakta de förslag som Rikskriminalpolisen tar upp i sina rapporter om handel med kvinnor. Kommittén lämnade sitt slutbetänkande Människosmuggling och offer för människohandel (SOU 2002:69) i augusti 2002. Betänkandet har remissbehandlats. En lagrådsremiss lämnades i juni 2003 till Lagrådet. I lagrådsremissen föreslås bl.a. att det i utlänningslagen (1989:529) skall införas en bestämmelse som gör det möjligt för en förundersökningsledare att ansöka om ett tidsbegränsat uppehållstillstånd för utländska målsägande och vittnen, bl.a. offer för människohandel, i de fall det anses befogat med hänsyn till genomförandet av förundersökning eller huvudförhandling i brottmål. I lagrådsremissen föreslås också att målsägande och vittnen som beviljas tidsbegränsade uppehållstillstånd skall erbjudas hälso- och sjukvård och socialt bistånd under den tid de vistas i Sverige. Regeringen har för avsikt att lämna en proposition till riksdagen under hösten 2003.

Utredningen om kunskaper om sexuell exploatering av barn i Sverige

Regeringen beslutade i februari 2002 att tillsätta en arbetsgrupp med uppgift att inventera kunskaper om sexuell exploatering av barn i Sverige och att identifiera olika aktörer för att bygga nätverk för utbyte av erfarenhet och kunskap och för samverkan dem emellan. Gruppen skulle också se över behovet av insatser för attitydpåverkan i frågor som rör sexuell exploatering av barn, följa upp den svenska handlingsplanen mot kommersiell sexuell exploatering av barn och vid behov överväga om ytterligare åtgärder krävs från regeringens sida. I april 2003 beslutade regeringen att arbetsgruppen skulle upphöra och en särskild utredare har i allt väsentligt fått i uppdrag att slutföra arbetet till maj 2004 (dir. 2003:54).

3.4 Något om Sveriges internationella arbete mot människohandel

I detta sammanhang är det viktigt att framhålla att handeln med människor till sin natur är gränsöverskridande och oftast organiserad. Inget enskilt land kan därför ensamt genom enbart nationella åtgärder komma till rätta med problemet. Internationell samverkan krävs också. Sverige har också i hög grad bedrivit sitt arbete mot människohandel i olika internationella sammanhang.

Handel med kvinnor och barn har tidigare förbjudits i en rad äldre internationella konventioner. På senare tid har handel med människor ägnats stor uppmärksamhet i olika internationella organisationer. Det finns numera också ett flertal nyare internationella instrument som behandlar frågan. Några exempel ges nedan.

År 1981 trädde 1979 års FN-konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor, den s.k. CEDAW-konventionen, i kraft. Enligt artikel 6 skall konventionsstaterna vidta alla lämpliga åtgärder, inklusive lagstiftning, för att

bekämpa alla former av handel med kvinnor och prostitution. Konventionen pekar ut lagstiftning som en lämplig åtgärd men nämner inte vilka slags åtgärder som skall vidtas eller på vilket sätt staterna skall bekämpa handeln och utnyttjandet av kvinnorna. I konventionen finns inte någon definition av begreppet handel med kvinnor.

Internationella arbetskonferensen antog 1999 konventionen (nr 182) om de värsta formerna av barnarbete. I artikel 3 definieras vad som avses med "de värsta formerna av barnarbete." Begreppet täcker alla former av slaveri och liknande förhållanden. Som exempel nämns bl.a. försäljning av barn, skuldsclaveri och tvångsarbete samt tvångsrekrytering av barn till väpnade konflikter. Begreppet omfattar bl.a. också utnyttjande, förmedling eller erbjudande av barn för eller i prostitution, produktion av pornografiska framställningar eller pornografiska framträdanden. I propositionen ILO:s konvention och rekommendation om de värsta formerna av barnarbete m.m. (prop. 2000/01:93) gjorde regeringen bedömningen att inga lagändringar krävs för att tillträda konventionen. Sverige tillträdde konventionen i juni 2001.

Den första världskongressen mot kommersiell sexuell exploatering av barn ägde rum i Stockholm år 1996. Kongressen antog en deklaration och en plan för åtgärder mot kommersiell sexuell exploatering av barn. Länderna åtog sig ett globalt partnerskap mot kommersiell sexuell exploatering av barn. Övriga åtaganden omfattar bl.a. lagstiftningsåtgärder, åtgärder för rehabilitering och återanpassning av offer och i övrigt att arbeta på bred front för att motarbeta kommersiell sexuell exploatering av barn. Samarbete på såväl lokal som nationell, regional internationell nivå lyfts fram. Regeringen antog sin handlingsplan i juli 1998.

En andra världskongress för att följa upp arbetet efter fem år genomfördes i Yokohama år 2001. I slutdokumentet från konferensen bekräftas åtagandena från Stockholmskongressen att skydda barn från sexuell exploatering och sexuella övergrepp. Staterna uppmanas underteckna relevanta konventioner och

tilläggsprotokoll. Den svenska handlingsplanen mot kommersiell sexuell exploatering av barn uppdaterades inför kongressen i Yokohama.

I december 2000 öppnades FN:s konvention om gränsöverskridande organiserad brottslighet och dess tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, för undertecknande, dvs FN-protokollet mot människohandel. Till dem som har undertecknat konventionen och protokollet hör samtliga EU:s medlemsstater och, för gemenskapens räkning, Europeiska kommissionen liksom även Norge och Island. För att kunna ratificera tilläggsprotokollet måste en stat först ha ratificerat huvudkonventionen. En proposition med förslag att Sverige skall ratificera FN:s konvention om gränsöverskridande organiserad brottslighet lämnades till riksdagen i juni 2003 (prop. 2002/03:146). Sverige beräknas kunna ratificera konventionen under hösten 2003. FN-protokollet mot människohandel träder i kraft när 40 stater har ratificerat det. Hittills har 32 stater tillträtt protokollet. Genom protokollet har man för första gången på global nivå i ett rättsligt bindande instrument lyckats komma överens om en definition av människohandel. Protokollet antas få stor betydelse för världssamfundets möjligheter att bekämpa människohandel. Protokollet behandlas närmare i avsnitt 4.

Enligt FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) skall konventionsstaterna vidta alla lämpliga nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder för att förhindra bortförande och försäljning av eller handel med barn för varje ändamål och i varje form (artikel 35). Två fakultativa protokoll till barnkonventionen antogs i FN:s generalförsamling den 25 maj 2000. Ett av dem handlar om försäljning av barn, barnpornografi och barnprostitution. Sverige har undertecknat protokollet. Det andra protokollet avser barn i väpnade konflikter. Sverige har undertecknat och ratificerat protokollet (se prop. 2001/02:178, bet. 2002/03:SoU2, rskr. 2002/03:18).

Protokollet om försäljning av barn, barnpornografi och barnprostitution behandlas närmare i avsnitt 5.

Sedan 1996 har Europeiska unionen aktivt engagerat sig för att utveckla ett sektorsövergripande angreppssätt för att förhindra och bekämpa människohandel och sexuell exploatering av barn. I fråga om straffrättslig tillnärmning inom EU finns sedan februari 1997 en s.k. gemensam åtgärd om åtgärder mot människohandel och sexuellt utnyttjande av barn (EGT L 63, 4.3.1997). Den gemensamma åtgärden, som är tämligen allmänt hållen, omfattar en lång rad ämnen, såsom definitioner, jurisdiktion, rättsförfarande, stöd till offren samt polissamarbete och rättsligt samarbete. Genom den gemensamma åtgärden åtog sig medlemsstaterna att se över sina lagar för att se till att bl.a. människohandel är straffbelagt.

Vid rådet för rättsliga och inrikes frågor den 28–29 maj 2001 nåddes en s.k. politisk överenskommelse om merparten av innehållet i ett rambeslut om åtgärder för att bekämpa människohandel. En politisk överenskommelse om resterande del, som rörde tillämpliga straffskalor, nåddes den 27–28 september 2001. Riksdagen godkände den 24 april 2002 det inom EU upprättade utkastet till rambeslut om åtgärder för att bekämpa människohandel (prop. 2001/02:99, bet. 2001/02:JuU28, rskr. 2001/02:219). Rambeslutet antogs vid EU:s ministerråd den 19 juli 2002. Rambeslutet omfattar människohandel syftande till sexuell exploatering och arbetskraftsexploatering. Rambeslutet behandlar definitioner av människohandel, kriminalisering av anstiftan, medhjälp, främjande och försök samt gemensamma lägsta maximistraff och vad som skall anses utgöra försvårande omständigheter. Dessutom tas upp frågor om bl.a. ansvar och påföljder för juridiska personer, jurisdiktion och brottsoffer. Rambeslutet behandlas närmare i avsnitt 6.

Europol, Europeiska unionens polisbyrå, har bl.a. som målsättning att förebygga och bekämpa människohandel. Europols arbete utförs genom informationsutbyte, analytisk hjälp till medlemsländerna, framtagande av hot- och riskanalyser,

expertmöten och utbildning. Europol ger årligen ut en rapport som ligger till grund för den fortsatta strategin beträffande människohandel inom unionen. Europol ger också ut fyra informationsblad om människohandel, som endast riktar sig till de brottsbekämpande myndigheterna.

Eurojust, åklagarsamarbete inom europeiska unionen, har till uppgift att underlätta och förbättra samordning och samarbete mellan medlemsstaterna när det gäller utredning och åtal av grov brottslighet, däribland människohandel.

Interpols syfte är att främja polisiärt bistånd mellan de 181 medlemsländernas polisorganisationer. Arbetet består bland annat i att förhindra människohandel. Interpol mottar, lagrar, analyserar och ger kriminalunderrättelse till medlemsländerna.

Inom ramen för Östersjösamarbetet beslutades i maj 2000 att skapa en särskild operativ och sektorsövergripande expertgrupp, som uteslutande skall behandla frågor kring handel med kvinnor. Expertgruppen består av företrädare från polis-, gränskontroll- och åklagarmyndigheter i samtliga Östersjöländer och leds av Sverige. Som ett led i uppföljningsarbetet efter den första världskongressen mot kommersiell sexuell exploatering av barn tog Sverige inom ramen för Östersjösamarbetet initiativ till att ett samarbete inletts kring utsatta barn i regionen. Syftet har varit att med stöd av informationsteknik bygga ett nätverk för samarbetet och kompetenshöjande arbete mellan olika yrkeskategorier i regionen. Sedan den 1 juli 2002 finns en barnenhet inom sekretariatet för Östersjöstaternas råd med uppgift att administrera arbetet inom arbetsgruppen The Working Group for Cooperation on Children at risk. Detta samarbete rör bl.a. barn som kommer ensamma över gränserna som flyktingar, som offer för människohandel eller på annat sätt. Östersjötoppmötet i S:t Petersburg i juni 2002 slog fast att det behövs gemensamma åtgärder för att ta hand om dessa barn. En konferens hölls 10–11 februari 2003 i Stockholm för att diskutera förbättringar i arbetet vad gäller bedömning, omhändertagande och reintegrering av barnen samt hur förebyggande åtgärder kan utvecklas. Arbetet följs nu upp i syfte

att ta fram en handlingsplan för ensamkommande barn i regionen. Sverige har också varit med och arrangerat en konferens i Helsingfors mot handel med barn i början av juni 2003 och ger stöd till en konferens i Litauen på temat ensamkommande barn för enskilda organisationer hösten 2003.

De nordiska och baltiska ministrarna ansvariga för jämställdhet beslutade på ett möte den 15 juni 2001 att under år 2002 genomföra en informationskampanj mot handel med kvinnor i de nordiska och baltiska länderna. Vid ett möte den 16 augusti 2001 beslutade de nordiska och baltiska justitieministrarna att också delta i den nordisk-baltiska kampanjen. Målsättningen med kampanjen har varit att öka allmänhetens och myndigheters kunskaper och medvetande samt initiera diskussioner om problematiken kring handel med kvinnor i de deltagande länderna. Kampanjen avslutades med ett informellt nordiskt-baltiskt ministermöte i Stockholm den 9 april 2003 där en resolution för det fortsatta samarbetet mellan länderna antogs.

Vid det nordisk-baltiska utrikesministermötet i Tallinn den 26 augusti 2002 fattades, på initiativ av Sveriges utrikesminister, beslut om att tillsätta en gemensam nordisk-baltisk aktionsgrupp mot människohandel.

I deklarationen från statsministermötet i Kirkenes i samband med Barentsrådets 10-årsjubileum den 10–11 januari 2003 gjorde statsministrarna ett åtagande om en gemensam ansträngning för att stoppa människohandeln i regionen. För att följa upp detta åtagande håller en aktionsgrupp mot människohandel på att inrättas. Syftet är att underlätta samarbete och koordinering över gränserna och mellan olika sektorer i regionen.

På initiativ från Sverige, kommer Sverige, Norge och Finland under åren 2003–2004 att genomföra en kartläggning och insats mot prostitution och kvinnohandel i norra Norge, Sverige, Finland och nordvästra Ryssland. Insatsen har som mål att utarbeta och genomföra åtgärder för att motverka efterfrågan på kvinnor och barn för prostitutionsändamål i regionen. Under insatsen kommer också alternativa lösningar baserat på hållbar

utveckling att utarbetas och genomföras för de kvinnor och unga flickor från Murmansk och Arkhangelsk som har utsatts eller riskerar att utsättas för handel med kvinnor. Insatsen förväntas dessutom att bidra till ökad kompetens, gemensamt förhållningssätt och samarbete mellan myndigheter, frivilligorganisationer och andra nyckelfunktioner i arbetet mot handel med människor för sexuella ändamål i regionen.

Som ett led i det fortsatta arbetet mot prostitution och handel med människor kommer den svenska regeringen i januari 2004 att påbörja arbetet för en nationell handlingsplan för arbetet med att bekämpa prostitution och handel med människor, särskilt kvinnor och barn. Denna kommer att inbegripa en genomgång av förebyggande åtgärder av prostitution och människohandel, skydd och bistånd till offren för prostitution och människohandel samt en genomgång av straffrättsliga åtgärder och utveckling av arbetet inom rättsväsendet. Eftersom handel med människor, särskilt kvinnor och barn, ofta är ett gränsöverskridande brott som involverar ursprungsländer, transitländer och destinationsländer kommer det fortsatta arbetet att drivas i samverkan över nationsgränser.

Regeringskansliet gav i december 2002 Svenska institutet ett speciellt uppdrag att i samarbete med svenska utlandsmyndigheter och lokala samarbetsparter visa filmen *Lilja 4-ever* och anordna seminarier om människohandel. Inom ramen för detta uppdrag har filmen bl.a. visats i Statsduman i Ryssland.

Kampen mot människohandel är en prioriterad uppgift också för OSSE (Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa). I den europeiska säkerhetsstadgan från 1999 åtar sig OSSE:s medlemsländer att verka för att eliminera alla former av människohandel. Utrikesdepartementet har stött OSSE:s arbete mot människohandel bl.a. genom ett bidrag till en särskild projektfond för de aktiviteter på området som genomförs av OSSE:s kontor för demokratiska institutioner och mänskliga rättigheter (ODIHR). OSSE:s ministermöte i Wien i november 2000 beslutade att stärka organisationens arbete för att bekämpa människohandel. Detta har resulterat i att OSSE:s kontor för

demokratiska institutioner och mänskliga rättigheter (ODIHR) och OSSE:s fältkontor idag bedriver en omfattande projektverksamhet med denna inriktning, vilket Sverige även gett särskilt stöd till. Vid OSSE:s ministermöte i Porto i december 2002 antogs en deklaration om människohandel, i vilken det fastslås att samarbetet måste stärkas ytterligare, inte minst mellan relevanta internationella organisationer, och åtgärder måste ske både i ursprungs- och destinationsländer. I deklarationen uppmärksammas särskilt handel med barn. Arbetet med att implementera denna deklaration har inletts och Nederländerna, som är OSSE:s ordförandeland under 2003, prioriterar kampen mot människohandel.

Sverige deltar även i arbetet i Stabilitetspakten för sydöstra Europa och stöder dess arbetsgrupp mot människohandel. Arbetsgruppens initiativ syftar till att förebygga människohandel, stödja offren och åtala förövarna.

Sida stöder sedan ett antal år tillbaka den mellanstatliga organisationen IOM (International Organisation for Migration) och dess insatser mot människohandel på Västra Balkan. Sida har bl.a. beviljat bidrag till ett större regionalt program mot människohandel som IOM bedriver inom ramen för Stabilitetspaktens arbetsgrupp mot människohandel. Programmet avser skydd, stöd, återvändande och återintegrering av offer för människohandel liksom förebyggande utbildnings- och informationsinsatser. Sida stöder även flera andra insatser direkt riktade mot människohandel samt för att stödja handelns offer, både på västra Balkan och i samarbetsländer i övriga delar av Central- och Östeuropa, inklusive de baltiska länderna, Moldavien, Ryssland, Ukraina och Vitryssland. Insatser genomförs även i Centralasien. Viktiga samarbetsparter är, förutom IOM, bl.a. Kvinna till kvinna och Rädda barnen. Dessutom har delar av Sidas stöd inom områden som social trygghet, ekonomisk omvandling och för jämställdhet bäring på människohandeln genom att de kan bidra till att människor, främst kvinnor och barn, blir mindre sårbara för människohandlare.

I juni 2002 beslutade regeringen också att lämna ett speciellt bidrag till Sida för att ytterligare förstärka insatserna mot människohandel i Central- och Östeuropa. Inom ramen för detta bidrag skall stöd främst gå till insatser i nordvästra Ryssland men också i Estland, Lettland, Litauen, Ukraina och Vitryssland. Insatser kan även övervägas i Rumänien och Bulgarien.

Sverige tog i oktober 2000 ett initiativ till samarbete mellan EU:s medlemsländer och de tio länder i Öst- och Sydostasien som deltar i ASEM-samarbetet för att bekämpa handel med kvinnor och barn. I samband med ASEM:s utrikesministermöte i Peking den 24-25 maj 2001 antogs därefter en gemensam handlingsplan för att bekämpa handel med kvinnor och barn. Handlingsplanen fokuserar på förebyggande åtgärder, lagföring samt skydd och hjälp till offren. Som en del i uppföljningen av handlingsplanen arrangerade UD, i samarbete med bland annat FN:s kvinnofond UNIFEM, i oktober 2002 ett seminarium för att betona vikten av rättighetstänkande och jämställdhetsperspektiv i det förebyggande arbetet mot människohandel.

Inom ramen för dialogen mellan Afrika och EU har Sverige på motsvarande vis initierat ett projekt för att lyfta upp människohandel på den politiska dagordningen. Även inom detta område är en handlingsplan under utarbetande.

För att svenska ansträngningar för att bekämpa människohandel skall få mer långsiktig inriktning och institutionell förankring har Utrikesdepartementet utarbetat en strategi inom ramen för Sveriges internationella utvecklings-samarbete. Strategin behandlar problemet i huvudsak som ett fattigdoms- och jämställdhetsproblem. Rekommenderade åtgärder är en kombination av långsiktigt förebyggande arbete och uppföljande stöd till dem som drabbas. Det handlar om att motverka efterfrågan genom att kriminalisera människohandel, bidra till en effektiv lagföring samt stärka polis-, åklagar- och domstolsväsende. Det handlar om att försöka göra människor, främst kvinnor och barn, mindre sårbara för människohandlare genom att bidra till minskad fattigdom och social utsatthet. Det

handlar också om stöd till offren genom hälsovård och möjligheter att komma tillbaka till en normal tillvaro genom utbildning och arbete.

Utrikesdepartementet har sedan 1997 givit stöd till fyra projekt som genomförts av stiftelsen Kvinnoforum mot handel med kvinnor och flickor i Östersjöregionen. Det har bl.a. handlat om att genomföra en studie, att mobilisera och bygga nätverk mellan organisationer, myndigheter och universitet och att sprida information om problemet.

4 FN-protokollet mot människohandel

4.1 Inledning

I december 1998 fick en s.k. ad hoc-kommitté, i uppdrag av FN:s generalförsamling att utarbeta en konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet samt att dessutom överväga utarbetande av ytterligare instrument rörande tre olika brottstyper, människohandel, människosmuggling och vapenbrott. Kommitténs arbete i dessa delar slutfördes år 2000. Sverige deltog aktivt i förhandlingarna.

I december 2000 öppnades FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet och dess tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, nedan benämnt FN-protokollet mot människohandel, för undertecknande. Samtidigt öppnades också ett tilläggsprotokoll mot människosmuggling för undertecknande. Det sistnämnda protokollet behandlas inte i denna promemoria.

Innehållet i FN-protokollet mot människohandel kom att stämma väl överens med de svenska ståndpunkterna i de föregående förhandlingarna. Sverige undertecknade såväl konventionen som protokollet mot människohandel i Palermo i december 2000. Detsamma gjorde också samtliga EU:s övriga medlemsstater liksom, för den europeiska gemenskapens räkning, EU-kommissionen. Bland de övriga länder som undertecknade protokollet vid detta tillfälle kan nämnas Norge och Island. Hittills har 32 stater ratificerat protokollet. Protokollet träder i kraft sedan 40 stater har ratificerat det. Det

antas få stor betydelse framöver för världssamfundets möjligheter att bekämpa människohandel.

Genom protokollet har man för första gången på global nivå i ett rättsligt bindande instrument lyckats komma överens om en definition av människohandel. Handel med människor definieras genom en uppräkningslista av olika handelsåtgärder (rekrytering, transport, hysande, mottagande etc.) som begås med vissa otillbörliga medel (tvång, bedrägeri, vilseledande, missbruk av makt eller av någons sårbara situation etc.) i ett utnyttjandesyfte. Gärningens konstruktion består alltså av tre delar, nämligen en handelsåtgärd som begås genom användning av något av de nämnda otillbörliga medlen i ett utnyttjandesyfte (se mer härom nedan).

Protokollet syftar till ett heltäckande och balanserat angreppssätt när det gäller det komplexa fenomenet människohandel och tar upp repressiva, förebyggande och brottsofferstödande åtgärder. Protokollets tre syften är:

1. att förebygga och bekämpa handel med människor, med särskild hänsyn tagen till kvinnor och barn,
2. att skydda och bistå offren med full respekt för deras mänskliga rättigheter, och
3. att främja samarbete mellan staterna för att uppnå dessa syften.

Protokollet innehåller sålunda bestämmelser om bl.a. kriminalisering, bistånd till och skydd för offer, rättslig ställning för offer för människohandel i mottagandelandet, återanpassning av offer, förebyggande åtgärder, utbyte av information och gränskontrollåtgärder m.m.

Protokollet är som nämnts ett tilläggsprotokoll till FN:s konvention mot gränsöverskridande, organiserad brottslighet. Det betyder att konventionens bestämmelser i stor utsträckning skall tillämpas även i fråga om människohandel. En stat måste också tillträda konventionen och alltså vara bunden av den för att få tillträda protokollet. I konventionens artikel 37 regleras dess förhållande till protokollet. Av artikeln framgår att protokoll kan fogas till konventionen, att en stat eller en regional organisation

för ekonomisk integration måste vara parter i konventionen för att kunna bli bundna av ett protokoll, att en stat som är part i konventionen inte är bunden av ett protokoll såvida den inte blir part i protokollet i enlighet med protokollets bestämmelser samt att protokoll till konventionen skall tolkas tillsammans med konventionen med beaktande av protokollets syfte.

En proposition med förslag att Sverige skall ratificera konventionen lämnades till riksdagen i juni 2003. I propositionen görs bedömningen att ingen ny lagstiftning krävs för att uppfylla åtagandena i konventionen. Sverige beräknas kunna ratificera konventionen under hösten 2003.

Vid sidan av konventionen och protokollet finns en överenskommelse om vad som skall ingå i de s.k. *"travaux préparatoires"*, dvs. officiella noteringar till ledning för tolkningen av konventionen och dess protokoll.

Protokollets originaltext i den engelska språkversionen samt en översättning till svenska finns intagen i bilaga 1. I avsnitt 7 behandlas frågan om Sveriges ratifikation av detta protokoll.

4.2 EU-kommissionens ställning

Uttrycket "regional organisation för ekonomisk integration" definieras i artikel 2 j) i konventionen. Med detta uttryck avses en organisation som bildats av självständiga stater i en bestämd region, till vilken dess medlemsstater har överfört behörighet i frågor som täcks av denna konvention och vilken vederbörligen har bemyndigats i enlighet med sin interna ordning att underteckna, ratificera, godta, godkänna eller ansluta sig till konventionen. Hänvisningar till konventionsstater i konventionen skall gälla sådana organisationer inom ramen för deras behörighet.

Av slutbestämmelserna till FN-protokollet mot människohandel följer bl.a. att protokollet kan undertecknas inte bara av stater utan också av regionala organisationer för ekonomisk integration, under förutsättning att minst en medlemsstat i en sådan organisation har undertecknat

protokollet. Europeiska unionens råd bemyndigade den 8 december 2000 den Europeiska gemenskapen att underteckna konventionen samt protokollen mot människohandel och smuggling av migranter (EGT L 30, 1.2.2001, s. 44). Bemyndigandet omfattar behörighet att underteckna instrumenten så långt dess bestämmelser avser frågor i vilka behörighet överförts till gemenskapen. Detta innebär exempelvis att kommissionen å gemenskapens vägnar undertecknat konventionen såvitt den avser penningtvätt och protokollet mot människohandel såvitt det avser immigrationsrelaterade frågor. Bemyndigandet innebär däremot inte att gemenskapen undertecknat instrumenten i de delar de avser det polisiära och rättsliga samarbetet inom den mellanstatliga s.k. tredje pelaren där ingen behörighet överförts.

Samtliga EU-medlemsstater och Europeiska gemenskapen undertecknade konventionen samt de två protokollen i mitten av december 2002. En regional organisation för ekonomisk integration får vidare deponera sitt instrument avseende ratifikation, godkännande eller godtagande om minst en av dess medlemsstater har gjort detsamma. Hittills har två EU-medlemsstater, Frankrike och Spanien, ratificerat protokollet.

Europeiska gemenskapens kommission kan förväntas besluta om ett förslag till parlamentet och rådet att ge kommissionen bemyndigande att deponera sitt instrument för godtagande under andra hälften av 2003.

4.3 Innehållet i FN-protokollet

Protokollet innehåller en mycket kort ingress och 20 artiklar, för vilka redogörs för nedan. Nedan behandlas också sådana artiklar i konventionen som har direkt bäring på bestämmelserna i protokollet. Vidare behandlas sådana förtydliganden av relevans som återfinns i överenskommelsen till *travaux préparatoires*.

När det talas om stater nedan avses, om inget annat sägs, stater som är bundna av protokollet, dvs. parter.

4.3.1 Syfte, tillämpningsområde och kriminalisering

Som framgår ovan behandlar artikel 37 i konventionen dess förhållande till protokoll. *Artikel 1* i FN-protokollet mot människohandel behandlar i sin tur protokollets relation till konventionen. I *punkt 1* anges att protokollet kompletterar konventionen och att protokollet skall tolkas tillsammans med konventionen. Vidare anges i *punkt 2* att konventionens bestämmelser, i tillämpliga delar (*mutatis mutandis*), skall gälla även protokollet såvida inte annat anges i protokollet. Av överenskommelsen till *travaux préparatoires* framgår att med uttrycket ”*mutatis mutandis*” avses att konventionens bestämmelser skall tillämpas i fråga om människohandel med sådana modifikationer som omständigheterna kräver. Tanken är att bestämmelserna i konventionen, när de tillämpas i fråga om människohandel, skall få väsentligen samma effekt som när de tillämpas på brottslighet enligt konventionen. Frågor om exempelvis förverkande, jurisdiktion utlämning och internationell rättslig hjälp behandlas i konventionen. Enligt *punkten 3* skall de brott som anges i artikel 5 i protokollet anses som brott enligt konventionen.

Artikel 2 behandlar protokollets syften. Dessa är

1. att förebygga och bekämpa handel med människor, med särskild hänsyn tagen till kvinnor och barn,
2. att skydda och bistå offren för sådan handel med full respekt för deras mänskliga rättigheter, och
3. att främja samarbete mellan staterna för att uppnå dessa syften.

I *artikel 3* definieras vissa uttryck i protokollet. Av artikel 3a framgår att med *handel med människor* avses rekrytering, transport, överföring, hysande eller mottagande av personer genom hot om eller bruk av våld eller andra former av tvång, bortförande, bedrägeri, vilseledande, maktmissbruk eller missbruk av en persons utsatta belägenhet eller givande eller mottagande av betalning eller förmåner för att erhålla samtycke från en person som har kontroll över en annan person i syfte att utnyttja denna person. Utnyttjande skall innebära åtminstone

utnyttjande av andras prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller tvångstjänst, slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor, trældom eller avlägsnande av organ.

Av överenskommelsen till *travaux préparatoires* följer att med missbruk av en persons utsatta belägenhet skall förstås varje situation där offret inte har något annat reellt och acceptabelt val än att ge efter för missbruket i fråga. Vidare anges att avlägsnande, med samtycke från en förälder eller vårdnadshavare, av ett barns organ för legitima medicinska eller terapeutiska skäl inte skall anses utgöra utnyttjande. I överenskommelsen till *travaux préparatoires* anges även att illegala adoptioner, när de utgör en slaveriliknande sedvänja såsom detta uttryck definieras i artikel 1 (d) i FN:s tilläggskonventionen om undertryckande av slaveri, slavhandel samt med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor, faller under protokollets tillämpningsområde. I avsnitt 4.3.2. behandlas närmare innebörden av uttrycket sexuellt utnyttjande och uttrycken tvångsarbete, tvångstjänst, slaveri, med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor och trældom.

I *artikel 3b* slås också fast att samtycke som ges av någon som är offer för handel med människor till sådant åsyftat utnyttjande som anges ovan i artikel 3a skall sakna betydelse när något av de medel som anges där har används.

Enligt *artikel 3c* skall rekrytering, transport, överföring, hysande och mottagande av barn för utnyttjandeändamål betraktas som handel med människor, även om inget av de medel som anges ovan i artikel 3a har använts. Slutligen slås fast att med barn avses en person under 18 år (*artikel 3d*).

I *artikel 4* anges protokollets tillämpningsområde. Protokollet är, om inte annat anges, tillämpligt på förebyggande, utredning och lagföring av brott enligt artikel 5 när brottet är gränsöverskridande till sin natur och en organiserad brottslig sammanslutning är delaktig, liksom för skydd av offren för sådana brott. Av *artikel 3.2* i konventionen följer att ett brott är gränsöverskridande till sin natur

- a) om brottet begås i mer än en stat,

b) om brottet begås i en stat, men en betydande del av förberedelserna, planeringen, ledningen eller kontrollen sker i en annan stat,

c) om brottet begås i en stat men en organiserad brottslig sammanslutning som bedriver kriminell verksamhet i mer än en stat är delaktig, eller

d) om brottet begås i en stat men har betydande följder i en annan stat.

Av konventionens artikel 2 följer vidare att med ”organiserad brottslig sammanslutning” avses en strukturerad sammanslutning bestående av tre eller flera personer, som finns under en viss tid och som handlar i samförstånd i syfte att begå ett eller flera grova brott eller överträdelser som är straffbelagda i enlighet med konventionen för att, direkt eller indirekt, uppnå ekonomisk eller annan materiell vinning. Med ”strukturerad sammanslutning” avses enligt samma artikel en sammanslutning som inte slumpvis har bildats för att omedelbart begå ett brott och som inte behöver ha formellt definierade roller för sina medlemmar, kontinuitet i medlemskapet eller en utvecklad struktur.

Av *artikel 5* i protokollet framgår ett åtagande att kriminalisera sådana gärningar som anges i artikel 3 när de begås uppsåtligen (*punkt 1*). Av artikel 34.2 i konventionen, i förening med artikel 1 och 4 i protokollet, framgår att gärningar som anges i artikel 3 i protokollet skall straffbeläggas i varje parts interna lagstiftning oberoende av gärningens gränsöverskridande art. Vidare skall varje stat enligt *artikel 5 punkt 2* i protokollet vidta de lagstiftningsåtgärder och andra åtgärder som erfordras för att straffbelägga följande gärningar:

a) Att försöka begå ett brott som anges i punkt 1 i artikel 5 under de förutsättningar som följer av grundprinciperna i partens rättsordning.

b) Att delta som medbrottsling i ett brott som anges i punkt 1 i artikel 5.

c) Att organisera eller förmå andra att begå ett brott som anges i punkt 1 i artikel 5.

Av artikel 34.3 i FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet framgår att varje konventionsstat får tillämpa striktare eller strängare åtgärder än de som avses i konventionen för att förebygga och bekämpa gränsöverskridande organiserad brottslighet. Av artikel 1 i protokollet framgår att protokollet skall tolkas tillsammans med konventionen och att bestämmelserna i konventionen skall gälla även för protokollet, såvida inget anges i protokollet. Detta innebär således att varje stat som är part i protokollet får tillämpa striktare och strängare åtgärder än de som avses i protokollet för att förebygga och bekämpa människohandel.

4.3.2 Särskilt om innebörden av uttrycken sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller tvångstjänst, slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor och trälldom

Förutom utnyttjande av andras prostitution bör med sexuellt utnyttjande avses även sådant utnyttjande som kan ske i övriga former av kommersialiserat sexuellt utnyttjande, dvs. pornografi i form av pornografiska föreställningar eller framställningar. Även andra former av sexuella utnyttjanden avses.

Gränsdragningen mellan uttrycken "tvångsarbete eller tvångstjänst, slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor och trälldom" är inte helt klar, och delvis överlappar dessa uttryck, avsiktligt, varandra. Vissa former av utnyttjande, t.ex. sådana fall där kvinnor säljs för polygami eller för tvångsäktenskap och tvingas underkasta sig sexuellt umgänge, kan vara att se såväl som sexuellt utnyttjande som med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor eller trälldom. Uppräkningen av alla dessa uttryck i FN-protokollet mot människohandel, som alltså delvis överlappar varandra, syftar till en heltäckande reglering.

Något förenklat kan sammanfattningsvis sägas att slaveri och med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor och trälldom i huvudsak syftar på situationer i vilka en utsatt person inte har

någon möjlighet att själv påverka utan där personen är totalt beroende av andra, medan tvångsarbete eller tvångstjänst snarare refererar till arten av arbetet eller tjänsterna som personen utför och förhållandena under vilka de utförs. Slaveri, med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor och trälldom är, enligt olika konventioner, förbjudet. Det fundamentala elementet i tvångsarbete eller tvångstjänst däremot är just att arbetet eller tjänsterna inte utförs frivilligt.

En gemensam nämnare för "slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor" är det ekonomiska utnyttjandet av någon annans extremt beroende och icke helt tillfälliga situation. Trälldom avser subtilare former av tvång än slaveri och täcker sådana situationer av skyldighet att prestera arbete eller tjänster, som personen i fråga inte kan vare sig ändra eller undkomma. Uttrycken slaveri och med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor och trälldom inbegriper företeelser som tvångsäktenskap mot ersättning till annan (s.k. brudköp), situationer där en make eller hans familj eller klan har rätt att överlåta en kvinna till annan, situationer där en kvinna vid makens död är skyldig att låta sig "ärvas" och situationer där personer under 18 år levereras av föräldrar eller förmyndare till annan i syfte för att barnet skall exploateras sexuellt eller i arbete. De täcker också s.k. skuldslaveri eller gäldslaveri. Med skuldslaveri brukar avses system i vilka arbetarna i fråga hålls i en slaveriliknande situation genom att det är omöjligt för dem att betala av en reell eller fiktiv skuld. Skuldslaveri är ett fenomen som brukar räknas som både ett slaveriliknande bruk eller sedvänja och en form av tvångsarbete.

Illegala adoptioner faller under protokollets tillämpningsområde, när de utgör ett slaveriliknande bruk eller sedvänja, dvs. i situationer där personer under 18 år levereras av föräldrar eller förmyndare till någon annan person i syfte att barnet skall utnyttjas enligt ovan.

I uttrycken tvångsarbete eller tvångstjänst ligger att arbetet utförs av arbetaren mot hans eller hennes vilja och ett krav på att arbetet som skall utföras är orättfärdigt eller innefattar ett

element av förtryck eller att arbetet innebär en påfrestning som skulle kunna undvikas. Uttrycket täcker, med några undantag, varje arbete eller tjänst som krävs av en person under hot om något slag av straff och till vars utförande ifrågavarande person inte erbjudit sig av fri vilja. Det gäller dock inte militärtjänst och alternativ tjänstgöring, arbete eller tjänst som ingår i normala medborgerliga skyldigheter, arbete eller tjänst som krävs av en person på grund av en dom och utförs under tillsyn och kontroll av offentlig myndighet utan att personen i fråga ställs till förfogande för enskilda eller arbete eller tjänst som krävs av någon i fall av force majeure. Utnyttjande av barn i väpnade konflikter kan också falla under tillämpningsområdet. Olika former av kommersiell sexuell exploatering, t.ex. i prostitution, skall dock enligt det svenska synsättet inte betraktas som tvångsarbete utan i de flesta fall som sexualbrott.

Avlägsnande, med samtycke från en förälder eller vårdnadshavare, av ett barns organ för legitima medicinska eller terapeutiska skäl skall inte anses utgöra utnyttjande.

4.3.3 Skydd av och stöd till brottsoffer

I *artikel 24* i konventionen finns bestämmelser om skydd av vittnen. Dessa bestämmelser gäller också brottsoffer "när de är vittnen", dvs. när de i brottmålsprocessen hörs som målsägande om brott som begåtts mot dem. I *artikel 25* i konventionen finns också bestämmelser om hjälp och skydd för brottsoffer. Av denna artikel följer sålunda att varje stat skall, inom ramen för sina resurser, vidta lämpliga åtgärder för att lämna biträde och skydd till offer för brott som täcks av konventionen, särskilt vid fall av hot, repressalier eller skrämsel (*punkt 1*), upprätta lämpliga förfaranden för att lämna gottgörelse till offer för brott som täcks av konventionen (*punkt 2*), och, med förbehåll för sin nationella lag, möjliggöra att brottsoffers mening och farhågor framläggs och beaktas i ett lämpligt skede i en rättegång mot misstänkta på ett sätt som inte inkräktar på den tilltalades rättigheter.

Härutöver innehåller även protokollet särskilda bestämmelser om skydd av och stöd till offer.

Artikel 6 behandlar bistånd till och skydd av offer för handel med människor. Här finns åtaganden av vitt skilda slag. En del av åtagandena beskrivs som mer tvingande och andra i ett mer flexibelt språk. Enligt *punkt 1* skall staterna, i lämpliga fall och i den utsträckning det är möjligt enligt nationell lag, skydda offrens privatliv och identitet genom att till exempel göra rättsliga förfaranden om människohandel konfidentiella. Enligt *punkt 2* skall staterna se till att dess rättsordning och förvaltningssystem innehåller åtgärder som, i lämpliga fall, tillförsäkrar offren för handel med människor följande:

a) Information om tillämpliga domstolsförfaranden och administrativa förfaranden.

b) Biträde med att få sina synpunkter och intressen framförda och beaktade i lämpliga skeden av straffrättsliga förfaranden mot förövarna på ett sätt som inte inkräktar på försvarets rättigheter.

Vidare skall varje stat, enligt *artikel 6 punkt 3*, överväga att vidta åtgärder för offrens fysiska, psykiska och sociala rehabilitering, däribland, i lämpliga fall, i samarbete med enskilda organisationer, andra berörda organisationer samt andra delar av det civila samhället, särskilt genom att tillhandahålla följande.

a) Ett lämpligt boende.

b) Rådgivning och information, särskilt vad avser offrens lagliga rättigheter, på ett språk som de kan förstå.

c) Medicinskt, psykologiskt och materiellt bistånd.

d) Möjligheter till sysselsättning, utbildning och fortbildning.

Punkten 3 gäller både ursprungs- och mottagandeländerna så länge offren befinner sig på deras territorier, något som också framgår av överenskommelsen till *travaux préparatoires*. Den gäller alltså för mottagandelandet till dess att offret återvänder till ursprungslandet och för ursprungslandet därefter.

Enligt *artikel 6 punkt 4* skall staterna vid tillämpningen av artikel 6 beakta brottsoffrens ålder, kön och särskilda behov, speciellt barns särskilda behov, innefattande lämpligt boende, utbildning och omvårdnad.

Varje stat skall enligt *artikel 6 punkt 5* sträva efter att skydda offrens fysiska säkerhet när de befinner sig inom statens territorium. Enligt *punkt 6* skall varje stat tillse att dess nationella rättssystem innehåller mekanismer som erbjuder offren möjlighet att få ersättning för liden skada.

Artikel 7 i protokollet behandlar offrets status i mottagandelandet. Enligt punkt 1 skall staterna, förutom att vidta åtgärder enligt artikel 6, överväga att vidta lagstiftningsåtgärder eller andra lämpliga åtgärder som tillåter offer för människohandel att – tillfälligt eller stadigvarande – stanna inom statens territorium i lämpliga fall. Härvid skall staterna ta hänsyn till humanitära skäl och barmhärtighetsskäl (*punkt 2*).

Enligt *artikel 8* i protokollet, som behandlar brottsoffrens återvändande, skall den stat, i vilken ett offer för människohandel är medborgare eller där han eller hon hade rätt att permanent vistas vid tiden för inresan i den mottagande statens territorium, med vederbörlig hänsyn till personens säkerhet, underlätta och gå med på denna persons återvändande utan oberättigat eller oskäligt dröjsmål (*punkt 1*). Av överenskommelsen till *travaux préparatoires* framgår att uttrycket "rätt att permanent" vistas syftar på inte bara tidsobegränsade uppehållstillstånd utan också på rätt att vistas under en längre tid.

När en mottagande stat återsänder ett offer för människohandel till en stat där personen är medborgare eller där han eller hon, vid tiden för inresan i den mottagande statens territorium, hade rätt att permanent vistas, skall återsändandet ske med vederbörlig hänsyn till personens säkerhet och till läget i eventuella rättsliga förfaranden som har att göra med den omständigheten att personen är offer för människohandel och det skall helst vara frivilligt (*artikel 8 punkt 2*).

Enligt *artikel 8 punkt 3* skall en anmodad stat på begäran av en mottagande stat, utan oberättigat eller oskäligt dröjsmål, bekräfta om ett offer för människohandel är dess medborgare eller innehade rätt att permanent vistas i dess territorium vid tiden för inresan i den mottagande statens territorium.

För att underlätta återvändandet för ett offer för människohandel som saknar erforderliga handlingar, skall den part i vilken vederbörande är medborgare, eller där han eller hon hade rätt att permanent vistas vid tiden för inresan i den mottagande statens territorium, gå med på att, på begäran av den mottagande staten, utfärda sådana resehandlingar eller sådant tillstånd som kan behövas för att tillåta personen att resa in i och återvända till dess territorium (*artikel 8 punkt 4*). Enligt överenskommelsen till *travaux préparatoires* avses i bestämmelsen med resedokument varje typ av dokument som kan krävas för inresa i eller utresa från en stat enligt dess nationella rätt.

Av *artikel 8 punkt 5* följer att artikel 8 inte skall inkräkta på någon rättighet som brottsoffren kan ha med stöd av den mottagande statens nationella lagstiftning. Av *artikel 8 punkt 6* följer att artikeln inte skall inkräkta på något tillämpligt bilateralt eller multilateralt avtal eller arrangemang som helt eller delvis gäller offrens återvändande.

4.3.4 Förebyggande åtgärder och samarbete mellan staterna m.m.

I artikel 31 i FN-konventionen finns bestämmelser om förebyggande åtgärder. Enligt bestämmelsen skall konventionsstaterna på olika sätt bl.a. främja metoder som syftar till att förebygga gränsöverskridande organiserad brottslighet. Härutöver behandlar *artikel 9* i protokollet förebyggande av människohandel. Enligt *punkt 1* skall staterna upprätta heltäckande policy och program samt vidta andra åtgärder för att

- a) förebygga och bekämpa handel med människor och
- b) skydda offer för handel med människor, särskilt kvinnor och barn från upprepad utsatthet.

Enligt *artikel 9 punkt 2* skall staterna sträva efter att vidta åtgärder såsom forskning, informations- och massmediekampanjer och sociala och ekonomiska initiativ för att förebygga och bekämpa handel med människor.

Policy, program och andra åtgärder i enlighet med artikel 9 skall enligt *punkt 3*, när det är lämpligt, omfatta samarbete med enskilda organisationer, andra berörda organisationer och andra delar av det civila samhället.

Enligt *artikel 9 punkt 4* skall staterna också vidta eller förstärka åtgärder, däribland genom bilateralt eller multilateralt samarbete, för att lindra de omständigheter som gör människor, särskilt kvinnor och barn, sårbara för människohandel, såsom fattigdom, underutveckling och brist på lika möjligheter.

Vidare skall staterna, enligt *artikel 9 punkt 5*, vidta eller förstärka lagstiftnings- eller andra åtgärder, såsom utbildnings-, sociala eller kulturella åtgärder, däribland genom bilateralt och multilateralt samarbete, för att motverka sådan efterfrågan som främjar alla former av utnyttjande av människor, särskilt kvinnor och barn, som leder till handel med människor.

I *artikel 28* i konventionen finns bestämmelser om informationssamling. Av artikel 28 i konventionen framgår bl.a. att varje konventionsstat skall överväga att i samråd med vetenskapliga och akademiska samfälligheter analysera den organiserade brottslighetens utveckling inom sitt territorium, de förhållanden under vilka den verkar samt de yrkesgrupper och teknologier som berörs (*punkt 1*). Vidare skall konventionsstaterna överväga att utveckla och utbyta analytisk sakkunskap avseende organiserad brottslig verksamhet med varandra och genom internationella och regionala organisationer. I detta syfte bör gemensamma definitioner, normer och metoder utvecklas och tillämpas på lämpligt sätt (*punkt 2*). Varje konventionsstat skall också överväga att se över sin praxis och sina konkreta åtgärder för bekämpning av organiserad brottslighet och utvärdera deras tillämpning och effektivitet (*punkt 3*). Härutöver behandlar *artikel 10* i protokollet informationsutbyte och utbildning. Enligt *punkt 1* skall staternas rättsvårdande myndigheter, immigrationsmyndigheter och andra berörda myndigheter på lämpligt sätt samarbeta med varandra genom informationsutbyte i enlighet med vars och ens nationella lag för att kunna avgöra följande:

a) Huruvida personer som passerar eller försöker passera en nationsgräns med resehandlingar tillhörande andra personer, eller utan resehandlingar, är förövare av eller offer för handel med människor.

b) Vilka slags resehandlingar som personer har använt eller försökt använda för att passera en nationsgräns i syfte att bedriva handel med människor.

c) Vilka medel och metoder som organiserade brottsliga sammanslutningar använder för handel med människor, innefattande rekrytering och transport av brottsoffer, rutter och länkar mellan och bland personer och sammanslutningar som bedriver sådan handel samt möjliga åtgärder för att upptäcka dem.

Staterna skall enligt *artikel 10 punkt 2* tillhandahålla eller förbättra utbildning för personal vid rättsväsendets myndigheter, migrationspersonal och andra berörda befattningshavare i förebyggande av handel med människor. Utbildningen bör koncentreras på metoder som används för att förebygga sådan handel, lagföra förövarna samt skydda offrens rättigheter, däribland skydd av offren mot förövarna. Utbildningen bör också ta hänsyn till behovet av att beakta mänskliga rättigheter och frågor som rör barn- och könsperspektiv samt främja samarbete med enskilda organisationer, andra berörda organisationer och andra delar av det civila samhället.

Enligt *artikel 10 punkt 3* skall en stat som tar emot information tillmötesgå en begäran av den stat som lämnar denna om begränsning av dess användning.

Artikel 11 i protokollet behandlar åtgärder vid gränser. Enligt *punkt 1* skall staterna, utan att det skall inkräkta på internationella åtaganden avseende fri rörlighet för personer, så långt det är möjligt, förstärka sådan gränskontroll som kan vara nödvändig för att förebygga och upptäcka handel med människor.

Enligt *artikel 11 punkt 2* skall varje stat vidta lagstiftningsåtgärder eller andra lämpliga åtgärder för att så långt som möjligt förebygga att transportmedel som används av

affärsdrivande fraktförare används vid förövande av brott som anges i artikel 5 i protokollet. Offer för människohandel kan dock resa in i ett land lagligt, för att därefter utsättas för utnyttjande. Detta gör det svårare för fraktförare att förebygga människohandel än människosmuggling, och de åtgärder som vidtas enligt denna punkt bör också, enligt överenskommelse till *travaux préparatoires*, beakta detta.

Åtgärder enligt punkt 2, skall, enligt *punkt 3*, när det är lämpligt och utan att det skall inkräkta på tillämpliga internationella konventioner, innefatta åläggande av skyldighet för affärsidkande fraktförare, inbegripet varje transportföretag eller ägare eller yrkesmässig brukare av transportmedel, att se till att alla passagerare innehar de nödvändiga resehandlingarna för inresa i den mottagande staten. Denna skyldighet innefattar dock inte, enligt överenskommelse till *travaux préparatoires*, någon skyldighet att bedöma dokumentens äkthet eller giltighet. Bestämmelsen skall inte heller begränsa staternas möjlighet att avstå från att hålla fraktförare ansvariga för transport av odokumenterade flyktingar.

Enligt *artikel 11 punkt 4* skall varje stat vidta nödvändiga åtgärder i enlighet med sin nationella lag för att kunna föreskriva sanktioner vid bristande uppfyllelse av de skyldigheter som anges i punkt 3. Åtgärder och sanktioner enligt denna punkt skall dock, enligt överenskommelse till *travaux préparatoires*, beakta andra internationella åtaganden som en stat kan ha.

Varje stat skall också enligt *artikel 11 punkt 5* överväga att vidta åtgärder som, i enlighet med dess nationella lag, tillåter avvisning eller återkallelse av visering för personer som är delaktiga i förövande av brott som straffbeläggs i enlighet med detta protokoll.

Vidare skall staterna enligt *artikel 11 punkt 6*, utan att det skall påverka artikel 27 i konventionen, överväga att förstärka samarbetet mellan gränskontrollmyndigheter genom att bl.a. skapa och upprätthålla direkta kommunikationsvägar. Av *Artikel 27*, som reglerar samarbetet mellan konventionsstaternas rättsvårdande myndigheter, framgår att konventionsstaterna, på

ett sätt som är förenligt med deras respektive rättsordning och förvaltningssystem, nära skall samarbeta i syfte att effektivisera bekämpningen av brott som täcks av konventionen. I artikeln anges att varje konventionsstat skall särskilt anta effektiva åtgärder för att förbättra och, när så behövs, upprätta kommunikationsvägar mellan sina behöriga myndigheter och andra organ samt samarbeta med andra konventionsstater vid utredning av brott enligt konventionen m.m. (*punkt 1*). I artikeln anges också bl.a. att konventionsstaterna, för att verkställa konventionen, skall överväga att sluta lämpliga bilaterala eller multilaterala avtal eller överenskommelser om direkt samarbete mellan sina rättsvårdande myndigheter samt anpassa befintliga sådana avtal eller överenskommelser (*punkt 2*). Slutligen finns ett stadgande om samarbete för att bekämpa gränsöverskridande organiserad brottslighet som sker med hjälp av moderna tekniska hjälpmedel (*punkt 3*).

Artikel 12 och 13 i protokollet behandlar staternas skyldighet att vidta åtgärder för att se till att de rese- och identitetshandlingar de utfärdar håller viss kvalitet och inte lätt kan förfälskas etc. De skall också kunna verifiera de dokument de har utfärdat. Enligt överenskommelsen till *travaux préparatoires* avses med resehandlingar i artiklarna 12 och 13 varje typ av dokument som krävs för inresa i eller utresa från en stat enligt dess nationella rätt. Med identitetshandlingar avses varje dokument som normalt används som bevis för en persons identitet i en stat enligt dess lagstiftning eller system i övrigt.

Enligt *artikel 12* skall varje stat vidta nödvändiga åtgärder för att, inom ramen för tillgängliga resurser, trygga

a) att rese- eller identitetshandlingar som den utfärdar är av sådan kvalitet att de inte enkelt kan missbrukas, förfälskas eller olagligen ändras, mångfaldigas eller utfärdas, och

b) skydd och säkerhet för äktheten av rese- och identitetshandlingar som den har utfärdat, eller som har utfärdats på dess vägnar, samt förebyggande av olaglig tillverkning, utfärdande och användning av sådana handlingar.

Uttrycken ”förfalskas eller olagligen ändras, mångfaldigas eller utfärdas” skall enligt överenskommelsen till travaux préparatoires inkludera inte bara framställande av falska dokument utan också förvanskningar av riktiga dokument och ifyllande av stulna blanka dokument. Tanken är dessutom, enligt överenskommelsen till travaux préparatoires, att såväl falska dokument som äkta och riktigt utfärdade dokument som använts av en annan person än den laglige innehavaren skall omfattas.

Enligt *artikel 13* skall en stat på begäran av en annan stat, i enlighet med sin nationella lag, inom skälig tid kontrollera äktheten och giltigheten för rese- eller identitetshandlingar som har utfärdats eller som påstås ha utfärdats i dess namn och som misstänks för att användas i syfte att bedriva handel med människor.

4.3.5 Förbehåll, tvistlösning och övriga slutbestämmelser

Förbehåll

I *artikel 14* görs ett par förbehåll. Av *punkt 1* följer att inget i protokollet skall påverka de rättigheter, skyldigheter eller förpliktelser som stater eller enskilda personer har enligt internationell rätt, innefattande internationell humanitär rätt, internationell rätt avseende mänskliga rättigheter och särskilt, när de är tillämpliga, 1951 års konvention och 1967 års protokoll om flyktingars rättsliga ställning och den princip om icke-avvisning som ingår i dem. Protokollet i sig reglerar dock inte frågor om flyktingstatus, något som också påpekas i travaux préparatoires.

Av *artikel 14 punkt 2* följer att de åtgärder som anges i protokollet skall tolkas och tillämpas på ett sätt som inte diskriminerar personer på den grunden att de är offer för människohandel. Tolkningen och tillämpningen av dessa åtgärder skall också vara förenliga med internationellt erkända principer om icke-diskriminering.

Tvistlösning

Enligt *artikel 15 punkt 1* skall staterna sträva efter att lösa tvister om tolkningen och tillämpningen av protokollet genom förhandlingar. Enligt *artikel 15 punkt 2* skall tvister mellan två eller flera stater om tolkningen eller tillämpningen av protokollet som inte kan lösas genom förhandlingar inom skälig tid, på begäran av någon av dem, hänskjutas till skiljeförfarande. Om dessa stater sex månader efter dagen för hänskjutandet till skiljeförfarandet inte kan komma överens om hur skiljeförfarandet skall ske, får en av dem hänskjuta tvisten till Internationella domstolen i enlighet med dennas stadga. Enligt *artikel 15 punkt 3* får varje stat vid undertecknande, ratifikation, godtagande eller godkännande av protokollet eller vid anslutning till den förklara att den inte anser sig bunden av artikel 15 punkt 2. De övriga konventionsstaterna skall då inte vara bundna av punkt 2 gentemot en stat som har gjort ett sådant förbehåll. Enligt *artikel 15 punkt 4* får en stat som har gjort ett förbehåll i enlighet med punkt 3 när som helst häva förbehållet genom ett meddelande till FN:s generalsekreterare.

Övriga slutbestämmelser

Artiklarna 16–20 innehåller sedvanliga slutbestämmelser och behandlar frågor om undertecknande och ratifikation och liknande, ikraftträdande och ändringar etc. Artiklar med motsvarande innehåll finns också i konventionen och dess övriga protokoll.

Enligt *artikel 16 punkt 1* står protokollet öppet för undertecknande av alla stater från och med den 12 december 2000 till och med den 15 december 2000 i Palermo och därefter fram till den 12 december 2002 i Förenta nationernas högkvarter i New York. Protokollet står även öppet för undertecknande av regionala organisationer för ekonomisk integration om minst en medlemsstat i en sådan organisation har undertecknat protokollet (*artikel 16 punkt 2*).

Protokollet skall ratificeras, godtas eller godkännas. Ratifikations-, godtagande- eller godkännandeinstrumentet skall deponeras hos FN:s generalsekreterare. En regional organisation för ekonomisk integration får deponera sitt instrument avseende ratificering etc. om minst en av dess medlemsstater har gjort detsamma. I sitt instrument skall en sådan organisation förklara omfattningen av sin behörighet med avseende på de frågor som täcks av protokollet och den skall även meddela depositarien om varje ändring av betydelse inom sitt behörighetsområde (*artikel 16 punkt 3*). Protokollet står öppet för anslutning av alla stater eller regionala organisationer för ekonomisk integration i vilka minst en medlemsstat i en sådan organisation är part i protokollet. (*artikel 16 punkt 4*).

Enligt *artikel 17 punkt 1* träder protokollet i kraft den nittionde dagen efter den dag då det 40:e ratifikations-, godtagande-, godkännande- eller anslutningsinstrumentet har deponerats, men det skall inte träda i kraft före konventionen. Ett instrument som deponerats av en regional organisation för ekonomisk integration får inte räknas i detta sammanhang.

För varje stat eller en regional organisation för ekonomisk integration som ratificerar, godtar, godkänner eller ansluter sig till protokollet efter det att det fyrtionde instrumentet har deponerats skall protokollet träda i kraft den trettionde dagen efter dagen för ifrågavarande stats eller organisations deponering eller den dag protokollet träder i kraft enligt artikel 17 punkt 1, beroende på vilken händelse som inträffar senast.

En stat får säga upp protokollet genom skriftligt meddelande till FN:s generalsekreterare. Uppsägningen träder i kraft ett år efter den dag då FN:s generalsekreterare mottog meddelandet (*artikel 19 punkt 1*). En regional organisation för ekonomisk integration skall upphöra att vara part i protokollet när alla dess medlemsstater har upphört att vara parter i detsamma (*artikel 19 punkt 2*).

Originalen till protokollet, vars arabiska, engelska, franska, kinesiska, ryska och spanska texter är lika giltiga, skall deponeras hos FN:s generalsekreterare (*artikel 20 punkt 2*).

5 FN:s barnkonvention och dess fakultativa protokoll om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi

5.1 Inledning

FN:s barnkonventionen

Den 20 november 1989 antog Förenta nationernas generalförsamling konventionen om barnets rättigheter (barnkonventionen). Den innebär ett viktigt tillskott till skyddet för de mänskliga rättigheterna. För första gången samlades de rättigheter som tillkommer alla barn och ungdomar upp till 18 år i ett folkrättsligt bindande dokument. Konventionen har ratificerats av nästan alla världens länder. Sverige ratificerade konventionen som ett av de första länderna, efter beslut i riksdagen, den 21 juni 1990 (prop. 1989/90:107, bet. 1989/90: SoU28). Därmed har Sverige åtagit sig att garantera rättigheterna enligt konventionen för alla barn och ungdomar i Sverige samt att verka för respekt och främjande av barnets rättigheter internationellt.

Konventionen täcker rätten att få sina basbehov tillgodosedda, rätten till skydd mot övergrepp, utnyttjande och diskriminering samt rätten till inflytande genom att få uttrycka sin åsikt och få den respekterad. Barnkonventionen inkluderar således alla typer av mänskliga rättigheter – såväl de ekonomiska, sociala och kulturella som de politiska och medborgerliga rättigheterna. Konventionen bygger på fyra grundläggande principer – att varje barn, utan åtskillnad, har rätt att få del av sina rättigheter; att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn; att barnets rätt till överlevnad och utveckling skall

säkerställas samt barnets rätt att få komma till tals i alla frågor som rör barnet. Dessa grundläggande principer relaterar till varandra och tillsammans formar de en attityd till barn – konventionens barnsyn, dvs. att barn skall respekteras. De grundläggande principerna har dels en självständig betydelse, dels en betydelse vid tolkningen av de olika materiella artiklarna.

Reglerna är i princip tillämpliga på varje individ upp till 18 år, om inte barnet blir myndigt tidigare enligt den lag som gäller för barnet (artikel 1). I Sverige gäller således konventionens rättigheter för alla personer upp till 18 år. Vissa rättigheter enligt konventionen träffar dock huvudsakligen mindre barn, andra mer ungdomar. Enligt *artikel 11* skall konventionsstaterna vidta åtgärder för att bekämpa olovligt bortförande och kvarhållande av barn i utlandet. *Artikel 21* innehåller regler som syftar till att säkra integriteten i adoptionsförfaranden och att se till att adoptioner sker till barnets bästa. *Artikel 32* avser barnets rätt till skydd mot ekonomiskt utnyttjande och mot skadligt eller annars olämpligt arbete. *Artikel 33* behandlar åtgärder för att skydda barn från olaglig användning av narkotika och psykotropa ämnen och för att förhindra att barn utnyttjas för framställning och handel med sådana ämnen. Enligt *artikel 34* skall barnet skyddas mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp. Staterna skall vidta alla lämpliga åtgärder, såväl nationellt som internationellt, för att förhindra att barn tvingas till "olagliga" sexuella handlingar eller utnyttjas i prostitution eller i pornografi. Enligt *artikel 35* skall konventionsstaterna vidta lämpliga nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder för att förhindra bortförande och försäljning av eller handel med barn för varje ändamål och i varje form. *Artikel 36* anger att staterna också skall skydda barnet mot alla andra former av utnyttjande som kan skada barnet i något avseende.

De fakultativa protokollen till FN:s barnkonvention

Den 25 maj 2000 antog FN:s generalförsamling två fakultativa protokoll till barnkonventionen. Det ena, som behandlar barns indragning i väpnade konflikter har Sverige ratificerat (se prop. 2001/02:178, bet. 2002/03:SoU2, rskr. 2002/03:18).

Det andra protokollet behandlar försäljning av barn, barnpornografi och barnprostitution. Detta protokoll undertecknades av Sverige den 8 september 2000. Protokollets originaltext i den engelska språkversionen samt en översättning till svenska finns intagen i bilaga 2. Nedan ges också en översikt över innehållet samt en redogörelse för de tolkningsförklaringar som Sverige har avgett. I avsnitt 7 behandlas frågan om Sveriges ratifikation av detta protokoll och den tolkningsförklaring som därvid lämpligen bör göras.

5.2 Innehållet i det fakultativa protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi

5.2.1 Ingressen

Det fakultativa protokollet till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi (härefter benämnt FN-protokollet mot försäljning av barn) inleds med en ingress som förklarar bakgrunden till och syftet med protokollet. Av ingresstexterna framgår bl.a. att de stater som är parter i protokollet (nedan benämnda staterna) varit allvarligt oroade av den omfattande och ökande internationella handeln med barn i syfte att sälja barn, bedriva barnprostitution och barnpornografi samt att de har beaktat att det – för att bättre uppnå syftena med barnkonventionen och genomförandet av bestämmelserna i denna, särskilt de ovan nämnda artiklarna 1, 11 och 21 samt 32-36 – är lämpligt att utöka de åtgärder som konventionsstaterna bör vidta för att garantera att barn skyddas från försäljning, barnprostitution och barnpornografi. Vidare framgår att

protokollet syftar till en helhetssyn och följaktligen ett heltäckande angreppssätt på problemen med försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi.

5.2.2 Tillämpningsområde, definitioner, ansvar och sanktioner

Av *artikel 1* följer att staterna skall förbjuda försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi enligt bestämmelserna i protokollet.

I *artikel 2* definieras vissa uttryck i protokollet. Där framgår att i protokollet avses med

- a) **försäljning av barn**: varje handling eller transaktion genom vilken ett barn överförs av en person eller grupp av personer till annan mot betalning eller någon annan form av ersättning,
- b) **barnprostitution**: användning av ett barn i sexuella handlingar mot betalning eller någon annan form av ersättning,
- c) **barnpornografi**: framställning, av vilket som helst slag, av ett barn som deltar i verkliga eller simulerade oförblommerade sexuella handlingar eller varje framställning av ett barns könsorgan för huvudsakligen sexuella syften.

Enligt *artikel 3.1* skall varje stat säkerställa att åtminstone följande handlingar och verksamheter omfattas helt av dess straffrättsliga lagstiftning, oavsett om brotten begås inom ett land eller är gränsöverskridande och oavsett om de begås på individuell basis eller i organiserad form:

- a) när det gäller **försäljning av barn** enligt artikel 2
 - i) att bjuda ut, leverera eller ta emot ett barn, på vilket sätt det än sker, i syfte att barnet skall utnyttjas sexuellt eller att barnets organ skall överlåtas i vinstsyfte eller att barnet skall sättas i tvångsarbete, och
 - ii) att som mellanhand otillbörligt framkalla samtycke till adoption av ett barn i strid med tillämpliga internationella rättsliga instrument om adoption,
- b) att bjuda ut, ta emot, skaffa fram eller tillhandahålla ett barn för **barnprostitution** enligt artikel 2,

c) att producera, distribuera, sprida, importera, exportera, bjuda ut eller sälja eller att, för sådant syfte, inneha **barnpornografi** enligt definitionen i artikel 2.

De förklaringar som Sverige har avgett i fråga om tolkningen av artikel 2 framgår nedan under avsnitt 5.3.

Av *artikel 3.2* följer ett åtagande för staterna att också, med förbehåll för bestämmelserna i den nationella lagstiftningen, kriminalisera försök samt medhjälp och annan medverkan till någon av de nämnda handlingarna.

I *artikel 3.3* sägs att staterna skall belägga brotten med lämpliga straff som beaktar deras allvarliga beskaffenhet.

Med förbehåll för bestämmelserna i sin nationella lagstiftning skall staterna också, enligt *artikel 3.4*, vidta åtgärder för att, när det är lämpligt, fastställa juridiska personers ansvar för brott som anges i artikel 3.1. Beroende på staternas nationella rättsliga principer kan ett sådant ansvar för juridiska personer vara straffrättsligt, civilrättsligt eller administrativt.

Enligt *artikel 3.5* skall staterna vidta alla lämpliga rättsliga och administrativa åtgärder för att säkerställa att alla personer som är inblandade i adoptionen av ett barn handlar i överensstämmelse med tillämpliga internationella rättsliga instrument.

5.2.3 Behörighet och utlämning

Av *artikel 4.1* följer att varje stat skall vidta sådana åtgärder som kan vara nödvändiga för att fastställa sin behörighet över de brott som anges i artikel 3.1 när brotten begås på dess territorium eller ombord på ett fartyg eller flygplan som är registrerat i den staten.

I *artikel 4.2* sägs att varje stat också *får* vidta sådana åtgärder som kan vara nödvändiga för att fastställa sin behörighet över de brott som anges i artikel 3.1 då:

a) den misstänkta gärningsmannen är medborgare i den staten eller en person som är stadigvarande bosatt på dess territorium, eller

b) offret är medborgare i den staten.

Vidare skall varje stat, enligt *artikel 4.3*, vidta sådana åtgärder som kan vara nödvändiga för att fastställa sin behörighet över de brott som anges i artikel 3 när den misstänkta gärningsmannen vistas på dess territorium och den inte utlämnar henne eller honom till en annan stat av det skälet att brottet har begåtts av en av dess medborgare.

Av *artikel 4.4* framgår att protokollet inte utesluter någon straffrättslig behörighet som utövas i enlighet med nationell lagstiftning.

Av *artikel 5.1* följer att de brott som anges i artikel 3.1 skall anses som utlämningsbara brott enligt varje befintligt utlämningsavtal mellan stater som är parter i protokollet och att brotten också skall anses som utlämningsbara enligt varje utlämningsavtal som senare ingås mellan sådana stater, i enlighet med de villkor som anges i dessa avtal.

Av *artikel 5.2* följer att en stat, som för utlämning ställer som villkor att ett utlämningsavtal skall föreligga, får betrakta protokollet som rättslig grund för utlämning för de brott som anges i artikel 3.1 om den mottar en framställning om utlämning från en annan stat som är part i protokollet, med vilken den inte har ingått sådant avtal. Utlämning skall därvid ske på de villkor som föreskrivs i den anmodade statens lagstiftning.

Stater som för utlämning inte ställer som villkor att utlämningsavtal skall föreligga, skall sinsemellan erkänna sådana brott som utlämningsbara brott i enlighet med de villkor som uppställs i den anmodade statens lagstiftning (*artikel 5.3*).

Enligt *artikel 5.4* skall de brott som anges i artikel 3.1, när det gäller utlämning, behandlas som om de begåtts inte endast på gärningsorten utan även inom territorierna i de stater av vilka det krävs att de skall fastställa sin behörighet i enlighet med artikel 4.

Om en utlämningsframställning görs med avseende på ett brott som beskrivs i artikel 3.1 och den anmodade staten, på grund av gärningsmannens nationalitet, inte utlämnar eller kommer att utlämna gärningsmannen skall den anmodade staten, enligt *artikel 5.5*, vidta lämpliga åtgärder för att överlämna ärendet till sina behöriga myndigheter för åtal.

5.2.4 Rättslig hjälp och tvångsmedel

Enligt *artikel 6.1* skall staterna ge varandra största möjliga bistånd i samband med utredningar eller lagförings- eller utlämningsförfaranden med anledning av brott som anges i artikel 3.1, inbegripet bistånd med att skaffa fram de bevis de förfogar över och som är nödvändigt för förfarandet. Enligt *artikel 6.2* skall staterna fullgöra sina skyldigheter enligt artikel 6.1 i överensstämmelse med de fördrag eller andra överenskommelser om ömsesidig rättslig hjälp som kan finnas mellan dem. Saknas sådana fördrag eller överenskommelser, skall staterna bistå varandra i enlighet med sin nationella lagstiftning.

Enligt *artikel 7* skall staterna, om inte annat följer av bestämmelserna i deras nationella lagstiftning,

a) vidta åtgärder för att möjliggöra beslag och förverkande, när det är lämpligt, av föremål, såsom utrustning, tillgångar och andra hjälpmedel som använts för att begå eller underlätta brott enligt protokollet, och vinster som härrör från sådana brott,

b) verkställa framställningar från en annan stat om beslagtagande eller förverkande av sådana föremål eller vinster, samt

c) vidta åtgärder i syfte att tillfälligt eller slutgiltigt stänga lokaler som används till att begå sådana brott.

5.2.5 Stöd till brottsoffer och förebyggande åtgärder

Enligt *artikel 8* skall staterna besluta om lämpliga åtgärder för att, under alla stadier av det straffrättsliga förfarandet, skydda de rättigheter och intressen de barn har som är offer för verksamheter som är förbjudna enligt protokollet, särskilt genom att

a) erkänna barnens sårbarhet och anpassa förfarandena till deras särskilda behov, inbegripet deras särskilda behov som vittnen,

b) informera barnen om deras rättigheter och deras roll i samt omfattningen, utvecklingen och den fortsatta handläggningen av förfarandena samt om avgörandet av deras fall,

c) låta barnens synpunkter, behov och intressen framföras och beaktas i förfaranden där deras personliga intressen berörs, på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler,

d) tillhandahålla lämpligt stöd till barnen under hela rättsprocessen,

e) skydda, när det är lämpligt, barnens privatliv och identitet och vidta åtgärder i enlighet med nationell lagstiftning för att undvika otillbörlig spridning av information som skulle kunna leda till att barnen identifieras,

f) ge barnen och deras familjer och vittnen skydd mot hotelser och vedergällning i lämpliga fall,

g) undvika onödig försening i handläggningen av ärenden och verkställande av avgöranden som rör ersättning till barnen.

Enligt *artikel 8.2* skall staterna säkerställa att osäkerhet i fråga om offrets verkliga ålder inte förhindrar inledande av brottsutredningar, inbegripet utredningar som syftar till att fastställa offrets ålder.

Av *artikel 8.3* följer att staterna skall se till att barnets bästa kommer i första rummet vid rättsväsendets behandling av barn som är offer för brott enligt protokollet.

Vidare skall staterna, enligt *artikel 8.4*, vidta åtgärder för att säkerställa att personer som arbetar med offer för de brott som anges i protokollet ges lämplig utbildning, särskilt i juridik och psykologi. Enligt *artikel 8.5* skall staterna i lämpliga fall anta åtgärder för att skydda sådana personers och/eller organisationers säkerhet och integritet som är engagerade i att förhindra och/eller skydda och rehabilitera offer för sådana brott.

I *artikel 8.6* anges att inget i artikel 8 får tolkas så att det påverkar eller är oförenligt med den anklagades rätt till en rättvis och opartisk rättegång.

Enligt *artikel 9.1* skall staterna anta eller förstärka, genomföra och sprida lagar och administrativa åtgärder, social policy och program för att förebygga de brott som avses i protokollet. Särskild uppmärksamhet skall ägnas åt att skydda barn som är särskilt sårbara när det gäller sådan verksamhet. Vidare skall

staterna, enligt *artikel 9.2*, genom information på alla lämpliga sätt, utbildning och vidareutbildning, främja medvetenheten hos allmänheten, inbegripet barn, om förebyggande åtgärder och om de skadliga effekterna av de brott som avses i protokollet. Vid fullgörandet av förpliktelserna skall staterna uppmuntra till medverkan av samhället och, särskilt, barn och offer i sådan information och i utbildningsprogram, även på internationell nivå.

Enligt *artikel 9.3* skall staterna vidta alla möjliga åtgärder som syftar till att se till att allt lämpligt bistånd ges till offren för de brott som avses i protokollet, inbegripet fullständig återanpassning i samhället och fullständig fysisk och psykisk återhämtning.

Staterna skall också, enligt *artikel 9.4*, säkerställa att alla barn som är offer för de brott som anges i protokollet får tillgång till lämpliga förfaranden för att, utan diskriminering, söka ersättning för skador från dem som är juridiskt ansvariga.

I *artikel 9.5* anges att staterna skall vidta lämpliga åtgärder i syfte att effektivt förbjuda produktion och spridning av material som annonserar om de brott som beskrivs i detta protokoll.

5.2.6 Internationellt samarbete

Av *artikel 10.1* framgår att staterna skall vidta alla nödvändiga åtgärder för att stärka det internationella samarbetet genom multilaterala, regionala och bilaterala arrangemang om förebyggande, upptäckt, utredning, åtal och bestraffning av dem som är ansvariga för handlingar som omfattar försäljning av barn, barnprostitution, barnpornografi och barnsexturism. Staterna skall också främja internationellt samarbete och samverkan mellan sina myndigheter, nationella och internationella icke-statliga organisationer och internationella organisationer.

Staterna skall också, enligt *artikel 10.2*, främja internationellt samarbete för att bistå barn som är offer i deras fysiska och

psykiska återhämtning, återanpassning i samhället och repatriering.

Av *artikel 10.3* följer att staterna skall främja ett ökat internationellt samarbete för att angripa de grundorsaker, till exempel fattigdom och underutveckling, som bidrar till att barn är sårbara för försäljning av barn, barnprostitution, barnpornografi och barnsexturism.

De stater som har möjlighet att göra så skall dessutom, enligt *artikel 10.4*, tillhandahålla finansiellt, tekniskt eller annat bistånd genom befintliga multilaterala, regionala, bilaterala eller andra program.

5.2.7 Slutbestämmelser

Av *artikel 11* framgår att inget i protokollet påverkar några bestämmelser som går längre när det gäller att förverkliga barnets rättigheter, och som kan ingå i en stats nationella lagstiftning eller i internationell rätt som är i kraft för den staten.

Av *artikel 12* följer bl.a. att varje stat, inom två år från det att protokollet har trätt i kraft för den staten, skall lämna en rapport till FN:s barnrättskommitté med utförlig information om de åtgärder den har vidtagit för att genomföra bestämmelserna i protokollet. Efter avgivandet av den utförliga rapporten skall fortsatt rapportering ske.

Av *artikel 13* framgår att protokollet är öppet för undertecknande av varje stat som är part i konventionen eller som har undertecknat den. Protokollet skall ratificeras och är öppet för anslutning av varje stat som är part i konventionen eller som har undertecknat den.

Enligt *artikel 14* träder protokollet i kraft tre månader från den dag då det tionde ratifikations- eller anslutningsinstrumentet deponerades. För varje stat som ratificerar protokollet eller ansluter sig till det efter dess ikraftträdande träder protokollet i kraft en månad från den dag då dess eget ratifikations- eller anslutningsinstrument deponerades.

Protokollet trädde i kraft den 18 januari 2002.

Av *artikel 15* framgår att en stat när som helst kan säga upp protokollet genom skriftlig notifikation till Förenta nationernas generalsekreterare, som därefter skall underrätta de andra konventionsstaterna och alla stater som har undertecknat konventionen. Uppsägningen träder i kraft ett år från den dag då generalsekreteraren mottog notifikationen.

I *artikel 16* behandlas frågan om hanteringen av förslag till ändringar av protokollet.

5.3 Svenska tolkningsförklaringar

Den 4 februari 2000 beslutade den arbetsgrupp som hade haft i uppgift att förhandla protokollet om det "ad referendum", vilket innebar att samtliga artiklar var öppna för fortsatt förhandling och att det slutliga beslutet hänsköts till FN:s kommission för mänskliga rättigheter. Härvid gjorde EU en tolkningsförklaring avseende artikel 2 av innebörd att "any representation" ("varje framställning") skall omfatta enbart "visual representation", dvs. bilder, samt ett uttalande om att "sexual parts" skall innebära könsorgan. Vid detta tillfälle gjorde dessutom bl.a. Sverige en tolkningsförklaring innebärande att s.k. anspelningspornografi inte skall omfattas av definitionen av barnpornografi i artikel 2 c).

I samband med att protokollet antogs av FN:s generalförsamling den 25 maj 2000 uttalade Sverige, i förhållande till artikel 2 c avseende barnpornografi att ordet "representation" skall avse endast visuell representation, dvs. bilder, och att uttrycket "any representation of a child engaged in real or simulated sexual activity" inte skall avse vuxna personer som agerar barn.

Sverige gjorde också, vid undertecknandet av protokollet, en deklaration. I denna hänvisade Sverige till EU:s nämnda uttalande liksom till sina egna tidigare uttalanden samt tillade att Sverige tolkar uttrycket "any representation" i artikel 2 c såsom visuell representation.

6 Rambeslutet om bekämpande av människohandel

6.1 Bakgrund

I fråga om straffrättslig tillnärmning inom EU finns sedan februari 1997 en s.k. gemensam åtgärd om åtgärder mot människohandel och sexuellt utnyttjande av barn (EGT L 63, 4.3.1997). Den gemensamma åtgärden, som är tämligen allmänt hållen, omfattar en lång rad ämnen, såsom definitioner, jurisdiktion, rättsförfarande, stöd till offren samt polissamarbete och rättsligt samarbete. Genom den åtog sig medlemsstaterna att se över sina gällande lagar för att se till att bl.a. människohandel är straffbelagt.

I artikel 29 i Fördraget om Europeiska unionen (FEU) anges att unionens mål skall vara att ge medborgarna en hög säkerhetsnivå inom ett område med frihet, säkerhet och rättvisa genom att bl.a. utforma gemensamma insatser på områdena polissamarbete och straffrättsligt samarbete. Målet skall uppnås genom förebyggande och bekämpande av brottslighet, vare sig denna är organiserad eller ej, särskilt terrorism, människohandel och brott mot barn, olaglig narkotikahandel och olaglig vapenhandel, korruption och bedrägeri. Enligt artikel 31 e FEU skall det straffrättsliga samarbetet omfatta gradvisa beslut om åtgärder som fastställer minimiregler avseende brottsrekvisit och påföljder på områdena organiserad brottslighet, terrorism och narkotikahandel. Artikel 34.2 b FEU anger att rådet genom enhälligt beslut på initiativ av en medlemsstat eller kommissionen skall fatta rambeslut om tillnärmning av medlemsstaternas lagar och andra författningar.

Den 21 december 2000 föreslog kommissionen i ett meddelande till rådet och Europaparlamentet, KOM (2000) 854 slutlig, dels ett rambeslut om åtgärder för att bekämpa människohandel, dels ett rambeslut om åtgärder för att bekämpa sexuell exploatering av barn och barnpornografi.

Förslaget till rambeslut om åtgärder för att bekämpa människohandel förhandlades därefter i huvudsak under det svenska ordförandeskapet i EU:s ministerråd.

Vid rådet för rättsliga och inrikes frågor den 28–29 maj 2001 uppnåddes en s.k. politisk överenskommelse om innehållet i rambeslutet med undantag endast för den artikel som behandlar straffskalor. Uppgårelsen var provisorisk på så sätt att den tog hänsyn till nationella parlamentsförbehåll och inte föregrep Europaparlamentets yttrande.

I frågan om påföljder inledde rådet vid mötet i maj en principiell diskussion om metoderna för tillnärmning av påföljder inom EU. Rådet gav samtidigt Ständiga representanternas kommitté (Coreper) i uppgift att fortsätta behandlingen av artikeln om påföljder i det aktuella rambeslutet så att enighet kunde uppnås snarast möjligt.

Europaparlamentet yttrade sig över förslaget den 12 juni 2001 (OJ C 35 E , 28.2.2002).

Vid rådet för rättsliga och inrikes frågor den 27–28 september 2001 kunde en motsvarande provisorisk överenskommelse träffas också i resterande del, dvs. i fråga om påföljderna för människohandel.

Riksdagen godkände rambeslutet den 24 april 2002 (prop. 2001/02:99, bet. 2001/02:JuU28, rskr. 2001/02:219). Det antogs av ECOFIN-rådet den 19 juli 2002. Rambeslutet är i svensk version fogad till denna promemoria, se bilaga 3.

6.2 Rambeslutets innehåll

Rambeslutet syftar till att skapa nya gemensamma minimiregler i medlemsstaterna när det gäller straffrättsliga påföljder och andra former av straffrättsliga åtgärder som mot människohandel.

Rambeslutet omfattar människohandel syftande till arbetskraftsexploatering och sexuell exploatering och behandlar definitioner av straffbar människohandel, kriminalisering av anstiftan, medhjälp, främjande och försök samt gemensamma lägsta maximistraff. Dessutom tas frågor upp om bl.a. ansvar och påföljder för juridiska personer, jurisdiktion och brottsoffer.

I detta sammanhang kan nämnas att rambeslutet om åtgärder för att bekämpa människohandel som utarbetats inom EU har ett snävare tillämpningsområde än FN-protokollet om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn (se avsnitt 4). Rambeslutet behandlar, i enlighet med EU-fördraget – endast straffrätt och tar endast sikte på sådan människohandel som syftar till arbetskraftsexploatering och sexuell exploatering. Det beror på att det är inom dessa områden som man inom EU har kunnat identifiera ett behov av och har underlag för att med straffrättsliga åtgärder gå ännu längre än FN. I övrigt utgör FN-protokollet en gemensam plattform.

I samband med att rådet antog rambeslutet fogades tre uttalanden till rådets protokoll. Det ena är ett uttalande av rådet där rådet förklarar att de försvårande omständigheter som anges i artikeln om påföljder i det nu aktuella rambeslutet inte inverkar på vilka omständigheter som skall betraktas som försvårande i kommande rambeslut. Det andra är ett särskilt uttalande från Förenade Konungarikets delegation avseende begreppet pornografi. Dessutom finns ett uttalande från de tyska, österrikiska och danska delegationerna om att godta en i rambeslutet intagen bestämmelse om minimitröskel för maximistraff (artikel 3.2).

6.2.1 Brott som avser människohandel för arbetskraftsexploatering eller sexuell exploatering

I *artikel 1* definieras straffbar människohandel för arbetskraftsexploatering eller för sexuell exploatering. Enligt *artikel 1 punkt 1* skall varje medlemsstat vidta de åtgärder som är nödvändiga för att straffbelägga rekrytering, transport, överföring, hysande, senare mottagande av en person, inbegripet utbyte eller överföring av kontroll över denna person, om

a) tvång, våld eller hot, inklusive bortförande, brukas, eller

b) svikligt förfarande eller bedrägeri brukas, eller

c) maktmissbruk eller utnyttjande av en utsatt belägenhet förekommer, som är av sådan art att personen inte har något annat verkligt eller godtagbart val än att ge efter för det missbruk som utövas, eller

d) betalning eller förmåner ges eller tas emot för att erhålla medgivande från en person som har kontroll över en annan person

i syfte att exploatera den personens arbetskraft eller tjänster, inbegripet åtminstone tvångsarbete eller obligatoriska tjänster, slaveri eller sådana förhållanden som kan liknas vid slaveri eller trälldom, eller i syfte att exploatera honom eller henne i prostitution eller andra former av sexuell exploatering, inbegripet i pornografi.

Vidare slås i *punkt 2* fast att samtycke av den som är offer för människohandel till den avsedda eller faktiska exploateringen saknar betydelse, om något av de medel som anges i punkt 1 har använts. När en handling som anges i punkt 1 rör ett barn skall det vara ett straffbart människohandelsbrott, även om inte några av de medel som anges i punkt 1 har använts (*punkt 3*). Slutligen slås i *punkt 4* fast att med barn avses i rambeslutet en person under 18 år.

I *artikel 2* anges att varje medlemsstat skall vidta de åtgärder som är nödvändiga för att straffbelägga anstiftan, medhjälp, främjande och försök att begå de brott som anges i artikel 1.

6.2.2 Påföljder

I *artikel 3 punkt 1* anges att varje medlemsstat skall vidta nödvändiga åtgärder för att de brott som anges i artiklarna 1 och 2 skall beläggas med effektiva, proportionerliga och avskräckande straffrättsliga påföljder som kan medföra utlämning.

Varje medlemsstat skall dessutom, enligt *punkt 2*, vidta nödvändiga åtgärder för att de brott som anges i artikel 1 skall beläggas med maximistraff på minst åtta års fängelse, om brotten har begåtts under någon av följande omständigheter:

a) Brottet har inneburit att brottsoffrets liv har satts på spel genom uppsåt eller grov oaktsamhet.

b) Brottet har begåtts mot ett offer som var särskilt utsatt. Ett brottsoffer skall anses ha varit särskilt utsatt åtminstone i fall då offret var under den sexuella självbestämmandeåldern enligt den nationella lagstiftningen och om brottet har begåtts i syfte att exploatera honom eller henne i prostitution eller andra former av sexuell exploatering, inbegripet pornografi.

c) Brottet har begåtts med användande av grovt våld eller orsakat brottsoffret särskilt allvarlig skada.

d) Brottet har begåtts inom ramen för en kriminell organisation enligt gemensam åtgärd 98/733/RIF, bortsett från den påföljdsnivå som däri anges.

6.2.3 Juridiska personers ansvar och påföljder för juridiska personer

Enligt artiklarna 4 och 5 skall också juridiska personer, under vissa förutsättningar, kunna hållas ansvariga för brott som avses i artiklarna 1 och 2 och ådömas i vart fall administrativa avgifter eller straffrättsliga böter för brott som har begåtts till deras förmån av personer som är verksamma i den juridiska personen. Något krav på att införa straffrättsligt ansvar för juridiska personer föreligger inte.

Artikel 4 punkt 1 anger att varje medlemsstat skall vidta nödvändiga åtgärder för att juridiska personer skall kunna hållas ansvariga för brott som avses i artiklarna 1 och 2 och som begås till förmån för dessa juridiska personer av någon person som agerar antingen enskilt eller som en del av den juridiska personens organisation och har en ledande ställning inom den juridiska personens organisation, grundad på

- a) befogenhet att företräda den juridiska personen, eller
- b) befogenhet att fatta beslut på den juridiska personens vägnar, eller
- c) befogenhet att utöva kontroll inom den juridiska personen.

Artikel 4 punkt 2 föreskriver att varje medlemsstat därutöver skall vidta nödvändiga åtgärder för att juridiska personer skall kunna hållas ansvariga när brister i övervakning eller kontroll som skall utföras av sådan person som avses i punkt 1 har gjort det möjligt för en person som är underställd den juridiska personen att till förmån för denna juridiska person begå ett brott som avses i artiklarna 1 och 2.

Artikel 4 punkt 3 anger att den juridiska personens ansvar enligt punkterna 1 och 2 inte skall utesluta lagföring av fysiska personer som är gärningsmän, anstiftare eller medhjälpare till de brott som avses i artiklarna 1 och 2.

I *artikel 4 punkt 4* anges att med juridisk person i detta rambeslut avses varje enhet som har denna ställning enligt tillämplig lagstiftning, med undantag av stater eller andra offentliga organ vid utövandet av de befogenheter som de har i egenskap av statsmakter samt internationella offentliga organisationer.

Artikel 5 föreskriver att varje medlemsstat skall vidta nödvändiga åtgärder för att en juridisk person som är ansvarig i enlighet med artikel 4 skall kunna bli föremål för effektiva, proportionerliga och avskräckande påföljder, som innefattar bötesstraff eller administrativa avgifter och som får innefatta andra påföljder, såsom

- a) fråntagande av rätt till offentliga förmåner eller stöd,
- b) tillfälligt eller permanent näringsförbud,

- c) rättslig övervakning,
- d) rättsligt beslut om upplösning av verksamheten,
- e) tillfällig eller permanent stängning av inrättningar som har använts för att begå brottet.

6.2.4 Behörighet och lagföring

Enligt *artikel 6 punkt 1* skall en medlemsstat vidta de åtgärder som är nödvändiga för att fastställa sin behörighet beträffande ett brott som avses i artiklarna 1 och 2 när

a) brottet har begåtts helt eller delvis inom medlemsstatens territorium, eller

b) gärningsmannen är medborgare i medlemsstaten, eller

c) brotten har begåtts till förmån för en juridisk person som är etablerad inom medlemsstatens territorium.

Enligt *punkt 2* får dock en medlemsstat besluta att den inte kommer att tillämpa eller endast i särskilda fall eller under särskilda omständigheter kommer att tillämpa bestämmelserna om behörighet som anges i punkt 1 b och c när brottet har begåtts utanför dess territorium.

En medlemsstat som enligt sin lagstiftning inte utlämnar sina egna medborgare skall, enligt *punkt 3*, vidta nödvändiga åtgärder för att fastställa sin behörighet över och i tillämpliga fall lagföra de brott som avses i artiklarna 1 och 2 som har begåtts av dess egna medborgare utanför dess territorium.

I *punkt 4* anges att medlemsstater som beslutar att tillämpa bestämmelserna i punkt 2 skall underrätta rådets generalsekretariat och kommissionen om detta, i lämpliga fall med uppgift om i vilka särskilda fall eller under vilka särskilda omständigheter som beslutet gäller.

6.2.5 Skydd av och stöd till brottsoffer

Enligt *artikel 7 punkt 1* skall medlemsstaterna fastställa att utredning eller lagföring av brott som omfattas av rambeslutet

inte skall vara beroende av ett brottsoffers anmälan eller anklagelse, åtminstone i fall där artikel 6.1a är tillämplig, d.v.s. när brottet har begåtts helt eller delvis inom medlemsstatens territorium.

Enligt *punkt 2* bör barn som blir offer för ett brott enligt artikel 1 anses som särskilt utsatta brottsoffer enligt artiklarna 2.2, 8.4 och 14.1 i rambeslutet av den 15 mars 2001 om brottsoffrets ställning i straffrättsliga förfaranden, 2001/220/RIF, (EGT L 82 , 22.03.2001, s. 1– 4).

Om offret är ett barn skall varje medlemsstat, enligt *punkt 3*, vidta möjliga åtgärder för att garantera barnets familj lämpligt stöd. Varje medlemsstat skall särskilt, där det är lämpligt och möjligt, tillämpa artikel 4 i rambeslutet om brottsoffrets ställning i straffrättsliga förfaranden 2001/220/RIF, på den familj som det hänvisas till.

Enligt artikel 2.2 i rambeslutet om brottsoffrets ställning i straffrättsliga förfaranden skall varje medlemsstat se till att särskilt utsatta brottsoffer får den behandling som på bästa sätt motsvarar deras situation. Enligt artikel 8.4 skall varje medlemsstat, när det är nödvändigt att skydda brottsoffer, särskilt de mest utsatta, mot följderna av att vittna offentligt se till att de genom domstolsbeslut kan få vittna under sådana förhållanden som gör det möjligt att uppnå detta syfte, på varje sätt som är lämpligt och förenligt med de grundläggande principerna i lagstiftningen. Enligt artikel 14.1 skall varje medlemsstat genom sina offentliga organ eller genom att finansiera organisationer till stöd för brottsoffer, uppmuntra initiativ som gör det möjligt för personer som medverkar i rättsliga förfaranden eller som på annat sätt har kontakt med brottsoffren att få en lämplig utbildning med särskild tonvikt vid de mest utsatta gruppernas behov. Detta skall enligt artikel 14.2 särskilt gälla personal inom polisen och yrkesverksamma inom rättsväsendet. Artikel 4 behandlar brottsoffers rätt till information i vissa avseenden.

6.2.6 Territoriell räckvidd

Artikel 8 föreskriver att rambeslutet skall tillämpas på Gibraltar.

6.2.7 Tillämpning av gemensam åtgärd 97/154/RIF

Artikel 9 föreskriver att rådets gemensamma åtgärd 97/154/RIF av den 24 februari 1997 om åtgärder mot människohandel och sexuellt utnyttjande av barn skall upphöra att gälla såvitt gäller människohandel.

6.2.8 Genomförande

Artikel 10 reglerar när medlemsstaterna senast skall ha genomfört rambeslutet i den nationella lagstiftningen och inom vilka tidsfrister de till unionens institutioner skall ha överlämnat texterna till de bestämmelser som omsätter skyldigheterna i rambeslutet till nationell lagstiftning.

Av *punkt 1* följer att medlemsstaterna skall ha vidtagit nödvändiga åtgärder för att följa bestämmelserna i rambeslutet före den 1 augusti 2004. Enligt *punkt 2* skall de senast den dag som anges i punkt 1 överlämna texten till de bestämmelser som införlivar rambeslutet i deras nationella lagstiftning till rådets generalsekretariat och till kommissionen. Rådet skall före den 1 augusti 2005, på grundval av en rapport upprättad med hjälp av denna information och en skriftlig rapport från kommissionen, bedöma i vilken utsträckning medlemsstaterna har vidtagit de åtgärder som är nödvändiga för att följa rambeslutet.

6.2.9 Ikraftträdande

Enligt artikel 11 träder rambeslutet i kraft samma dag som det offentliggörs i Officiella tidningen.

7 Sveriges tillträde till FN-protokollen

Förslag: Sverige skall tillträda FN:s protokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn och FN:s fakultativa protokoll till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi.

Skälen för förslagen: Handel med människor utgör en oacceptabel och cynisk företeelse som måste bekämpas. Handeln med människor är ofta till sin natur gränsöverskridande och organiserad. Den gränsöverskridande handeln med människor ökar och ger anledning till allt större oro. Inget enskilt land kan genom enbart nationella åtgärder komma tillrätta med problemet. Internationellt samarbete är därför nödvändigt. Sverige har i hög grad bedrivit sitt arbete mot människohandel i olika internationella sammanhang (se avsnitt 3.4). Arbetet mot människohandel var t.ex. en av de högst prioriterade frågorna för Sverige under ordförandeskapet i EU år 2001 och under ordförandeskapet i Nordiska Ministerrådet år 2003.

FN:s protokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn (FN-protokollet mot människohandel), FN:s fakultativa protokoll till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi (FN:protokollet mot försäljning av barn) liksom EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel utgör en gemensam plattform för det fortsatta internationella samarbetet.

Ifråga om EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel har riksdagen redan beslutat om dess godkännande.

FN-protokollet mot människohandel kan i enlighet med vad som nyss sagts få stor betydelse för kampen mot människohandel framöver. Genom protokollet har man för första gången på global nivå i ett rättsligt bindande dokument lyckats komma överens om en definition av människohandel med ett heltäckande tillämpningsområde som täcker alla former av människohandel. En gemensam definition bör kunna leda till bättre verktyg för polis och åklagare i det internationella arbetet samt till att bättre synliggöra fenomenet människohandel.

Också FN-protokollet mot försäljning av barn kan förväntas bli ett effektivt medel i kampen mot handeln med människor. Det omfattar dessutom åtgärder mot olagliga adoptioner, barnprostitution och barnpornografi. Staternas tillämpning kommer att granskas av kommittén för barnets rättigheter. Mot denna bakgrund kan det knappast komma i fråga att Sverige avstår från att tillträda ett tilläggsprotokoll till barnkonventionen som avser att ge barn ett ökat skydd mot människohandel, olagliga adoptioner, barnprostitution och barnpornografi.

Sverige bör fortsätta att aktivt främja och delta i det internationella samarbetet. Det framstår därför som naturligt för Sverige att tillträda de båda FN-protokollen och medverka till att de träder i kraft.

Vilka lagändringar som bedöms vara nödvändiga för att Sverige skall kunna tillträda de båda FN-protokollen behandlas i avsnitt 8 och 9.

I samband med att FN-protokollet mot försäljning av barn antogs av FN:s generalförsamling den 25 maj 2000 uttalade Sverige, i förhållande till artikel 2 c avseende barnpornografi att ordet "representation" skall avse endast visuell representation, dvs. bilder, och att uttrycket "any representation of a child engaged in real or simulated sexual activity" inte skall avse vuxna personer som agerar barn. Sverige gjorde också, vid undertecknandet av protokollet, en deklaration. I denna

hänvisade Sverige till EU:s nämnda uttalande liksom till sina egna tidigare uttalanden samt tillade att Sverige tolkar uttrycket "any representation" i artikel 2 c såsom visuell representation. En likadan deklaration bör göras i samband med att Sverige ratificerar protokollet.

8 Behovet av lagändringar, m.m.

8.1 **Kriminalisering av och påföljder för brottet människohandel och för annan försäljning av barn**

8.1.1 **Åtagandena**

FN-protokollet mot människohandel

Av artikel 3a i FN-protokollet mot människohandel framgår att med *handel med människor* avses rekrytering, transport, överföring, hysande eller mottagande av personer genom hot om eller bruk av våld eller andra former av tvång, bortförande, bedrägeri, vilseledande, maktmissbruk eller missbruk av en persons utsatta belägenhet eller givande eller mottagande av betalning eller förmåner för att erhålla samtycke från en person som har kontroll över någon annan person i syfte att utnyttja denna person. Utnyttjandet skall innebära åtminstone utnyttjande av prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller tvångstjänst, slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor, trälldom eller avlägsnande av organ. I avsnitt 4.3.2 behandlas den närmare innebörden av uttrycken tvångsarbete eller tvångstjänst, slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor och trälldom.

I artikel 3b slås också fast att samtycke som ges av någon som är offer för handel med människor till sådant åsyftat utnyttjande som anges ovan i artikel 3a skall sakna betydelse när något av de medel som anges där har använts.

Enligt artikel 3c skall rekrytering, transport, överföring, hysande och mottagande av barn för utnyttjandeändamål betraktas som handel med människor, även om inget av de medel som anges ovan i artikel 3a har använts. Slutligen slås fast att med barn avses person under 18 år (artikel 3d).

Enligt FN-protokollet mot människohandel åtar sig staterna att kriminalisera sådana uppsåtliga gärningar som omfattas av definitionen. Av artikel 34.2 i konventionen i förening med artikel 1 och 4 i protokollet framgår att de gärningar som omfattas av definitionen skall straffbeläggas i varje parts interna lagstiftning, oberoende av gärningens gränsöverskridande art. Av artikel 34.3 i konventionen framgår att varje konventionsstat får tillämpa striktare eller strängare åtgärder än de som avses i konventionen för att förebygga och bekämpa gränsöverskridande organiserad brottslighet. Av artikel 1 i protokollet framgår att protokollet skall tolkas tillsammans med konventionen och att bestämmelserna i konventionen skall gälla även för protokollet, såvida inget anges i protokollet. Detta innebär således att varje stat som är part i protokollet får tillämpa striktare och strängare åtgärder än de som avses i protokollet för att förebygga och bekämpa människohandel.

Försök och medhjälp till brott som omfattas av protokollet skall också kriminaliseras, liksom att organisera och förmå andra att begå sådana brott (artikel 5).

Frågan om påföljder regleras inte i protokollet. Konventionens bestämmelser skall dock, i tillämpliga delar gälla för protokollet och de brott som anges i artikel 5 i protokollet skall anses som brott enligt konventionen. Härav torde följa att staterna har att belägga brotten med straff som tar hänsyn till brottets allvarliga art (artikel 11.1 i konventionen).

Rambeslutet

I *artikel 1* i rambeslutet om bekämpande av människohandel definieras straffbar människohandel för arbetskraftsexploatering eller för sexuell exploatering. Enligt *artikel 1 punkt 1* skall varje

medlemsstat vidta de åtgärder som är nödvändiga för att straffbelägga rekrytering, transport, överföring, hysande, senare mottagande av en person, inbegripet utbyte eller överföring av kontroll över denna person, om

a) tvång, våld eller hot, inklusive bortförande, brukas, eller
b) svikligt förfarande eller bedrägeri brukas, eller
c) maktmissbruk eller utnyttjande av en utsatt belägenhet förekommer, som är av sådan art att personen inte har något annat verkligt eller godtagbart val än att ge efter för det missbruk som utövas, eller

d) betalning eller förmåner ges eller tas emot för att erhålla medgivande från en person som har kontroll över en annan person

i syfte att exploatera den personens arbetskraft eller tjänster, inbegripet åtminstone tvångsarbete eller obligatoriska tjänster, slaveri eller sådana förhållanden som kan liknas vid slaveri eller trälldom, eller i syfte att exploatera honom eller henne i prostitution eller andra former av sexuell exploatering, inbegripet i pornografi.

Vidare slås i *punkt 2* fast att samtycke av den som är offer för människohandel till den avsedda eller faktiska exploateringen saknar betydelse, om något av de medel som anges i punkt 1 har använts. När en handling som anges i punkt 1 rör ett barn skall det vara ett straffbart människohandelsbrott, även om inte några av de medel som anges i punkt 1 har använts (*punkt 3*). Slutligen slås i *punkt 4* fast att med barn avses i rambeslutet en person under 18 år.

I *artikel 2* anges att varje medlemsstat skall vidta de åtgärder som är nödvändiga för att straffbelägga anstiftan, medhjälp, främjande och försök att begå de brott som anges i artikel 1.

I *artikel 3 punkt 1* anges att varje medlemsstat skall vidta nödvändiga åtgärder för att de brott som anges i artiklarna 1 och 2 skall beläggas med effektiva, proportionerliga och avskräckande straffrättsliga påföljder som kan medföra utlämning.

Varje medlemsstat skall dessutom, enligt *punkt 2*, vidta nödvändiga åtgärder för att de brott som anges i artikel 1 skall beläggas med maximistraff på minst åtta års fängelse, om brotten har begåtts under någon av följande omständigheter:

a) Brottet har inneburit att brottsoffrets liv har satts på spel genom uppsåt eller grov oaktsamhet.

b) Brottet har begåtts mot ett offer som var särskilt utsatt. Ett brottsoffer skall anses ha varit särskilt utsatt åtminstone i fall då offret var under den sexuella självbestämmandeåldern enligt den nationella lagstiftningen och om brottet har begåtts i syfte att exploatera honom eller henne i prostitution eller andra former av sexuell exploatering, inbegripet pornografi.

c) Brottet har begåtts med användande av grovt våld eller orsakat brottsoffret särskilt allvarlig skada.

d) Brottet har begåtts inom ramen för en kriminell organisation enligt gemensam åtgärd 98/733/RIF, bortsett från den påföljdsnivå som däri anges.

FN-protokollet mot försäljning av barn

Enligt FN:s fakultativa protokoll till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi (FN-protokollet mot försäljning av barn) avses med försäljning av barn ("sale of children") varje handling eller transaktion genom vilken ett barn överförs av någon person eller grupp av personer till annan mot betalning eller någon annan form av ersättning.

Enligt artikel 3 i FN-protokollet mot försäljning av barn skall det vara straffbart att – i sådant sammanhang – dels bjuda ut, leverera eller ta emot ett barn, på vilket sätt det än sker, i syfte att barnet skall exploateras sexuellt eller att barnets organ skall överföras i vinstsyfte eller att barnet skall sättas i tvångsarbete, dels som mellanhand otillbörligt framkalla samtycke till adoption av ett barn i strid med tillämpliga internationella rättsliga instrument rörande adoption. Dessa förfaranden skall vara straffbara oavsett om gärningarna begås inom ett land eller är

gränsöverskridande och oavsett om de begås på individuell basis eller i organiserad form. Med förbehåll för bestämmelserna i den nationella lagstiftningen, skall staterna också kriminalisera försök och medhjälp och annan medverkan till någon av de nämnda handlingarna.

Enligt FN-protokollet mot försäljning av barn skall staterna belägga brotten enligt protokollet med lämpliga straff som tar beaktar deras allvarliga beskaffenhet.

8.1.2 Gällande svenska bestämmelser

En ny straffbestämmelse, *människohandel för sexuella ändamål*, trädde i kraft den 1 juli 2002 (prop. 2001/02:124, bet. 2001/02:JuU27, rskr. 2001/02:270). Bestämmelsen är placerad i 4 kap. 1 a § brottsbalken och tar sikte på sådan gränsöverskridande handel med människor som syftar till att dessa skall utsättas för brott enligt 6 kap. 1, 2, 3 eller 4 § brottsbalken, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål. Straffet för det nya brottet är fängelse i lägst två och högst tio år eller, om brottet är mindre grovt, fängelse i högst fyra år. Samtidigt beslutades vissa konsekvensändringar i närliggande paragrafer. Riksdagen beslutade också om en ändring i 4 kap. 10 § brottsbalken varigenom också försök, förberedelse och stämpling till människohandel för sexuella ändamål liksom underlåtenhet att avslöja sådant brott har belagts med straff.

De beslutade lagändringarna bygger på förslagen från 1998 års Sexualbrottskommitté och det uttalade syftet med dem har varit att ta ett första steg i riktning mot att skapa ett fullständigt straffrättsligt skydd mot alla former av människohandel.

Oavsett den nya straffbestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål finns det dock i dag inte något människohandelsbrott i Sverige som omfattar alla former av människohandel och därför inte heller någon definition i svensk lag av vad som i övrigt avses med människohandel. Som konstaterats i propositionen Sveriges antagande av rambeslut om åtgärder för att bekämpa människohandel (prop. 2001/02:99)

torde dock flera av de handlingar som agenterna, transportörerna och andra som organiserar eller på annat sätt deltar i människohandel kunna bedömas som brott redan enligt dagens lagstiftning även när det inte är fråga om människohandel för sexuella ändamål. De förfaranden som kan sägas ingå som led i det sammanfattande begreppet människohandel är nämligen i stor utsträckning förbjudna enligt olika bestämmelser i främst 4 och 6 kap. brottsbalken. Exempel på sådana bestämmelser lämnas nedan (jfr även redogörelserna i prop. 2001/02:99 och prop. 2001/02:124). Flertalet av dem är tillämpliga oavsett om handeln avser vuxna personer eller barn.

Andra bestämmelser i brottsbalken

Den som tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom eller henne i vanmakt eller något annat sådant tillstånd, döms, enligt 3 kap. 5 § brottsbalken, för *misshandel* till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader. Är brottet att anse som grovt döms, enligt 3 kap. 6 § brottsbalken, för grov misshandel till fängelse, lägst ett och högst tio år. Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om gärningen var livsfarlig eller om gärningsmannen tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet. Försök och förberedelse till sådan misshandel som inte är ringa är, liksom stämpling till grov misshandel och underlåtenhet att avslöja sådant brott, straffbart. Även anstiftan, medhjälp och främjande är straffbart i enlighet med vad som stadgas i 23 kap. brottsbalken. Brotten faller under allmänt åtal.

För *människorov* döms, enligt 4 kap. 1 § brottsbalken, den som bemäktigar sig och för bort eller spärrar in ett barn eller någon annan med uppsåt att skada honom eller henne till liv eller hälsa eller att tvinga honom eller henne till tjänst eller att öva utpressning. Att t.ex. på gatan ta upp ett litet barn i sin bil för att föra bort barnet är ett exempel på ett bemäktigande. Det saknar

betydelse om barnet förstår vad som händer eller följer med frivilligt. Straffet är fängelse på viss tid, lägst fyra och högst tio år, eller på livstid. Är brottet mindre grovt, döms till fängelse i högst sex år. Försök, förberedelse och stämpling till människorov är, liksom underlåtenhet att avslöja sådant brott, straffbart. Även anstiftan, medhjälp och främjande är straffbart i enlighet med vad som anges i 23 kap. brottsbalken. Brotten faller under allmänt åtal.

För *olaga frihetsberövande* döms, enligt 4 kap. 2 § brottsbalken, den som i annat fall än som sägs i 1 § för bort eller spärrar in någon eller på annat sätt berövar honom eller henne friheten. Ett frihetsberövande kan ske också genom bevakning. Straffet är fängelse, lägst ett och högst tio år. Är brottet mindre grovt, döms till böter eller fängelse i högst två år. Försök, förberedelse och stämpling till olaga frihetsberövande är, liksom underlåtenhet att avslöja sådant brott, straffbart. Även anstiftan, medhjälp och främjande är straffbart i enlighet med vad som anges i 23 kap. brottsbalken. Brotten faller under allmänt åtal.

För *försättande i nödläge* döms, enligt 4 kap. 3 § brottsbalken, den som, i annat fall än som avses i 1 eller 2 §, genom olaga tvång eller vilseledande, antingen föranleder att någon kommer i krigs- eller arbetstjänst eller annat sådant tvångstillstånd eller förmår någon att bege sig till eller stanna kvar på utrikes ort, där han eller hon kan befaras bli utsatt för förföljelse eller utnyttjad för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt råka i nödläge. I paragrafen straffbeläggs vissa kvalificerade fall av angrepp mot annans handlingsfrihet. För straffbarhet förutsätts att den brottsliga gärningen sker genom olaga tvång eller vilseledande. Innebörden av begreppet "olaga tvång" framgår av 4 § i samma kapitel. Vilseledande kan ske antingen genom att gärningsmannen uppväcker en villfarelse hos annan eller genom att gärningsmannen vidmakthåller eller förstärker en oriktig föreställning som den andre redan förut hyser. Ett orsakssammanhang mellan vilseledandet och offrets handlande måste dock alltid föreligga. Med tvångstillstånd avses inskränkningar av annans handlingsfrihet av skilda slag och olika

svårhetsgrader. Förlusten av handlingsfriheten kan vara total eller partiell. Det krävs dock att den angripne helt eller delvis är förhindrad att fritt bestämma över sina göranden och låtanden. Exempel på försättande i tvångstillstånd är att någon olovligen påtvingar annan krigs- eller arbetstjänst. Stadgandet i andra ledet riktar sig primärt mot handeln med kvinnor och barn. För fullbordat brott krävs att brottsoffret har kommit i tvångstillstånd eller begett sig eller stannat utomlands och där kan befaras råka i nödläge. Straffet är fängelse, lägst ett och högst tio år. Är brottet mindre grovt, döms till böter eller fängelse i högst två år. Försök, förberedelse och stämpling till försättande i nödläge är, liksom underlåtenhet att avslöja sådant brott, straffbart. Även anstiftan, medhjälp och främjande är straffbart i enlighet med vad som anges i 23 kap. brottsbalken. Brotten faller under allmänt åtal.

För *olaga tvång* döms, enligt 4 kap. 4 § brottsbalken, den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar annan att göra, tåla eller underlåta något. Detsamma gäller om någon med sådan verkan övar tvång genom hot att åtala eller ange annan för brott eller att om annan lämna menligt meddelande, om tvånget är otillbörligt. Straffet är böter eller fängelse i högst två år. Är brottet grovt är dock straffet fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas om gärningen innefattat pinande till bekännelse eller annan tortyr. Försök och förberedelse till olaga tvång som är grovt är straffbart. Även anstiftan, medhjälp och främjande är straffbart i enlighet med vad som anges i 23 kap. brottsbalken. Brotten faller under allmänt åtal.

Om någon lyfter vapen mot annan eller eljest hotar med brottslig gärning på sätt som är ägnat att hos den hotade framkalla allvarlig fruktan för egen eller annans säkerhet till person eller egendom, döms, enligt 4 kap. 5 § brottsbalken, för *olaga hot* till böter eller fängelse i högst ett år. Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år. Brottet faller under allmänt åtal.

Att tvinga någon till sexuellt umgänge kan bedömas som *våldtäkt*, *grov våldtäkt*, *sexuellt tvång* eller *grovt sexuellt tvång* enligt vad som anges i 6 kap. 1 § och 2 § brottsbalken. Straffskalorna för våldtäkt är fängelse i lägst två och högst sex år eller, om brottet är att anse som mindre allvarligt, fängelse i högst fyra år, och för grov våldtäkt fängelse i lägst fyra och högst tio år. Straffskalan för sexuellt tvång är fängelse i högst två år och fängelse i lägst sex månader och högst fyra år för grovt sexuellt tvång. Försök, förberedelse och stämpling till våldtäkt och grov våldtäkt är, liksom underlåtenhet att avslöja sådant brott, straffbart. Försök till sexuellt tvång och grovt sexuellt tvång är också straffbart. Även anstiftan, medhjälp och främjande är straffbart i enlighet med vad som anges i 23 kap. brottsbalken. Brotten faller under allmänt åtal.

Som ytterligare exempel på bestämmelser som kan bli aktuella vid människohandelsförfaranden kan nämnas egenmäktighet med barn (BrB 7:4), bedrägeri (BrB 9:1), utpressning (BrB 9:4), ocker (BrB 9:5), bestickning (BrB 17:7), våld eller hot mot tjänsteman (BrB 17:1) och olovlig värvning (19:12).

Av 23 kap. 4 § brottsbalken framgår att, om inte annat följer av vad som för särskilda fall är föreskrivet, ansvar enligt brottsbalkens brottsbestämmelser skall ådömas inte bara den som utfört gärningen utan även annan som främjat denna med råd eller dåd. Detsamma skall gälla beträffande i annan lag eller författning straffbelagd gärning, för vilken fängelse är föreskrivet. Detta *medverksansvar* gäller alltså samtliga brottsbalksbrott samt brott inom specialstraffrätten, där fängelse är föreskrivet för brottet. Varje medverkande bedöms efter det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger honom eller henne till last. Den som inte är att anse som gärningsman döms, om han eller hon har förmått annan till utförandet, för anstiftan av brottet och annars för medhjälp till det.

Har någon påbörjat utförandet av visst brott utan att detta kommit till fullbordan, skall han eller hon i de fall särskilt stadgande givits därom dömas för *försök* till brottet, om fara förelegat att handlingen skulle leda till brottets fullbordan eller

sådan fara endast på grund av tillfälliga omständigheter varit utesluten (23 kap. 1 § brottsbalken). Straff för försök bestäms högst till vad som gäller för fullbordat brott och får inte sättas under fängelse, om lägsta straff för det fullbordade brottet är fängelse i två år eller däröver.

Enligt 23 kap. 2 § brottsbalken skall den som, med uppsåt att utföra eller främja brott,

1. tar emot eller lämnar pengar eller annat som betalning för ett brott eller för att täcka kostnader för utförande av ett brott, eller

2. skaffar, tillverkar, lämnar, tar emot, förvarar, transporterar, sammanställer eller tar annan liknande befattningsmedel med något som är särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid ett brott,

i de fall det särskilt anges dömas för *förberedelse* till brottet, om han eller hon inte gjort sig skyldig till fullbordat brott eller försök.

I de fall det särskilt anges döms, enligt samma paragraf, för *stämpling* till brott. Med stämpling förstås att någon i samråd med annan beslutar gärningen eller att någon söker anstifta annan eller åtar eller erbjuder sig att utföra den.

Straff för förberedelse eller stämpling skall bestämmas under den högsta och får sättas under den lägsta gräns som gäller för fullbordat brott. Högre straff än fängelse i två år får bestämmas endast om fängelse i åtta år eller däröver kan följa på det fullbordade brottet. Om faran för att brottet skulle fullbordas var ringa, skall inte dömas till ansvar.

Utlänningslagen

Det är straffbart att hjälpa en utlänning att resa in olagligt i Sverige. De nuvarande straffbestämmelserna för hjälp till olaglig inresa finns i 10 kap. 2 a § utlänningslagen (1989:529). Den som hjälper en utlänning att komma in i Sverige i strid med föreskrifter i utlänningslagen eller i en författning som har utfärdats med stöd av lagen döms till fängelse i högst sex månader eller, när omständigheterna är mildrande, till böter. Är

brottet grovt kan fängelse i högst två år dömas ut. Vid bedömning av om brottet är grovt skall domstolen särskilt beakta om gärningen utförts mot ersättning, avsett ett stort antal personer eller utförts under hänsynslösa former. Även försök, förberedelse, anstiftan, medhjälp och främjande är straffbart i enlighet med vad som anges i 23 kap. brottsbalken. Brotten faller under allmänt åtal. I och med Sveriges inträde som operativ deltagare i Schengensamarbetet har bestämmelsen i 10 kap. 2 a § utlänningslagen utvidgats till att även avse hjälp till olaglig inresa i övriga Schengenstater. Förändringen framgår av 10 kap. 3 a § utlänningslagen. Förutsättningen är i det fallet, till skillnad mot om gärningen avser inresa i Sverige, att det finns ett vinstsyfte.

I 10 kap. 5 § 1 st utlänningslagen finns också en bestämmelse om straff för den som i vinstsyfte organiserar resor till Sverige för utlänningar som saknar behövliga tillstånd för inresa. Enligt bestämmelsen kan den som i vinstsyfte planlägger eller organiserar verksamhet som är inriktad på att främja att utlänningar reser till Sverige utan pass eller de tillstånd som krävs för inresa till Sverige, dömas till fängelse i högst fyra år eller, om brottet är mindre allvarligt, till böter eller fängelse i högst sex månader. Den som hjälper en utlänning att resa till Sverige utan pass eller de tillstånd som krävs för inresa till Sverige skall dömas för medhjälp för brott enligt första stycket om han eller hon insåg eller hade skälig anledning att anta att resan anordnats i vinstsyfte genom sådan verksamhet som sägs där (10 kap. 5 § i st utlänningslagen).

I detta sammanhang kan nämnas att en lagrådsremiss om människosmuggling och tidsbegränsat uppehållstillstånd för målsägande och vittnen m.m. lämnades till Lagrådet i juni 2003. I lagrådsremissen föreslås bl.a. straffskärpningar av flera straffbestämmelser i 10 kap. utlänningslagen, bl.a. i de ovannämnda bestämmelserna i 10 kap. 2a och 5 §§. Regeringen har för avsikt att lämna en proposition till riksdagen under hösten 2003.

Europakonventionen och arbetsrättslig lagstiftning

I sammanhanget bör nämnas också att artikel 4 i den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) förbjuder slaveri, trälldom, tvångsarbete och annat påtvingat arbete. Sedan den 1 januari 1995 gäller konventionen, med de ändringar och tillägg som gjorts genom tilläggsprotokoll, som lag i Sverige. Enligt 2 kap. 23 § regeringsformen får dessutom lag eller annan föreskrift inte meddelas i strid med Sveriges åtaganden på grund av konventionen. I *punkt 3* i den nämnda artikeln anges fyra kategorier av arbetsplikt som undantas från förbudet. Undantaget är närmast att förstå som en precisering av att dessa former inte omfattas av uttrycken slaveri, trälldom, tvångsarbete och annat påtvingat arbete. I uttrycket tvångsarbete ligger att arbetet utförs av arbetaren mot hans eller hennes vilja och ett krav på att arbetet som skall utföras är orättfärdigt eller innefattar ett element av förtryck eller att arbetet innebär en påfrestning som skulle kunna undvikas.

Här kan tilläggas att enligt arbetsmiljölagen (1977:1160) får en minderårig inte anlitas till eller utföra arbete på sätt som medför risk för skadlig inverkan på den minderåriges hälsa eller utveckling (5 kap. 3 § första stycket). Med minderårig avses den som inte har fyllt 18 år (5 kap. 1 §). Arbetsmiljöverket har möjlighet att ingripa med föreläggande eller förbud i fall då en minderårig har arbetsuppgifter av sådant slag som avses i 5 kap. 3 § (7 kap. 7 §). Den som bryter mot ett sådant föreläggande eller förbud kan dömas till böter eller fängelse i högst ett år (8 kap. 1 §).

Transplantationslagen

Lagen (1995:831) om transplantation m.m. (transplantationslagen) innehåller bestämmelser om ingrepp för att ta till vara organ eller annat biologiskt material från en levande eller avliden människa för behandling av sjukdom eller kroppsskada

hos en annan människa (transplantation) eller för annat medicinskt ändamål. Lagen innehåller också bestämmelser om användning av vävnad från ett aborterat foster och förbud mot vissa förfaranden med biologiskt material. Enligt 5 § får inte biologiskt material avsett för transplantation eller annat medicinskt ändamål tas från en levande människa, om ingreppet kan befaras medföra allvarlig fara för givarens liv eller hälsa. Enligt 6 § får biologiskt material avsett för transplantation eller annat medicinskt ändamål tas från en levande människa endast om han eller hon har samtyckt till det. Om det organ eller material som skall tas inte återbildas eller om ingreppet på annat sätt kan medföra beaktansvärd skada eller olägenhet för givaren, skall samtycket vara skriftligt (6 §).

Ett ingrepp på en levande människa, som innebär att biologiskt material som inte återbildas tas för transplantation, får göras endast på en givare som är släkt med den tilltänkte mottagaren eller på annat sätt står mottagaren särskilt nära. Om det finns särskilda skäl får dock ett sådant ingrepp göras på annan person (7 §).

I fråga om ingrepp på underåriga och psykiskt störda personer gäller särskilda regler. Enligt 8 § får ingrepp för att ta biologiskt material för transplantationsändamål från en person som är underårig eller som på grund av psykisk störning saknar förmåga att lämna samtycke göras endast om givaren är släkt med den tilltänkte mottagaren och det inte är möjligt att ta ett medicinskt lämpligt biologiskt material från någon annan. Samtycke till ingreppet skall lämnas, beträffande den som är underårig, av vårdnadshavare eller god man och, beträffande den som lider av psykisk störning, av god man eller förvaltare. Ingrepp får inte göras mot givarens vilja och endast med Socialstyrelsens tillstånd. Om tagandet avser biologiskt material som inte återbildas, får tillstånd lämnas endast om det finns synnerliga skäl. Ansökan om tillstånd får göras av vårdnadshavare, god man eller förvaltare och tillstånd får ges endast om ansökan har tillstyrkts av den läkare som har rätt att besluta om ingreppet.

Vidare får biologiskt material från en levande människa för annat medicinskt ändamål än transplantation tas endast med Socialstyrelsens tillstånd, om materialet är sådant som inte återbildas eller om ingreppet på annat sätt kan medföra beaktansvärd skada eller olägenhet för givaren. Sådana ingrepp får inte göras på den som är underårig eller som på grund av psykisk störning saknar förmåga att lämna samtycke (9 §).

Vill någon komma i fråga som givare av biologiskt material avsett för transplantation eller annat medicinskt ändamål, skall den läkare som har rätt att besluta om ingreppet upplysa givaren och, i fall som avses i 8 §, vårdnadshavaren, gode mannen eller förvaltaren om ingreppet och om de risker som är förknippade med det. Samtycke enligt 6 eller 8 § skall lämnas till läkaren. Denne skall därvid förvissa sig om att den som lämnar samtycke har förstått innebörden av upplysningarna (10 §).

Den som med uppsåt utför ingrepp på eller tar biologiskt material från en levande eller avliden människa i strid med transplantationslagen döms till böter (14 §). Den som med uppsåt och i vinningssyfte tar, överlämnar, tar emot eller förmedlar biologiskt material från en levande eller avliden människa döms till böter eller fängelse i högst två år. Till samma straff döms den som med uppsåt använder eller tar till vara sådant material för transplantation eller annat ändamål trots insikt om att materialet tagits, överlämnats, tagits emot eller förmedlats i vinningssyfte. I ringa fall skall inte dömas till ansvar (15 §).

Biologiskt material som varit föremål för brott enligt transplantationslagen skall, enligt 16 §, förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt. Detsamma gäller vinningen av sådant brott. Transplantationslagen innehåller inte någon bestämmelse om straffansvar för försök eller förberedelse och stämpling.

Bestämmelser om äktenskap

Enligt svensk rättsuppfattning är en av de mest grundläggande förutsättningarna för äktenskapet att det ingås på grund av mannens och kvinnans fria vilja att leva tillsammans. I lagen kommer detta till uttryck främst genom det i 4 kap. 2 § äktenskapsbalken intagna formella kravet att både mannen och kvinnan på särskild fråga av vigselförrättaren skall ge till känna att de samtycker till äktenskapet. Uppfylls inte detta villkor uppkommer inte något giltigt äktenskap. Genom det formella kravet på samtycke och genom en vigselförrättares medverkan som företrädare för det allmänna och offentlighet vid förrättningen säkerställs frivilligheten. Formen förhindrar, eller försvårar åtminstone, obehöriga påtryckningar mot en part. Frivilligheten i äktenskapet kommer också till uttryck genom att det i Sverige inte uppställs några villkor för att få skilsmässa.

Enligt svensk rätt kan ett äktenskap inte uppkomma genom ett avtal, exempelvis en överenskommelse mellan mannens och kvinnans familjer eller mellan mannen och kvinnan. Ett giltigt äktenskap kan endast ingås i den form som är föreskrivet för en vigselförrättning och under medverkan av en behörig vigselförrättare (4 kap. 2 § äktenskapsbalken). Av detta följer att något rättsligt anspråk på att vara förenad i äktenskap inte kan göras gällande i anledning av en överenskommelse om äktenskap. Så kallade brudköp eller andra handlingar av liknande karaktär tillmäts därmed inte någon civilrättslig verkan i Sverige.

Av 7 kap. 4 § lagen (1904:26 s.1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap följer att en bestämmelse i ett annat lands lag eller en utländsk myndighets beslut rörande äktenskap inte får tillämpas om det skulle vara uppenbart oförenligt med grunderna för rättsordningen här i riket. Det är i det enskilda fallet möjligt att med stöd av denna regel vägra att erkänna ett utländskt äktenskap som tillkommit genom s.k. brudköp.

I detta sammanhang bör departementspromemorian Svenska och utländska äktenskap (Ds 2002:54) nämnas. I promemorian behandlas vissa frågor om ingående och erkännande av

äktenskap. Promemorian tar särskilt sikte på situationer med internationell anknytning och de speciella frågor som kan uppkomma i sådana fall. Ett syfte med förslagen i promemorian är att förbättra skyddet för enskilda mot påtvingade och för tidiga äktenskap. Bl.a. föreslås en ny regel som förtydligar och förbättrar möjligheterna att vägra erkänna ett utländsk äktenskap som ingåtts under tvång eller som inte hade tillåtits vid en svensk hindersprövning. Vidare föreslås bl.a. att möjligheten till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid utvidgas till att omfatta även fall då äktenskapet inletts under tvång eller i strid med ålderskravet. Det föreslås också att möjligheten för allmän åklagare att föra talan om äktenskapsskillnad vidgas till att omfatta nämnda fall. För att en person under 18 år skall få tillstånd att ingå äktenskap föreslås att det skall krävas särskilda skäl. Departementspromemorian har remissbehandlats och en proposition beräknas lämnas till riksdagen under hösten 2003.

8.1.3 Lagstiftningsbehovet

Bedömning: De gärningar som enligt rambeslutet, FN-protokollet mot människohandel och FN-protokollet mot försäljning av barn skall utgöra straffbar människohandel eller försäljning av barn är inte till alla delar adekvat kriminaliserade enligt svensk rätt. Ett tillträde till FN-protokollet mot människohandel och FN-protokollet mot försäljning av barn samt ett genomförande av rambeslutet kräver därför lagändringar i fråga om kriminaliseringens omfattning. Ett genomförande av rambeslutet kräver också lagändringar i fråga om tillämpliga straffskalor.

Skälen för bedömningen: Människohandel som fenomen är som tidigare beskrivits en mycket cynisk och lukrativ företeelse. Som brottstyp är denna handel en form av kedjebrottslighet som många gånger kan vara av komplex natur. Gemensamma nämnare för de olika formerna av människohandel är:

1. Någon form av befattning med/delaktighet i en förflyttning eller överföring av offret eller kontrollen över offret som gör att offrets situation blir än mer sårbar. Förflyttningen sker ofta över landgränser, så att offren hamnar i ett främmande land där de saknar kontakter och inte vet vart de kan vända sig, men kan också ske inom ett lands gränser. De kan heller inte språket, saknar egna medel eller befinner sig kanske t.o.m. olagligt i landet. Det kan dock därefter också vara fråga om ytterligare förflyttningar inom ett land. Ett exempel på det sist nämnda är då en bordellägare inom landet "vidareförsäljer" en kvinna som sänts till ett land såsom offer för människohandel och vars "värde" sedermera har minskat, kanske genom att överlåta hennes "anställningskontrakt" eller en "fordran" på henne till en ägare av en billigare bordell.

2. Detta sker genom ett betvingande/undertryckande av vad som kan sägas vara offrets verkliga vilja, ibland genom att offret luras eller genom ett utnyttjande av att offret befinner sig i en situation där offret inte är kapabelt att göra några reella och fria val.

3. Syftet, dvs. det åsyftade efterföljande utnyttjandet av offren, som kan variera i karaktär och former. Ur människohandlaren perspektiv beror detta oftast, liksom vart handeln styrs, av förväntad lönsamhet och förväntade risker. Utnyttjandet sker oftast i vinstsyfte, t.ex. att dra vinning av annans prostitution eller av andras tvångsarbete. Exempel på utnyttjande som inte sker i vinstsyfte är utnyttjande av barn i s.k. pedofilringar eller av vuxna eller barn genom vissa slaveriliknande sedvänjor o.d., såsom i vissa fall av brudköp eller illegala adoptioner. Signifikativt även för utnyttjandestadiet är att offrets verkliga möjligheter att påverka sin situation är eller för offret framstår som beskurna. Detta kan bero på exempelvis att de tidigare, eller under själva människohandeln, har utsatts för sådana medel att de har kuvats fullständigt.

Den uppräknade beskrivningen av de olika slags befattningarna är avsedd att utgöra en beskrivning av den kronologiska ordningen för hur handeln typiskt sett brukar

organiseras. Detta är också definitionerna i FN-protokollet mot människohandel och i rambeslutet avsedda att göra.

Brottsligheten kan dock organiseras på andra sätt, med fler eller färre länkar i kedjan. De medel som används mot offren för att betvinga dem liksom i vilket eller vilka led av förfarandet sådana medel används kan också variera. Alla som tar befattning med offret på ett sätt som är ägnat att främja brottsplanen och vars insatser är nödvändiga härför skall träffas av kriminaliseringen.

Tanken är att samtliga inblandade i förfarandet – oberoende av vad som kan framstå närmast som en form av fördelning av uppgifterna mellan dem – skall kunna straffas för sin medverkan i människohandeln. Det kan röra sig om t.ex. rekryterare, transportörer och mottagare.

Mot denna bakgrund kan man konstatera att människohandelns karaktär och komplexitet och det sammanhang i vilket de olika gärningar som kan ingå inte fullt ut beaktas i den svenska lagstiftningen. En tillämpning av de olika svenska straffbestämmelser som kan bli aktuella är till exempel ofta beroende av någon ytterligare omständighet utöver dem som anges i definitionerna av människohandel i de olika instrumenten. En skillnad i förhållande till instrumentens bestämmelser är att vissa svenska straffbestämmelser förutsätter att en viss effekt skall ha inträtt. Sålunda kan ofta sådana gärningar som enligt de internationella instrumenten skall medföra ansvar för gärningsmannaskap för det fullbordade brottet människohandel enligt de svenska reglerna endast bedömas som förbrott eller annat slags medverkan till brott. Vidare är inte samtliga relevanta förfaranden kriminaliserade på försöksstadiet. Vissa förfaranden är dessutom kriminaliserade endast som medhjälp till brott och försök till medhjälp är inte förenligt med det svenska straffrättsliga systemet. Vissa gärningar kan, beroende av vad som framstår som närmast tillfälligheter eller ansvarsfördelning mellan de olika länkarna i kedjan, bli att bedöma som i Sverige icke straffbara former av förbrott till förbrott eller förbrott till medhjälp. I sådana fall

uppfyller inte alltid svensk strafflagstiftning kraven enligt exempelvis artikel 2 i rambeslutet.

I andra fall är förbud inte straffsanktionerat i svensk rätt. Som ovan nämnts finns t.ex. ett förbud mot slaveri, trälldom, tvångsarbete och annat påtvingat arbete i artikel 4 i Europakonventionen, vilken konvention gäller som svensk lag. Detta förbud, som riktar sig till det allmänna, är inte straffsanktionerat.

En kriminalisering av människohandelns alla led i enlighet med de internationella instrumenten får alltså anses vara mer vidsträckt än vad som är fallet enligt de i dag gällande svenska straffbestämmelserna. Straffskalorna enligt de svenska bestämmelser som kan bli tillämpliga är också i flera fall otillräckliga för att genomföra rambeslutet.

Genom den nya bestämmelsen människohandel för sexuella ändamål och genom kriminalisering av bl.a. försök, förberedelse och stämpling till sådant brott uppfyller Sverige till övervägande del kriminaliseringsåtagandena i FN-protokollen och i rambeslutet såvitt avser sådan människohandel som syftar till sexuell exploatering, dock med det undantaget att kriminaliseringsåtagandet enligt FN-protokollen och rambeslutet avser även sådan handel som inte är gränsöverskridande. Även i fråga om denna form av människohandel finns alltså ett behov av lagändring för att Sverige skall kunna uppfylla sina internationella åtaganden.

Härutöver föranleder FN-protokollet mot människohandel och FN-protokollet mot försäljning av barn ny straffrättslig reglering i fråga om sådan människohandel som syftar till annat utnyttjande än sexuellt utnyttjande. Rambeslutet ställer vidare upp krav på en skärpt lagstiftning med stränga straffskalor i fråga om människohandel syftande till arbetskraftsexploatering.

Vad gäller kravet enligt rambeslutets artikel 3 punkt 2 avseende maximistraff, är de svenska straffsatserna tillräckliga bara om det går att styrka att brotten innefattar människohandel för sexuella ändamål, grov misshandel, människorov, olaga frihetsberövande, försättande i nödläge, grov våldtäkt, grovt

sexuellt utnyttjande av underårig eller medhjälp eller försök till sådana brott. I annat fall förslår de inte. Det kan t.ex. nämnas att det högsta straffet för grovt koppleri är sex års fängelse.

När det gäller brott som har inneburit att brottsoffrets liv har satts på spel genom uppsåt eller grov oaktsamhet (se artikel 3 punkt 2.a i rambeslutet) är maximistraffet för oaktsamhetsbrottet framkallande av fara för annan fängelse i två år. Maximistraffet för oaktsamhetsbrottet grovt vållande till annans död är fängelse i sex år. Om någon genom ett uppsåtligt brott av oaktsamhet vållar en större skada än vad som omfattas av hans eller hennes uppsåt (s.k. objektivt överskott) får detta inte föranleda att brottet hänförs till en högre svårighetsgrad. Vid straffmätningen kan däremot hänsyn tas till sådan skada, men bara inom den för brottet föreskrivna straffskalan.

När det gäller brott som har begåtts inom ramen för en kriminell organisation enligt artikel 3 punkt 2.d i rambeslutet kan nämnas att det, enligt 29 kap. 2 § 6 brottsbalken, vid bedömningen av straffvärdet för ett brott särskilt skall beaktas som försvårande om brottet utgjort ett led i en brottslig verksamhet som varit särskilt noggrant planlagd eller bedrivits i stor omfattning och i vilken den tilltalade spelat en betydande roll. Detta skall dock beaktas inom ramen för den för brottet tillämpliga straffskalan.

Sammanfattningsvis kan således konstateras att svensk rätt inte till alla delar svarar mot de åtaganden som ställs i FN-protokollet mot människohandel, FN-protokollet mot försäljning av barn respektive rambeslutet när det gäller kriminalisering av och påföljder för människohandel. Frågan om hur dessa krav bör uppfyllas behandlas i avsnitt 9 i promemorian.

8.2 Kriminalisering av mellanhänders otillbörliga framkallande av samtycken till adoption av barn

8.2.1 Åtaganden och gällande svenska bestämmelser

Som nämnts ovan (se avsnitt 5.2.2) innebär FN:s fakultativa protokoll till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi (FN-protokollet mot försäljning av barn) bl.a. ett åtagande att kriminalisera gärningar som består i att, såsom mellanhand, otillbörligt framkalla ett samtycke till adoption i strid med tillämpliga internationella överenskommelser, när gärningarna begås i samband med någon handling eller transaktion genom vilket ett barn överförs av någon person eller grupp av personer till annan mot betalning eller annan form av ersättning. Detta skall gälla oavsett om brotten begås inom ett land eller är gränsöverskridande och oavsett om de begås på individuell basis eller i organiserad form.

Det aktuella åtagandet syftar närmast till att förhindra att förmedling av adoptioner används som ett verktyg i försäljning av eller handel med barn.

Bestämmelser om adoption finns i 4 kap. föräldrabalken. För adoption krävs tillstånd av domstol. Domstolen får ge sitt tillstånd endast om adoptionen är till fördel för barnet. Dessutom krävs att den som vill adoptera barnet har uppfostrat det eller vill uppfostra det eller att det annars med hänsyn till det personliga förhållandet mellan sökanden och barnet finns särskild anledning till adoptionen. Den som fyllt 12 år får som regel inte adopteras utan eget samtycke. Är barnet under 18 år, krävs normalt samtycke också av barnets föräldrar. Innan domstolen beslutar skall yttrande inhämtas från socialnämnden. Vid adoption finns det i svensk lag ett förbud mot vederlag (4 kap. 6 § föräldrabalken). Förbudet mot vederlag är i dag inte straffsanktionerat i svensk lag. En ansökan om adoption får dock inte bifallas, om det från någon sida har getts eller utlovats ersättning eller om det har avtalats om bidrag till barnets underhåll. Underhållsbidrag i form av ett engångsbelopp hindrar

dock inte att tillstånd till adoptionen ges, om beloppet har inbetalats till socialnämnden. För beloppet skall nämnden inköpa en livränta åt barnet eller på annat sätt se till att beloppet används på lämpligt sätt för barnets underhåll.

En underårig med hemvist utomlands får inte tas emot för adoption utan socialnämndens medgivande, 6 kap. 12 § socialtjänstlagen (2001:453).

I fråga om internationella adoptioner kan följande tilläggas. Sverige har ratificerat 1993 års Haagkonvention om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner. Konventionen syftar till att stärka barnens rättsskydd vid internationella adoptioner och att förhindra bortförande av, försäljning av och handel med barn. Tanken är att de stater som ansluter sig till konventionen skall samarbeta kring adoptionerna och att såväl ursprungsland som mottagarland skall ansvara för att de adoptioner som genomförs är till barnets bästa.

Konventionen tillämpas när ett barn med hemvist i en fördragsslutande stat överflyttas till en annan fördragsslutande stat. En utländsk adoption som genomförts i enlighet med 1993 års Haagkonvention om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner gäller automatiskt i Sverige, dvs. erkänns direkt på grund av lag utan något särskilt beslut om det. Också adoptionsbeslut som har meddelats i ett annat nordiskt land gäller automatiskt i Sverige. I övrigt gäller utländska adoptionsbeslut automatiskt i Sverige, om den eller de sökande var medborgare i eller hade hemvist i den aktuella staten när beslutet meddelades. Är barnet svensk medborgare eller har barnet hemvist i Sverige, krävs det dock även att adoptionsbeslutet har godkänts av Statens nämnd för internationella adoptionsfrågor (NIA) för att det skall gälla här. Om ett utländskt adoptionsbeslut inte gäller automatiskt, kan NIA förordna att beslutet skall gälla. En ansökan om adoption kan dessutom prövas av svensk domstol, om sökanden är svensk medborgare eller har hemvist här eller om regeringen har medgett att ansökningen får prövas.

Den som vill adoptera ett barn från utlandet skall anlita en sammanslutning som är auktoriserad av NIA. Detta gäller dock inte enstaka fall av adoption som avser släktingbarn eller där det annars finns särskilda skäl att adoptera utan förmedling av en auktoriserad sammanslutning (s.k. enskilda adoptioner). NIA skall då i stället pröva om adoptionsförfarandet är godtagbart innan barnet lämnar landet.

Statens nämnd för internationella adoptionsfrågor (NIA) är central förvaltningsmyndighet med ansvar för tillsyn, kontroll och information i frågor som rör internationella adoptioner. NIA har som uppgift att underlätta adoption i Sverige av utländska barn. NIA skall därvid sträva efter att adoption sker till barnet bästa och i enlighet med gällande lagstiftning i barnets ursprungsland och i Sverige. Insatserna från NIA är inriktade främst på att upprätthålla en hög etisk nivå i adoptionsverksamheten.

NIA är centralmyndighet enligt 1993 års Haagkonvention om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner. NIA ansvarar för frågor enligt förordningen (1976:834) om prövning av utländskt beslut om adoption samt frågor om auktorisation av organisationer enligt lagen (1997:192) om internationell adoptionsförmedling. NIA beslutar också om fördelning av statsbidrag till sådana organisationer.

När det är fråga om adoption av utländskt barn utan medverkan av auktoriserad sammanslutning skall NIA pröva om förfarandet är godtagbart.

NIA har alltså en avgörande roll vid internationella adoptioner genom att auktorisera ideella adoptionsorganisationer, utöva tillsyn över dem och godkänna utländska adoptionsbeslut. NIA skall även ge råd till socialnämnderna, vars medgivande i vissa fall krävs.

Cirka 1 000 barn adopteras till Sverige från utlandet varje år.

Jämsides med förändringar i svensk lagstiftning och därmed av adoptionsverksamheten har också viktiga förändringar skett i barnens ursprungsländer. 1993 års Haagkonvention spelar givetvis en central roll i denna utveckling, men många länder har

även i övrigt stramat upp sin lagstiftning. Oroande tecken i form av handel med barn i öppen eller förtäckt form rapporteras dock från vissa länder bl.a. i form av öppna krav på biståndsinsatser från adoptionsorganisationerna. De auktoriserade adoptionsorganisationerna har under en lång period varit stabila. Några har upphört i ordnade former och bara någon enstaka har tillkommit. I allmänhet har de varit uppbyggda kring befintliga eller potentiella adoptivföräldrar. Vid utgången av år 2000 hade fem organisationer auktorisation.

Finns det redan när barnet tas emot ett adoptionsbeslut som gäller här i landet, behövs inget medgivande från socialnämnden. Om det däremot är fråga om att ta emot ett barn i syfte att sedan adoptera det, skall medgivande inhämtas från socialnämnden. I fall barnet har hemvist utomlands, skall medgivandet dessutom inhämtas innan barnet lämnar hemlandet. Om en ansökan om adoption prövas av svensk domstol skall domstolen, som framgått ovan, bevaka att vederlagsförbudet efterlevs. Även Haagkonventionen utgår från att en adoption inte får ha karaktär av en affärssuppgörelse. Både ursprungsstaten och mottagarstaten har ett ansvar i detta hänseende. Det är ursprungsstaten som har ett ansvar för att de för adoptionen behövliga samtyckena inte har åstadkommits genom betalning av något slag.

1993 års Haagkonvention omfattar inte alla länder som Sverige samarbetar med när det gäller internationella adoptioner. Även i dessa fall skall den som vill adoptera ett barn från utlandet anlita en sammanslutning som är auktoriserad av NIA. Detta gäller dock inte enstaka fall av adoption som avser släktingbarn eller där det annars finns särskilda skäl att adoptera utan förmedling av en auktoriserad sammanslutning (s.k. enskilda adoptioner). NIA skall då i stället pröva om adoptionsförfarandet är godtagbart innan barnet lämnar landet. Reglerna om socialnämndens medgivande gäller också i dessa fall.

Regeringen beslutade i november 2001 att tillsätta en utredning med uppgift att se över vissa frågor med anknytning till internationella adoptioner (dir. 2001:93). Utredningen skulle bl.a. beskriva den internationella adoptionsverksamheten, pröva

om det går att stärka barnets rätt i adoptionsprocessen, anvisa former för att förbättra hemutredningarna i syfte att tillförsäkra adoptivbarnen så goda förhållanden som möjligt i det nya hemmet, analysera processen för auktorisation av adoptionsorganisationer, se över organisationen samt föreslå författningsändringar eller andra åtgärder. Utredningen skulle vidare ge en bild av den internationella adoptionsverksamheten både i Sverige och i världen i övrigt och fick i uppgift att bl.a. beskriva hur barnen blir tillgängliga för adoption. I vissa länder ställs krav på ersättningar i form av donationer och bistånd för att adoptionsorganisationerna skall få verka. Utredningen skulle pröva hur detta stämmer med Haagkonventionen och vad Sverige kan göra i olika sammanhang för att minska riskerna för barnhandel. Utgångspunkten för utredningens arbete har varit FN:s konvention om barnets rättigheter och Haagkonventionen om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner. I juni 2003 överlämnade utredningen sitt betänkande Adoption – Till vilket pris? (SOU 2003:49) till regeringen.

8.2.2 Lagstiftningsbehovet

Bedömning: För att Sverige skall kunna tillträda FN-protokollet mot försäljning av barn krävs lagändringar i fråga om kriminalisering av mellanhänders otillbörliga framkallande av samtycken till adoption av barn.

Skälen för bedömningen: Åtagandet enligt FN:s fakultativa protokoll till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi (FN-protokollet mot försäljning av barn) att kriminalisera mellanhänders otillbörliga framkallande av samtycke till adoptioner syftar närmast till att förhindra att förmedling av adoptioner används som ett verktyg i försäljning av eller handel med barn.

Med undantag från 1993 års Haagkonvention som gäller som svensk lag innehåller svensk rätt inte några positivt bestämda,

uttryckliga förfaranderegler för dem som agerar som mellan-händer eller förmedlare av adoption. Enligt gällande svensk rätt är otillbörliga framkallanden av samtycke till adoption av nu aktuellt slag i och för sig otillåtna, men inte som sådana specifikt kriminaliserade. Ett otillbörligt framkallande av samtycke kan naturligtvis bestraffas som olaga tvång eller dylikt. Att t.ex. framkalla samtycke genom betalning eller att framkalla samtycke från en blivande mor innan födseln torde dock inte alltid kunna bestraffas enligt svensk rätt. Den rättsliga konsekvensen av sådana förfaranden blir då i stället att tillstånd till adoption normalt inte skall lämnas. Det finns dock goda skäl att nu härutöver, för att ytterligare förstärka adoptionsinstitutets säkerhet och integritet och principen att det är barnets bästa som skall tillgodoses, införa en straffrättslig sanktion mot den som använder sig av sådana förfaranden vid förmedling av adoption. Det får också antas att en sådan bestämmelse i enlighet med ett fakultativt protokoll till barnkonventionen, till skydd mot oegentliga adoptioner, kan bidra till att underlätta lämpliga adoptioner till Sverige från andra länder.

Det nu sagda talar för att det kriminaliserade området i svensk rätt med avseende på otillbörliga förfaranden i samband med adoptioner bör utvidgas. I avsnitt 9 behandlas frågan om utformningen av en sådan kriminalisering.

8.3 Kriminalisering av och påföljder för barnpornografi

8.3.1 Åtagandena

Frågan om barnpornografi regleras endast i FN:s fakultativa protokoll till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi (FN-protokollet mot försäljning av barn). I FN-protokollet mot försäljning av barn avses med barnpornografi varje framställning, av vilket slag som helst, av ett barn som deltar i verkliga eller simulerade oförblommerade sexuella handlingar liksom varje

framställning av ett barns könsorgan för huvudsakligen sexuella syften. Det skall vara straffbart att producera, distribuera, sprida, importera, exportera, bjuda ut eller sälja eller att för sådant syfte inneha sådan barnpornografi. Detta skall gälla oavsett om gärningarna begås inom ett land eller är gränsöverskridande och oavsett om de begås på individuell basis eller i organiserad form.

Staterna skall också, dock med förbehåll för bestämmelserna i den nationella lagstiftningen, kriminalisera försök och medhjälp och annan medverkan till någon av de nämnda handlingarna. De skall också belägga brotten med lämpliga straff som tar hänsyn till deras allvarliga beskaffenhet.

8.3.2 Gällande svenska bestämmelser

Enligt svensk rätt är i stort sett all befattning med barnpornografi kriminaliserad. För *barnpornografibrott* döms sålunda, enligt 16 kap. 10 a § brottsbalken, den som

1. skildrar barn i pornografisk bild,
2. sprider, överlåter, upplåter, förevisar eller på annat sätt gör en sådan bild av barn tillgänglig för någon annan,
3. förvärvar eller bjuder ut en sådan bild av barn,
4. förmedlar kontakter mellan köpare och säljare av sådana bilder av barn eller vidtar någon annan liknande åtgärd som syftar till att främja handel med sådana bilder, eller
5. innehar en sådan bild av barn.

Detsamma gäller enligt bestämmelsens tredje stycke den som i yrkesmässig verksamhet eller annars i förvärvssyfte av oakt-samhet sprider en barnpornografisk bild.

Straffet för barnpornografibrott är fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, böter eller fängelse i högst sex månader. För grova uppsåtliga brott döms dock i stället för *grovt barnpornografibrott* till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Vid bedömande av om brottet är grovt skall särskilt beaktas om det har begåtts yrkesmässigt eller i vinstsyfte, utgjort ett led i brottslig verksamhet som utövats systematiskt eller i

större omfattning, avsett en särskilt stor mängd bilder eller avsett bilder där barn utsätts för särskilt hänsynslös behandling.

Undantag från kriminaliseringen görs endast för hantverksmässig framställning och efterföljande innehav av teckningar och liknande som inte är avsedda att göras tillgängliga för andra samt för gärningar som med hänsyn till omständigheterna är försvarliga. Utrymmet för att anse gärningar som försvarliga är litet. Undantaget för försvarliga gärningar tar primärt sikte på sådana innehav som kan vara nödvändiga för nyhetsförmedling, forskning och opinionsbildning (se konstitutionsutskottets betänkande 1998/99:KU4 s. 5–6).

Om skildringar av barn i pornografisk bild förs in i eller ut ur Sverige döms, enligt lagen (1998:1443) om förbud mot införsel och utförsel av barnpornografi, för brott mot lagen (2000:1225) om straff för smuggling. Straffet för *smuggling* är böter eller fängelse i två år eller, i ringa fall, penningböter. För *grov smuggling* är straffet fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Försök och förberedelse till uppsåtliga barnpornografibrott som inte kan anses ringa är straffbart. Försök till smuggling är också straffbart.

Enligt 24 kap. 4 § brottsbalken skall ansvar inte bara ådömas den som utfört gärningen utan även den som främjat denna med råd eller dåd. Detta medverkansansvar gäller samtliga brottsbalksbrott samt brott inom specialstraffrätten, om fängelse är föreskrivet för brottet. Varje medverkande bedöms efter det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger honom eller henne till last.

Den vidträckta svenska kriminaliseringen av olika befattningar med barnpornografi har möjliggjorts genom att barnpornografibrottet har flyttats ut från tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens tillämpningsområden (se 1 kap. 10 § tryckfrihetsförordningen och 1 kap. 13 § yttrandefrihetsgrundlagen). Alla tidigare bestämmelser om barnpornografi i dessa grundlagar har upphävts. I grundlagarna sägs nu i stället att

de inte är tillämpliga på skildringar av barn i pornografisk bild. Huvudskälet för detta principgenombrott och den utvidgade kriminaliseringen är att varje företeende av en barnpornografisk bild utgör en straffvärd kränkning av såväl det avbildade barnet som barn i allmänhet. Ljudupptagningar och framställningar i text utan bilder faller däremot inte inom ramen för det område som har lyfts ut ur grundlagarna. För sådana framställningar som inte kan anses utgöra skildringar av barn i pornografisk bild gäller i stället, inom tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagens respektive tillämpningsområden, skyddet enligt dessa grundlagar.

Med barnpornografi förstås alltså i svensk lag skildringar av barn i pornografisk bild.

I Sverige är det följaktligen endast bilder som omfattas av den särskilda regleringen av barnpornografi. Med bild avses bilder av alla slag såsom bilder i tryckta skrifter, tecknade bilder, fotografiska bilder och bilder som förmedlas med TV-teknik eller videogram. Bestämmelsen omfattar även pornografiska bilder på Internet. En bild kan framställas på olika sätt, exempelvis genom att ett verkligt barn fotograferas eller filmas eller tecknas av i en verklig situation. Genom olika tekniker kan också mer eller mindre verklighetstroga artificiella bilder skapas, i regel genom collage eller montage utifrån bilder av verkliga barn. Nya framställningar kan också skapas genom att redan befintliga skildringar mångfaldigas, t.ex. med hjälp av video- eller datateknik (prop. 1997/98:43 s. 163).

När det gäller bedömningen av vad som avses med pornografisk bild finns vägledande motivuttalanden. En bild är pornografisk om den, utan att ha några vetenskapliga eller konstnärliga värden, på ett ohöljt och utmanande sätt, skildrar ett sexuellt motiv (prop. 1970:125 s. 79 f.). Straffbarheten begränsas inte till handlingar som uppenbart har en sexuell innebörd. Även pornografiska bilder där barn förekommer tillsammans med en eller flera vuxna personer som utför sådana handlingar avses. Detsamma gäller för bilder där barn, t.ex. genom speciella kameraarrangemang, framställs på ett sätt som

är ägnat att vädja till sexualdriften utan att det avbildade barnet kan sägas ha deltagit i ett sexuellt beteende vid avbildningen. Dock är viss försiktighet påkallad. All avbildning av nakna barn eller alla bilder där ett barns könsorgan kan urskiljas kan inte kriminaliseras, även om sådana bilder skulle kunna stimulera en del människors sexualdrift (prop. 1978/79:179 s. 9).

S.k. anspelningspornografi – där en vuxen skildras på ett sätt som för tanken till ett barn – är inte straffbart i Sverige. Det kan i sammanhanget nämnas att regeringen och riksdagen relativt nyligen har tagit ställning mot en sådan kriminalisering. Syftet med den svenska lagstiftningen, liksom också med FN-protokollet mot försäljning av barn, är ju att skydda barn mot övergrepp och sådan pornografi kan inte anses utgöra någon skildring eller framställning av ett barn i en pornografisk bild. Med barn avses i detta sammanhang en person vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som, när det framgår av bilden och omständigheterna kring den, är under 18 år. Detta innebär att det i Sverige finns en lagstadgad 18-årsgräns som gäller för alla fall där det, utan ytterligare skada för de avbildade personerna, kan bevisas att de var barn. Detta gäller fall där det redan av bilden eller av bilden i kombination med omständigheter kring bilden – exempelvis marknadsföringen, en bildtext eller omslaget till en videofilm – går att utläsa att en person var under 18 år vid fotograferings- eller inspelningstillfället.

8.3.3 Lagstiftningsbehovet

Bedömning: Det krävs inte några lagändringar för att tillgodose de krav som FN-protokollet mot försäljning av barn ställer upp när det gäller kriminalisering och påföljder för barnpornografi.

Skälen för bedömningen: Straffbestämmelsen om barnpornografibrott i brottsbalken fick sin nuvarande lydelse den 1 januari 1999 (prop. 1997/98:43, bet. 1997/98:KU19, rskr. 1997/98:214, bet. 1998/99:KU4, rskr. 1998/99:2). I straff-

bestämmelsen definieras barn såsom en person vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som, när det framgår av bilden och omständigheterna kring den, är under 18 år. En person som inte har avslutat sin pubertetsutveckling är således att anse som barn oavsett ålder. Den som utvecklats sent kan alltså vara att bedöma som barn även om han eller hon är över 18 år. Som barn enligt bestämmelsen definieras även vissa personer som har fullbordat sin pubertetsutveckling men som inte fyllt 18 år vid fotograferings- eller inspelningstillfället, nämligen om detta framgår av själva bilden och omständigheterna kring bilden. Denna reglering kan beskrivas som en av barnskydd motiverad särskild bevisregel. I praktiken innebär den att alla barn skyddas av barnpornografibestämmelsen men att endast bilden eller omständigheterna kring den får användas som bevis. Regleringen syftar till att hindra att viss bevisning anskaffas och förs på ett sätt som typiskt sett är skadligt för barnen samtidigt som den underlättar lagföring av misstänkta brott i sådana fall där personernas ålder inte kan bevisas. På detta sätt har lagstiftaren velat undvika att polis och åklagare skall vara tvungna att identifiera de medverkande personerna och bevisa deras ålder vilket är en mycket svår, ofta omöjlig, uppgift. Ett eftersökande och en identifiering samt därpå följande förhör skulle också med största sannolikhet normalt innebära en ytterligare kränkning av barnet (se prop. 1997/98:43, s. 86 f.).

I sammanhanget kan nämnas att också ILO:s konvention (nr 182) om förbud mot och omedelbara åtgärder för avskaffandet av de värsta formerna av barnarbete omfattar bl.a. utnyttjande, förmedling eller erbjudande av barn för eller i prostitution, produktion av pornografiska framställningar eller pornografiska framträdanden (art. 3.b). Med barn avses även enligt artikel 2 i denna konvention personer under 18 år. Sverige har tillträtt denna konvention. Vid tillträdet gjorde regeringen bedömningen att Sverige utan lagändringar lever upp till de åtaganden som görs i konventionen (se prop. 2000/01:93). Denna bedömning delades av riksdagen (se bet. 2000/01:AU08, rskr. 2000/01:226).

Det kan också tilläggas att i stort sett varje form av produktion av pornografi med användande av barn under 18 år utgör brott enligt bestämmelsen om sexuellt ofredande i 6 kap. 7 § brottsbalken. För sexuellt ofredande döms bl.a. den som förmår ett barn under 15 år att företa eller medverka i någon handling med sexuell innebörd. Det krävs inte att barnet skall ha utsatts för vare sig tvång eller otillbörlig påverkan för att det skall anses ha förmåtts att medverka. Ordet förmå kan enligt förarbetena i detta sammanhang sägas vara liktydigt med att få någon annan att göra något. När det gäller barn under 15 år medför barnets ringa ålder att dess egen inställning till medverkan vid bl.a. sexuell posering inte kan tillmätas någon betydelse (prop. 1983/84:105 s.56 och prop. 1994/95:2 s. 32). För sexuellt ofredande döms även den som genom tvång, förledande eller annan otillbörlig påverkan förmår någon som fyllt 15 men inte 18 år att företa eller medverka i en handling med sexuell innebörd, om handlingen är ett led i framställningen av en pornografisk bild eller utgör en posering i annat fall än när det är fråga om framställning av en bild. Genom straffbestämmelsen om sexuellt ofredande ges alla barn under 18 år, dvs. även de som är tidigt pubertetsutvecklade, ett särskilt straffrättsligt skydd mot produktion av barnpornografi.

Frågor om vilken bevisning som skall vara tillåten regleras inte i protokollet. Sådana regler är ovanliga i Sverige men finns i många andra länder. Med hänsyn till det ovan nämnda och med beaktande av protokollets övergripande syfte måste den svenska definitionen av barnpornografi anses vara förenlig med protokollets krav.

De svenska begränsade undantagen för hantverksmässigt framställda bilder och försvarliga gärningar bör inte heller anses vara oförenliga med kraven enligt protokollet. Det får anses som närmast självklart att den sortens mindre begränsningar av straffansvaret får göras. Sådana undantag liksom undantag enligt "livets regel", social adekvans och liknande torde i de flesta länder anses som så självklara att de inte behöver skrivas in i lag. I många länder är åtalsplikten dessutom diskretionär. I Sverige

råder däremot i princip en plikt att åtala i varje fall när en gärning som utgör brott har begåtts. Detta innebär att det i svensk rätt finns ett större behov än i många andra rättsordningar att uttryckligen reglera vilka undantag som skall gälla från det straffbara området.

Samtliga relevanta förfaranden är i Sverige kriminaliserade på försöksstadiet. Endast vissa ringa fall faller utanför kriminaliseringen. Protokollet medger dock sådana undantag.

Brotten får också anses vara belagda med lämpliga straff som tar hänsyn till deras allvarliga beskaffenhet.

Sammanfattningsvis görs bedömningen att den gällande svenska lagstiftningen mot barnpornografi uppfyller kraven enligt FN-protokollet mot försäljning av barn. Därmed finns det i denna del inget som hindrar att Sverige tillträder protokollet, utan att lagstiftningen behöver ändras.

Sverige har, såsom framgår av avsnitt 5.3, tidigare gjort förtydligande förklaringar med den innebörden vi tolkar protokollets definition av barnpornografi så att endast visuella avbildningar, dvs. bilder, omfattas liksom att vuxna personer som agerar barn (s.k. anspelningspornografi) inte omfattas. Till undvikande av missförstånd bör Sverige upprepa dessa förklaringar vid en ratificering.

8.4 Kriminalisering av och påföljder för barnprostitution

8.4.1 Åtagandena

Frågan om barnprostitution regleras endast i FN:s fakultativa protokoll till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi (FN-protokollet mot försäljning av barn). Där sägs att barnprostitution är användning av ett barn i sexuella handlingar mot betalning eller någon annan form av ersättning. Att bjuda ut, ta emot, skaffa fram eller tillhandahålla ett barn för barnprostitution enligt denna definitionen skall vara förbjudet

enligt protokollet. Detta skall gälla oavsett om gärningarna begås inom ett land eller är gränsöverskridande och oavsett om de begås på individuell basis eller i organiserad form.

Staterna skall också, med förbehåll dock för bestämmelserna i den nationella lagstiftningen, kriminalisera försök och medhjälp och annan medverkan till någon av de nämnda handlingarna. De skall också belägga brotten med lämpliga straff som tar hänsyn till deras allvarliga beskaffenhet.

8.4.2 Gällande svenska bestämmelser

Alla bestämmelser om sexualbrott i 6 kap. brottsbalken är även tillämpliga på gärningar som är begångna mot barn. Vissa av de straffrättsliga reglerna tar dessutom sikte enbart på gärningar begångna mot barn, för att ge barn ett särskilt skydd mot att utnyttjas i sexuella sammanhang. En del av dessa brott förutsätter att gärningen begås mot någon som är under 15 år och en del att gärningen begås mot någon som är under 18 år. Skillnaderna får ses mot bakgrund av att åldersgränsen för frivilligt sexuellt umgänge i Sverige är 15 år. Det är därför inte tillåtet att under några förhållanden ha sexuellt umgänge med barn under 15 år. Enligt 6 kap. 4 § brottsbalken kan sålunda den som har sexuellt umgänge med barn under 15 år dömas för sexuellt utnyttjande av underårig. Att sexuellt beröra ett barn under 15 år eller att förmå barnet att företa eller medverka i någon handling med sexuell innebörd är straffbart som sexuellt ofredande (6 kap. 7 § brottsbalken). Därutöver anses även gruppen ungdomar mellan 15 och 18 år behöva skyddas mot vissa beteenden genom straffbestämmelser.

I brottsbalken används inte ordet prostitution. Prostitution beskrivs i stället så att det är fråga om tillfälliga sexuella förbindelser eller tillfälligt sexuellt umgänge mot ersättning.

Den enda svenska straffbestämmelse som kan sägas ta sikte på just barnprostitution är bestämmelsen om *förförelse av ungdom* i 6 kap. 10 § brottsbalken. Enligt denna bestämmelse är det straffbart att, genom att utlova eller ge ersättning, skaffa eller

söka skaffa sig tillfällig sexuell förbindelse med någon under 18 år. Straffet är böter eller fängelse i högst sex månader. Fr.o.m. den 1 januari 1999 är det dessutom, enligt lagen (1998:408) om förbud mot köp av sexuella tjänster, även i andra fall straffbart att mot ersättning skaffa sig en tillfällig sexuell förbindelse. Straffet för *köp av sexuella tjänster* är böter eller fängelse i högst sex månader. Genom dessa bestämmelser är således förfaranden i köparledet kriminaliserade.

Att främja eller att på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttja att annan har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning är, beträffande både vuxna och barn, straffbart som *koppleri* (6 kap. 8 § brottsbalken). Straffet är fängelse i högst fyra år. Straffet för *grovt koppleri* är dock fängelse i lägst två och högst sex år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas om gärningsmannen främjat tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning i större omfattning eller hänsynslöst utnyttjat annan.

Den som genom tvång, förledande eller annan otillbörlig påverkan förmår någon som har fyllt 15 men inte 18 år att företa eller medverka i handling med sexuell innebörd kan dömas för sexuellt ofredande om handlingen är ett led i en framställning av pornografisk bild eller utgör en posering i annat fall. En medverkan som i alla avseenden är frivillig faller dock utanför bestämmelsens tillämpningsområde. Om t.ex. betalning utlovats torde dock normalt kravet på att någon förmåtts medverka vara uppfyllt. Straffet för sexuellt ofredande är böter eller fängelse i högst två år. Försök till förförelse av ungdom är inte kriminaliserat. Dock innehåller själva straffbestämmelsen ett försöksbrott i och med rekviritet "söker skaffa sig". Försök till köp av sexuella tjänster är, liksom försök till koppleri och grovt koppleri, straffbart. Försök till sexuellt ofredande är inte kriminaliserat.

I sammanhanget bör nämnas att 1998 års parlamentariskt sammansatta sexualbrottskommitté i betänkandet Sexualbrotten; Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor (SOU 2001:14) har föreslagit ytterligare förstärkningar av det straffrättsliga skyddet för ungdomar mot att användas i

prostitution eller för sexuell posering. Betänkandet har remissbehandlats och bereds för närvarande inom Justitiedepartementet.

Enligt 24 kap. 4 § brottsbalken skall ansvar inte bara ådömas den som utfört gärningen utan även den som främjat denna med råd eller dåd. Detta medverkansansvar gäller samtliga brottsbalksbrott samt brott inom specialstraffrätten, om fängelse är föreskrivet för brottet. Varje medverkande bedöms efter det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger honom eller henne till last.

8.4.3 Lagstiftningsbehovet

Bedömning: Det krävs inte några lagändringar för att tillgodose de krav som FN-protokollet mot försäljning av barn ställer upp när det gäller kriminalisering av och påföljder för barnprostitution.

Skälen för bedömningen: Främst genom bestämmelsen om koppleri torde svensk rätt redan i dag uppfylla kraven enligt FN-protokollet mot försäljning av barn. Därutöver kan vissa av de förfaranden som anges i protokollet sannolikt rubriceras som våldtäkt eller sexuellt utnyttjande av underårig respektive sexuellt ofredande. Det kan tilläggas att utbudande etc. av ett barn för barnprostitution i vissa fall också kan bedömas som människohandel för sexuella ändamål enligt gällande rätt eller som människohandel enligt det förslag som lämnas i denna promemoria .

I sammanhanget kan nämnas att också ILO:s konvention (nr 182) om förbud mot och omedelbara åtgärder för avskaffandet av de värsta formerna av barnarbete behandlar barnprostitution. Begreppet de värsta formerna av barnarbete omfattar bl.a. utnyttjande, förmedling eller erbjudande av barn för eller i prostitution, produktion av pornografiska framställningar eller pornografiska framträdanden (art. 3.b). Med barn avses även enligt artikel 2 i denna konvention personer under 18 år. Sverige

har tillträtt denna konvention. Vid tillträdet gjorde regeringen bedömningen att Sverige utan lagändringar lever upp till de åtaganden som görs i konventionen (se prop. 2000/01:93). Denna bedömning delades av riksdagen (se bet. 2000/01:AU08, rskr. 2000/01:226).

8.5 Ansvar och påföljder för juridiska personer

Bedömning: Det krävs inte några lagändringar för att tillgodose de krav på ansvar och påföljder för juridiska personer som ställs upp i FN-protokollet mot försäljning av barn och i rambeslutet.

Skälen för bedömningen: Såvitt avser FN-protokollet mot människohandel kan inledningsvis anmärkas att frågan om ansvar för juridiska personer regleras i konventionen och inte i protokollet. I propositionen Sveriges tillträde till Förenta nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet (prop. 2002/03:146) görs bedömningen att konventionens bestämmelser om juridiska personers ansvar inte föranleder några lagstiftningsåtgärder.

Bestämmelserna om ansvar och påföljder för juridiska personer i artikel 4 och 5 rambeslutet om bekämpande av människohandel innebär att påföljder i form av bötesstraff eller administrativa avgifter under vissa förutsättningar skall kunna åläggas juridiska personer när brott har begåtts till deras förmån (se avsnitt 6.2.3).

I FN-protokollet mot försäljning av barn anges att staterna, med förbehåll för bestämmelserna i sin nationella lagstiftning, skall, när det är lämpligt, fastställa juridiska personers ansvar för brott som omfattas av protokollet (se avsnitt 5.2.2). Beroende på konventionsstaternas nationella rättsliga principer kan ett sådant ansvar för juridiska personer vara straffrättsligt, civilrättsligt eller administrativt. Något krav på att införa straffrättsligt ansvar föreligger alltså inte.

I 36 kap. 7–10 §§ brottsbalken finns bestämmelser om företagsbot. Av dessa följer att näringsidkaren kan åläggas företagsbot för brott som har begåtts i utövningen av näringsverksamhet. Det gäller under förutsättning att dels brottsligheten inneburit ett grovt åsidosättande av de särskilda skyldigheter som är förenad med verksamheten eller annars är av allvarligt slag, dels att näringsidkaren inte har gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten. Regelverket innehåller också bl.a. bestämmelser om hur företagsbotens storlek skall bestämmas och jämningsbestämmelser.

Reglerna om företagsbot får anses motsvara de krav som ställs i rambeslutet och i FN-protokollet mot försäljning av barn. Motsvarande bestämmelser om ansvar och påföljder för juridiska personer finns också i andra rambeslut som antagits inom ramen för samarbetet i rättsliga och inrikes frågor i EU. Det gäller bl.a. EU:s rambeslut om förstärkning av skyddet mot förfalskning i samband med införandet av euron (EGT L 140, 14.6.2000, s. 1). I samband med att riksdagen godkände det rambeslutet gjordes den bedömningen att reglerna om företagsbot motsvarar de krav som ställs i rambeslutet (prop. 1999/2000:85, bet. 1999/2000:JuU20, rskr. 1999/2000:217).

8.6 Domsrätt och utlämning

Bedömning: Det krävs inte några lagändringar för att tillgodose de krav som ställs upp i FN-protokollet mot försäljning av barn och i rambeslutet när det gäller domsrätt och utlämning.

Skälen för bedömningen: Såvitt avser FN-protokollet mot människohandel kan inledningsvis nämnas att frågor om domsrätt och utlämning regleras i konventionen och inte i protokollet. En redogörelse för bestämmelserna om domsrätt och utlämning i FN-protokollet mot försäljning av barn samt i rambeslutet har gjorts i avsnitten 5.2.3 och 6.2.

Tillämpligheten av svensk lag och frågor om svensk straffrättslig domsrätt regleras i huvudsak i 2 kap. brottsbalken.

Svensk domstol är, med få undantag, alltid behörig att döma för brott som har begåtts i Sverige (2 kap. 1 § brottsbalken). Svensk domstol är också behörig att döma för brott som har förövats på svenskt fartyg eller luftfartyg (2 kap. 3 § brottsbalken). Vidare är svensk domstol behörig att döma för brott som har begåtts utomlands, om brottet har begåtts av svensk medborgare eller av utlänning med hemvist i Sverige, eller av utlänning utan hemvist i Sverige, som efter brottet blivit svensk medborgare eller tagit hemvist här i riket; av annan utlänning som finns i landet om det på brottet kan följa fängelse i mer än sex månader. För att svensk domstol skall vara behörig att döma för brott som har begåtts utomlands krävs dock normalt att gärningen är straffbar även där den begicks (2 kap. 2 § brottsbalken). Så kallad dubbel straffbarhet krävs alltså. Från kravet på dubbel straffbarhet görs vissa undantag, bland annat vad avser brott med ett straffminimum på fängelse i fyra år och däröver (exempelvis människorov) samt brott som Sverige genom internationella åtaganden har förbundit sig att lagföra oavsett var de begåtts (2 kap. 3 § brottsbalken).

I sammanhanget kan nämnas att 1998 års Sexualbrottskommitté har föreslagit ett slopande av kravet på dubbel straffbarhet för svensk jurisdiktion för vissa utomlands begångna brott av intresse i detta sammanhang. Vidare kan nämnas att också internationella straffrättsutredningen i sitt betänkande Internationella brott och svensk jurisdiktion (SOU 2002:98) har föreslagit ändringar av reglerna om svensk domsrätt. Dessa förslag bereds nu vidare i annat sammanhang.

Svensk domsrätt bedöms föreligga i samtliga de fall där medlemsstaterna enligt rambeslutet och FN-protokollet mot försäljning av barn ovillkorligen skall kunna utöva domsrätt. Det gäller även i de fall brottet har begåtts av en svensk medborgare i en annan EU-medlemsstat. Bestämmelserna torde därför inte kräva någon ändring av svensk lag. I propositionen Sveriges tillträde till FN-konventionen om gränsöverskridande organiserad

brottslighet (prop. 2002/03:146) görs bedömningen att det inte behövs några lagändringar för att uppfylla konventionens bestämmelser om domsrätt.

Bestämmelser om utlämning finns i lagen (1957:668) om utlämning för brott och i lagen (1959:254) om utlämning för brott till Danmark, Finland, Island och Norge. Sverige har ratificerat 1996 års EU-konvention om utlämning, som bl.a. innehåller bestämmelser som innebär att svenska medborgare under vissa förutsättningar skall kunna utlämnas till en annan medlemsstat. De lagändringar som krävs enligt konventionen trädde i kraft den 1 oktober 2001 (prop. 2000/01:83, bet. 2000/01:JuU26, rskr. 2000/01:281). En svensk medborgare kan dock inte utlämnas till en stat utanför EU eller Norden.

I detta sammanhang kan rambeslutet om en europeisk arresteringsorder och överlämnande mellan medlemsstaterna nämnas. Detta rambeslut skall nu genomföras i medlemsstaterna. Rambeslutet innebär att all utlämning inom EU ersätts med ett förenklat och snabbare förfarande där rättsliga myndigheter i en medlemstat efter en begränsad prövning skall överlämna en efterlyst person till en annan medlemsstat för lagföring eller straffverkställighet.

De brott som avses i FN-protokollen och i rambeslutet är sådana att de enligt svensk rätt kan medföra utlämning. Sverige kan dock inte utlämna svenska medborgare till stater utanför EU eller Norden. I sådana fall kan lagföring för brotten i stället ske i Sverige. Bestämmelserna i rambeslutet och FN-protokollet mot försäljning av barn kräver således inte heller i detta avseende någon lagändring.

Upplyningsvis kan slutligen tilläggas att Sverige, i enlighet med rambeslutets artikel 6.4, kommer att underrätta rådets generalsekretariat och kommissionen om att Sverige kommer att tillämpa behörighetsregeln i artikel 6.1.b endast i de fall då en sådan tillämpning överensstämmer med svensk lag och att Sverige inte kommer att tillämpa behörighetsregeln i artikel 6.1.c.

8.7 Rättslig hjälp i brottmål och förverkande

8.7.1 Åtagandena och gällande svenska bestämmelser

Såvitt avser FN-protokollet mot människohandel kan inledningsvis nämnas att frågor om rättslig hjälp och förverkande regleras i konventionen och inte i protokollet. Inte heller rambeslutet innehåller några bestämmelser om rättslig hjälp och förverkande. I FN-protokollet mot försäljning av barn finns däremot vissa bestämmelser om rättslig hjälp och förverkande. I *artikel 6* finns bestämmelser om rättslig hjälp där det framgår att staterna skall bistå varandra i största möjliga utsträckning i enlighet med de överenskommelser som gäller mellan staterna eller enligt nationell lag. I *artikel 7* finns regler om förverkande som staterna skall uppfylla om inte annat följer av bestämmelserna i deras nationella lagstiftning. En närmare redogörelse för dessa bestämmelser finns i avsnittet 5.2.4.

Av 1 kap. 8 § brottsbalken framgår att brott kan föranleda brottspåföljd, särskild rättsverkan samt skyldighet att betala skadestånd. Som exempel på särskild rättsverkan nämns i lagrummet bl.a. förverkande. Bestämmelser om förverkande finns i såväl brottsbalken som i en rad specialstraffrättsliga författningar, exempelvis lagen (2000:1253) om straff för smuggling.

Enligt 27 kap. 1 § rättegångsbalken får föremål, som skäligen kan antas äga betydelse för utredning om brott eller vara genom brott någon avhänt eller på grund av brott förverkat, tas i beslag.

I 36 kap. brottsbalken finns bestämmelser om förverkande av egendom. Enligt 36 kap. 1 § brottsbalken skall utbyte av brott enligt brottsbalken förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt. Med utbyte avses såväl föremål som abstrakt vinning. Enligt 36 kap. 2 § brottsbalken får egendom, som använts som hjälpmedel vid brott enligt brottsbalken eller som frambragts genom sådant brott, förklaras förverkad om det är påkallat till förebyggande av brott eller om det annars finns särskilda skäl. Enligt 36 kap. 3 § brottsbalken får även i annat fall än som avses i 2 § förverkande beslutas i fråga om exempelvis brottsverktyg

m.m. Enligt lagen (1994:1478) om förverkande av barnpornografi skall en skildring av barn i pornografisk bild normalt förklaras förverkad även om förverkande inte kan ske enligt brottsbalken eller lagen (2000:1253) om straff för smuggling.

Rättslig hjälp efter en ansökan av en annan stat lämnas med stöd av lagen (2000:562) om internationell rättslig hjälp i brottmål. Rättslig hjälp lämnas enligt denna lag till andra stater oavsett om det finns ett avtal om rättslig hjälp med den andra staten eller inte.

Lagen om internationell rättslig hjälp i brottmål innebär att svenska domstolar och åklagare kan lämna rättslig hjälp till utländska myndigheter med alla de åtgärder som kan vidtas under en svensk förundersökning eller rättegång. Svenska åklagare och domstolar kan således bistå en utländsk myndighet med t.ex. husrannsakan och beslag, vittnesförhör och bevisupptagning vid domstol. Även om den åtgärd som begärs inte har någon motsvarighet enligt svensk rätt får den vidtas om inte det begärda förfarandet strider mot grundläggande principer i den svenska rättsordningen.

I lagen om internationell rättslig hjälp i brottmål finns bestämmelser om beslag (och kvarstad) av egendom som har förverkats eller skäligen kan antas vara förverkad på grund av brott (se 4 kap. 23 § i nämnda lag). En förutsättning är att beslutet om förverkande kan verkställas i Sverige och att det skäligen kan befaras att verkställigheten i Sverige av det utländska förverkandebeslutet annars skulle försvåras. Bestämmelserna förutsätter att verkställighet skall kunna ske i Sverige av en utländsk dom i enlighet med internationella verkställighetslagen. Egendom får under vissa förutsättningar tas i beslag i Sverige och överlämnas till ansökande stat.

Enligt lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom (internationella verkställighetslagen) kan förverkanden som beslutats i främmande stat under vissa förutsättningar verkställas i Sverige. Lagen ställer som huvudregel upp ett krav på ömsesidighet, dvs. att Sverige har ingått en internationell överenskommelse med en annan stat

om verkställighet. Enligt den internationella verkställighetslagen kan förverkande ske av såväl föremål som ett visst belopp i pengar (se 14 § i nämnda lag).

Mellan de nordiska länderna gäller lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m. (nordiska verkställighetslagen). Enligt denna lag kan en dom i brottmål som gäller förverkande verkställas här. Enligt denna lag kan också beslut meddelade i annat nordiskt land om t.ex. kvarstad eller beslag till tryggnad av anspråk på bl.a. förverkande verkställas här.

8.7.2 Lagstiftningsbehovet

Bedömning: Det krävs inte några lagändringar för att tillgodose de krav som ställs upp i FN-protokollet mot försäljning av barn när det gäller rättslig hjälp och förverkande.

Skälen för bedömningen: Av den ovan lämnade redogörelsen för svensk rätt framgår att Sverige kan lämna internationell rättslig hjälp i brottmål med avseende på samtliga åtgärder som kan vidtas under en svensk förundersökning eller rättegång. Sverige uppfyller det allmänna åtagandet enligt artikel 6 i FN-protokollet mot försäljning av barn om att staterna skall bistå varandra i största möjliga utsträckning i enlighet med de överenskommelser som gäller mellan staterna eller enligt nationell lag. Det kan här särskilt framhållas att Sverige i flertalet fall kan lämna rättslig hjälp oberoende av om det finns ett avtal mellan Sverige och den andra staten.

Enligt artikel 7 (c) i FN-protokollet mot försäljning av barn skall konventionsstaterna vidta åtgärder i syfte att tillfälligt eller slutligt stänga lokaler som används för att begå sådana brott som avses i protokollet. Bestämmelsen avser inte rättslig hjälp i någon egentlig mening utan torde närmast vara ett åliggande för medlemsstaterna att i lagstiftning ha bestämmelser som gör det möjligt att stänga lokaler som används för t.ex. prostitution. En

hyresgäst som upplåter sin lägenhet för annans prostitutionsverksamhet har under vissa förutsättningar förverkat sin hyresrätt (12 kap. 42 § jordabalken). Motsvarande bestämmelser finns beträffande bostadsrättslägenheter i 7 kap. 18 § bostadsrättslagen (1991:614). Någon ytterligare lagstiftningsåtgärd torde inte krävas för att Sverige skall uppfylla de krav protokollet ställer i dessa avseenden.

Vidare torde det av den ovan lämnade redogörelsen stå klart att Sverige väl uppfyller åtagandena som rör förverkande enligt artikel 7 i FN-protokollet mot försäljning av barn som staterna skall uppfylla om inte annat följer av bestämmelserna i deras nationella lagstiftning. Några lagändringar för att uppfylla åtagandena enligt FN-protokollet mot försäljning av barn i denna del torde således inte behövas.

8.8 Skydd av och stöd till brottsoffer

8.8.1 Åtagandena, svenska bestämmelser och relevant brottsofferarbete i övrigt

I propositionen om Sveriges tillträde till FN-konventionen mot gränsöverskridande organiserad brottslighet (prop. 2002/03:146) finns, som nämns i avsnitt 4.3.3, bestämmelser i *artikel 24 och 25* om skydd av och stöd till brottsoffer. Som även nämns i avsnitt 4.3.3 innehåller protokollet särskilda bestämmelser om skydd av och stöd till brottsoffer. FN-protokollet mot försäljning av barn innehåller bestämmelser i *artikel 8* om skydd av och stöd till brottsoffer, se avsnitt 5.2.5. I *artikel 7* i rambeslutet finns också bestämmelser om skydd av och stöd till brottsoffer, se avsnitt 6.2.5. Nedan lämnas en redogörelse för vissa författningsbestämmelser samt ges exempel på relevant aktuella brottsofferarbete i övrigt.

Sverige har under de senaste två decennierna vidtagit en mängd olika åtgärder för att förbättra omhändertagandet av brottsoffer och för att stärka offrens ställning i rättsprocessen.

Detta har lett till att svensk lagstiftning numera innehåller ett stort antal regler till förmån för den som utsatts för brott.

De brott som här är aktuella ligger i Sverige under allmänt åtal. Det innebär att det inte krävs att brottsoffret skall rapportera eller anmäla ett sådant brott för att en förundersökning skall kunna inledas. Enligt 23 kap. 1 § rättegångsbalken skall i stället en förundersökning inledas så snart det, på grund av angivelse eller av annat skäl, finns anledning att anta att ett sådant brott förövats (se även 1 § förundersökningskungörelsen).

Den som utsatts för brott har inte bara en ovillkorlig rätt att få komma till tals och framlägga sin sak. Brottsoffret har också, i enlighet med bestämmelser i förundersökningskungörelsen, rätt till information om vilken hjälp och vilket stöd som finns att få och om utvecklingen i sitt ärende. Offer för brott av nu aktuellt slag har vanligtvis också rätt till kostnadsfritt juridiskt biträde, ett s.k. målsägandebiträde.

En betydelsefull faktor för vilka konsekvenser ett brott kan få för den enskilde individen är de följdhändelser som brottet medför. Brottet utgör inte alltid i sig det största hotet mot den drabbades framtida psykiska hälsa. Lika avgörande kan bemötandet eller bristen på lämpliga åtgärder och information vara efter det att brottet har ägt rum. S.k. sekundär viktimisering kan uppstå i mötet med exempelvis polis, åklagare eller domare om dessa saknar kunskap om och förståelse för hur sårbar en person är efter att ha varit med om en starkt känsloladdad händelse. Människor i kris måste behandlas på ett sådant sätt att risken för sekundär viktimisering minskas.

För att förbättra rättsväsendets och andra myndigheters kunskap på brottsofferområdet pågår sedan flera år en omfattande utbildningssatsning. Utbildningen har tidigare huvudsakligen fokuserat på frågor som rör mäns våld mot kvinnor, men omfattar numera brottsofferfrågor generellt. Enligt de senaste årens styrdokument till bl.a. polisen och åklagarväsendet skall särskild redovisning lämnas när det gäller stöd till och skydd för brottsoffer.

Regeringen överlämnade våren 2001 till riksdagen en proposition med förslag till åtgärder för att ytterligare förbättra omhändertagandet av och stödet till brottsoffer (proposition 2000/01:79, Stöd till brottsoffer). I enlighet med regeringens förslag har, från och med den 1 juli 2001, möjligheten för brottsoffer att få målsägandebiträde utvidgats, socialtjänstens ansvar för brottsoffer och deras anhöriga förtydligats och rättsväsendets informationsskyldighet till brottsoffer skärpts. Regeringen har dessutom gett domstolarna, åklagarna och polisen i uppdrag att både utbilda sin personal i brottsofferfrågor och att utveckla kvalitetsarbetet på området samt att öka samarbetet mellan myndigheterna i dessa frågor. Det har även uppdragits åt Brottsoffermyndigheten att ta fram ett forskningsprogram för brottsofferforskning samt att bedriva utbildningsverksamhet. Regeringen har vidare uppdragit åt Brottsoffermyndigheten samt Domstolsverket att verka för att det kommer i gång stödverksamhet för målsäganden och vittnen vid landets samtliga tingsrätter och hovrätter.

Särskilt om unga brottsoffers ställning i rättsprocessen och hörande av barn

Det finns flera bestämmelser som tar sikte på unga brottsoffers särskilt utsatta situation. Som exempel kan nämnas 2 a § i förundersökningskungörelsen (1947:948) där det anges att förundersökning där målsäganden är under 18 år skall bedrivas särskilt skyndsamt och som huvudregel vara avslutad inom tre månader.

Förfarandet vid hörande av barn, såväl när det gäller hörande av barn under förundersökning som i domstol, sker utifrån ett barnperspektiv. Förhör med barn skall alltid ske under största möjliga hänsynstagande till barnet (se 1993/94:JuU25 s. 20).

När det gäller förhör med barn under förundersökningen finns vissa specialbestämmelser i 15–19 §§ förundersökningskungörelsen som syftar till att i görligaste mån skydda barn och ungdomar från traumatiska upplevelser i anledning av

brottsutredningar. Bland annat stadgas att den unges vårdnadshavare alltid bör närvara vid förhör om den unge är under 15 år och om det kan ske utan men för förhöret. Förhör med målsägande som är under 18 år skall planeras och verkställas så att det inte uppkommer fara för att den som förhörs tar skada (17 §). Särskild varsamhet skall iakttas om förhöret rör sexuella upplevelser. Vidare bör förhör med unga alltid verkställas så att det inte väcker särskilt uppseende och så att det inte görs mer ingående än omständigheterna kräver. Förhör med unga får inte äga rum fler gånger än vad som är nödvändigt med hänsyn till utredningens art och barnets bästa (17 §). Förhör under förundersökning med unga skall också hållas av en person med särskild kompetens för uppgiften (18§). Slutligen bör, under vissa förhållanden, en person med särskild sakkunskap i barn- eller förhörpsykologi biträda polisen vid förhör med unga, eller i vart fall senare få tillfälle att yttra sig om värdet av barnets utsaga (19 §).

Domstolsverket arbetar kontinuerligt med att utbilda domare i frågor som rör barn. I regleringsbrevet för budgetåret 2002 avseende domstolsväsendet m.m. anges att Domstolsverket skall rapportera till regeringen bland annat om det sätt på vilket bestämmelserna och intentionerna i FN:s barnkonvention har beaktats i utbildningsverksamheten. En sådan återrapporering har skett under många år.

När det i ett brottmål åberopas vittnesförhör med ett barn som är under 15 år skall rätten, med hänsyn till omständigheterna, pröva om barnet får höras som vittne. Hänsyn tas här till bland annat barnets mognad och situation i övrigt.

Någon motsvarande uttrycklig regel finns inte för barn som drabbats av ett brott och som därmed skall höras som *målsägande*. I praktiken gäller dock att sådan bevisning normalt förebringas vid en huvudförhandling genom att polisförhöret med barnet spelas upp på video. Detta anses kunna ske utan att den s.k. omedelbarhetsprincipen sätts på undantag. En berättelse som någon har avgett i anledning av en redan inledd eller

förestående rättegång får nämligen åberopas som bevis i rättegången om det t.ex. kan anses medföra beaktansvärda olägenheter för den hörde om han eller hon skulle tvingas inställa sig personligen för förhör i domstolen. I Sverige anser vi att man i görligaste mån skall undvika att höra barn under rättegång för att skydda barnet mot allt vad det kan medföra i form av rädsla, utsatthet, publicitet, fara för framtida psykiska men, etc., vilket kan bli resultatet av att i korsförhör inför en domstol utfrågas om smärtsamma upplevelser.

I praktiken förekommer förhör av barn i domstol mycket sällan, men det finns fall där domstolen gör den bedömningen att bevisläget kräver att barnet hörs personligen och att detta kan ske utan men för barnet. För att domstolen i ett sådant fall skall kunna kalla den unge att höras personligen i domstolen bör krävas att den unges vårdnadshavare och även eventuellt målsägandebiträde samtycker till åtgärden. Det är vidare viktigt att domstolen skaffat sig ett tillräckligt underlag för att bedöma om förhöret inför domstolen kan medföra några skadliga konsekvenser för barnet. Domstolen bör också avdramatisera situationen så mycket som möjligt, t.ex. genom att inte hålla förhöret i en sessionssal utan att miljön under förhöret görs så hemtrevlig och trygg som möjligt för barnet. Den tilltalade bör inte närvara i samma rum som den unge. Däremot kan det vara lämpligt att personer som inger barnet trygghet är med vid barnets sida. Förhöret i sig bör endast omfatta kompletterande frågor som behöver ställas utifrån vad som framkommit av det videoinspelade förhöret. Liksom vid förhör med barn under förundersökning bör, under vissa förhållanden, en person med sakkunskap i barn- eller förhörpsykologi biträda också vid förhör i domstol.

Det som nu sagts om förfarandet vid hörande av barn i domstol är inte lagreglerat, men utgör ett väl etablerat förhållningssätt från domstolarnas sida.

Senast i Barnkommitténs betänkande (SOU 1997:116) konstaterades, då med utgångspunkt i barnkonventionens

grundläggande principer, att reglerna inom straffprocessen om barns hörande direkt inför domstol är väl avvägda.

Det bör dock nämnas att hittillsvarande tillvägagångssätt för hörande av barn nyligen har prövats av och godtagits av Europadomstolen (S. N. mot Sverige, nr. 34209/96, dom den 2 juli 2002).

Det har nyligen införts nya bestämmelser i rättegångsbalken som reglerar frågan om vitesföreläggande m.m. till ungdomar som inte har fyllt 18 år och som skall kallas till ett domstolssammanträde. Det har införts ett förbud mot att vid vite kalla den som inte har fyllt 15 år till ett sammanträde. Vidare skall kallelser till ungdomar som har fyllt 15 men inte 18 år inte förenas med vite, om den unge inte kan infinna sig utan medverkan av vårdnadshavare eller annan som svarar för hans eller hennes vård och fostran. I de fall barn och ungdomar som inte har fyllt 18 år skall kallas till ett sammanträde skall den unges vårdnadshavare eller annan som svarar för den unges vård och fostran normalt underrättas om kallelsen.

Skadestånd

Den som råkar ut för sådana handlingar som avses i protokollen kan, allt efter omständigheterna, ha orsakats personskada, sakskada eller ren förmögenhetsskada. I 2 kap. 1 § skadeståndslagen (1972:207) finns allmänna bestämmelsen om skadeståndsansvar som innebär att den som uppsåtligen eller av vårdslöshet vållar personskada eller sakskada skall ersätta skadan. Den som allvarligt kränker någon annan genom brott som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet, frid eller ära skall också, enligt 2 kap. 3 § samma lag, ersätta den skada som kränkningen innebär. Det finns dessutom en rätt att, enligt 2 kap. 2 § skadeståndslagen, få ersättning för ren förmögenhetsskada, dvs. sådan ekonomisk skada som uppkommer utan samband med att någon lider personskada eller sakskada, när skadan har orsakats genom brott.

Det är i princip alltid möjligt för brottsoffer att framställa ersättningsanspråk i samband med den straffrättsliga processen. Saknar gärningsmannen betalningsförmåga finns ett statligt system varifrån offren kan ansöka om brottskadeersättning. Rätten till statlig brottskadeersättning är dock inte beroende av att någon fälls för det brott som orsakat skadan.

Den möjlighet som finns enligt skadeståndslagen att begära och få ersättning för skada gäller för envar utan någon begränsning, som exempelvis till visst medborgarskap, viss nationalitet etc.

Skydd för privatliv och identitet

Det är i viss utsträckning möjligt att för utomstående dölja identiteten avseende en målsägande som utsatts för viss typ av brottslighet genom att t.ex. handlingar, foton och videoupptagningar hemligstämplas, att domstolsförhandlingar hålls inom stängda dörrar samt att handlingar som måste vara offentliga innehåller fingerade namnuppgifter etc.

Under förundersökning gäller s.k. förundersökningssekretess. Däremot är som huvudregel förhandlingar vid domstol och domstolens uppgifter om t.ex. brottsoffret offentliga. I vissa mål, bl.a. mål om sexualbrott och barnpornografibrott, gäller dock sekretess för uppgift om enskilds personliga förhållanden, t.ex. brottsoffrets identitet, om det kan antas att den enskilde eller någon denne närstående lider skada eller men om uppgiften röjs (9 kap. 16 § sekretesslagen). Det innebär bl.a. att förhandlingen får hållas inom stängda dörrar när de uppgifter som är sekretessbelagda förebringas i domstolen. Vidare har rätten möjlighet att förordna att den sekretessbelagda uppgiften inte får uppenbaras (5 kap. 4 § rättegångsbalken). Om någon trots detta utan giltigt skäl röjer uppgiften, döms han till böter (9 kap. 6 § rättegångsbalken).

Skydd för offer, anhöriga och vittnen

I Sverige finns ett flertal metoder för att skydda hotade personer. Exempel på sådana är kvarskrivning, sekretessmarkering i folkbokföringsregistren och användning av fingerade personuppgifter. Besöksförbud kan meddelas innebärande att en person förbjuds att besöka eller på annat sätt ta kontakt med en annan person eller att följa efter denna person. Polisen kan erbjuda flera åtgärder vad gäller skydd för personer som lever under ett överhängande och allvarligt hot. Utifrån en risk- och hotbilda-bedomning kan trygghetspaket lämnas ut. Dessa innehåller bl.a. mobiltelefon, telefonsvarare och larmanordning. Vidare kan polisen ställa upp med överfallslarm, skyddshundar och, i de allvarligaste fallen, livvakter.

Det finns vidare möjlighet för domstolen att besluta om säkerhetskontroll om det till följd av särskilda omständigheter finns risk för att det i samband med en domstolsförhandling kan komma att förövas brott som innebär en allvarlig fara för någons liv, hälsa eller frihet eller för omfattande förstörelse av egendom (lagen [1981:1064] om säkerhetskontroll vid domstolsförhandlingar).

Brottsofferutredningen föreslog i betänkandet Brottsoffer Vad har gjorts? Vad bör göras? (SOU 1998:40) att ett nationellt handlingsprogram för skydd av bevispersoner skulle utarbetas. Rikspolisstyrelsen fick i uppdrag av regeringen att utarbeta förslag till ett sådant program. Uppdraget genomfördes i samverkan med Riksåklagaren, Kriminalvårdsstyrelsen, Domstolsverket och Brottsoffermyndigheten. Det redovisades i december 2000 och innehöll bl.a. förslag till ny lagstiftning och ett s.k. basutbud för skyddsprogram.

I december 2001 tillkallade regeringen en särskild utredare med uppdrag att utforma ramen för ett program för skydd av bevispersoner m.fl. och att föreslå den lagstiftning som behövs. I uppdraget ingår att överväga om även andra hotade personer än bevispersoner bör omfattas av ett skyddsprogram. Utredningen lämnade i augusti 2002 delbetänkandet (SOU 2002:71) Nationell handlingsplan mot våld i nära relationer. Utredningen fortsätter

nu sitt arbete med att utarbeta ett skyddprogram för bevispersoner m.fl. Uppdraget skall redovisas senast den 31 december 2003.

Återhämtning, återanpassning och reintegrering

Att svara för omsorg och service, upplysningar, råd, stöd och vård, ekonomisk hjälp och annat bistånd till familjer och enskilda som behöver det hör till socialnämndens uppgifter. Socialtjänstlagen (2001:453) innehåller nu också bestämmelser om socialtjänstens särskilda ansvar för brottsoffer och deras anhöriga.

I socialtjänstlagen finns också särskilda bestämmelser om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals. Socialtjänsten har det yttersta ansvaret för att ge skydd och stöd till barn som av olika anledningar far illa eller riskerar att fara illa. Det finns tydliga regler om hur en barnavårdsutredning skall genomföras och om den tidsgräns inom vilken en utredning skall vara slutförd. I socialtjänstens ansvar ingår att utreda barnets förhållanden och tillgodose barnets behov av skydd och stöd samtidigt som dess behov av rehabiliterande åtgärder tillgodoses. Behandling av de barn som varit utsatta sker i huvudsak inom barn- och ungdomspsykiatri och i andra former inom socialtjänsten. Stöd-, hjälp-, och behandlingsinsatser måste också finnas tillgängliga för barnets familj och för förövare. Sedan år 1996 finns en kvalificerad vidareutbildning för yrkesverksamma kring barnmisshandel/sexuella övergrepp vid Hälsouniversitetet i Linköping. Utbildningen har utformats på initiativ av Socialstyrelsen i styrelsens arbete med att förbättra arbetet med utsatta barn. Kursen, som omfattar 20 poäng och sträcker sig över tre terminer, vänder sig till de yrkesgrupper som möter misshandlade eller sexuellt utnyttjade barn i sitt arbete, t.ex. personal inom bl.a. barn- och ungdomspsykiatri och socialtjänst, liksom barnläkare, poliser och åklagare. Utbildningen är multidisciplinär och har inriktningar anpassade för utredare och behandlare.

Riksdagen antog i juni 2003 regeringens proposition Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m. (prop. 2002/03:53, bet. 2002/3:SoU15, rskr. 2002/03:225). Från den 1 juli 2003 stärks därmed ytterligare skyddet för barn i berörd lagstiftning.

Målet för hälso- och sjukvården är enligt hälso- och sjukvårdslagen (1982:762) en god hälsa och en vård på lika villkor för hela befolkningen (2 §). Hälso- och sjukvården skall bedrivas så att den uppfyller kraven på en god vård. Detta innebär bl.a. att den skall vara av god kvalitet (2 a §). Varje landsting skall erbjuda en god hälso- och sjukvård åt dem som är bosatta inom landstinget. Detsamma gäller dem som stadigvarande vistas inom landstinget. Även i övrigt skall landstinget verka för en god hälsa hos hela befolkningen (3 §). Om någon som vistas inom landstinget utan att vara bosatt där behöver omedelbar hälso- och sjukvård, skall landstinget erbjuda sådan vård (4 §).

Som nämnts ovan, se avsnitt 3.3 och 8.1.2, lämnades i juni 2003 en remiss till Lagrådet om människosmuggling och tidsbegränsat uppehållstillstånd för målsägande och vittnen. I lagrådsremissen föreslås bl.a. att det i utlänningslagen (1989:529) införs en bestämmelse som gör det möjligt för en förundersökningsledare att ansöka om ett tidsbegränsat uppehållstillstånd för utländska målsägande och vittnen, bl.a. offer för människohandel, då det anses befogat med hänsyn till genomförandet av förundersökning eller huvudförhandling i brottmål. I lagrådsremissen föreslås också att målsägande och vittnen som beviljas tidsbegränsade uppehållstillstånd skall erbjudas hälso- och sjukvård och socialt bistånd under den tid de vistas i Sverige. Regeringen har för avsikt att lämna en proposition till riksdagen under hösten 2003.

8.8.2 Behovet av lagstiftning

Bedömning: Sverige uppfyller genom nuvarande lagstiftning och genom pågående arbete på brottsofferområdet de åtaganden som följer av instrumenten. Lagändringar krävs därför inte för att tillgodose de krav som FN-protokollet mot människohandel, FN-protokollet mot försäljning av barn och rambeslutet ställer upp.

Skälen för bedömningen: Flertalet av artiklarna rörande skydd av och stöd till brottsoffer har karaktären av målsättningsbestämmelser. Som framgår av den under avsnitt 8.8.1 lämnade redogörelsen har skydd och stöd till brottsoffer varit en högt prioriterad fråga för statsmakterna under de senaste decennierna. Således har en rad åtgärder vidtagits för att stärka brottsoffrens ställning, såväl i som utanför brottmålsprocessen.

När rambeslutet om brottsoffrets ställning i straffrättsliga förfaranden antogs gjorde regeringen bedömningen att beslutet inte förutsatte ändring i eller upphävande av lag samt att det inte heller var av sådan karaktär eller gällde ämne i vilket riksdagen skulle besluta. Det kan nämnas att Justitiedepartementet i en rapport av den 22 mars 2002, ställd till rådets generalsekretariat och till kommissionen, har redovisat att – och på vilket sätt – Sverige uppfyller åtagandena enligt rambeslutet (EUJu2002/914).

I propositionen 2001/02:99 om Sveriges antagande av rambeslut om åtgärder för att bekämpa människohandel gjordes inte någon annan bedömning i fråga om punkterna 2 och 3 i artikel 7 i nu aktuellt rambeslut. De artiklar som rör skydd och stöd till brottsoffer i nu aktuella instrument innehåller inga principiella nyheter när det gäller frågan om hur brottsoffrens behov av skydd och stöd skall tillgodoses. Sammantaget görs bedömningen att Sverige lever upp till de mål som instrumenten föreskriver genom befintlig lagstiftning och det övriga arbete som kontinuerligt pågår när det gäller att stärka brottsoffrens ställning i samhället.

8.9 Offrens status i destinationslandet

Bedömning: Det krävs inte några lagändringar för att tillgodose de krav som ställs upp i FN-protokollet mot människohandel när det gäller offrens status i destinationslandet.

Skälen mot bedömningen: Av nu aktuella instrument är det endast FN-protokollet mot människohandel som behandlar denna fråga. Enligt artikel 7 skall staterna överväga att vidta lagstiftningsåtgärder eller andra lämpliga åtgärder som tillåter att offer får stanna, tillfälligt eller stadigvarande, på deras territorium i lämpliga fall. Härvid skall staterna ta hänsyn till humanitära skäl och barmhärtighetsskäl.

Som nämnts ovan, se avsnitt 3.3, 8.1.2 och 8.8.1, lämnades i juni 2003 en remiss till Lagrådet om människosmuggling och tidsbegränsat uppehållstillstånd för målsägande och vittnen. I lagrådsremissen föreslås bl.a. att det i utlänningslagen (1989:529) införs en bestämmelse som gör det möjligt för en förundersökningsledare att ansöka om ett tidsbegränsat uppehållstillstånd för utländska målsägande och vittnen, bl.a. offer för människohandel, då det anses befogat med hänsyn till genomförandet av förundersökning eller huvudförhandling i brottmål. I lagrådsremissen föreslås också att målsägande och vittnen som beviljas tidsbegränsade uppehållstillstånd skall erbjudas hälso- och sjukvård och socialt bistånd under den tid de vistas i Sverige. Regeringen har för avsikt att lämna en proposition till riksdagen under hösten 2003.

Åtagandet i artikel 7 i FN-protokollet mot människohandel innebär inte mer än en skyldighet att överväga att genomföra åtgärder. Sverige kan utan lagstiftning eller andra sådana åtgärder som kräver riksdagens beslut leva upp till detta åtagande.

8.10 Återanpassning av offer

Bedömning: Det krävs inte några lagändringar för att tillgodose de krav som ställs upp i FN-protokollet mot människohandel när det gäller återanpassning av offer.

Skälen för bedömningen: När det gäller möjlighet för offer för människohandel att återvända till sitt hemland stadgar artikel 8 i FN-protokollet mot människohandel skyldigheter för både ursprungsstaten (den stat, i vilken ett offer var medborgare eller hade en rätt att permanent eller under lång tid vistas vid tidpunkten för ankomsten till en annan stats territorium), och ankomststaten (den stat till vars territorium offret ankommit). Åtagandena i artikel 8 i FN-protokollet redovisas närmare i avsnitt 4.3.3.

Frågan berörs inte i FN-protokollet mot försäljning av barn och inte heller i rambeslutet.

Innehållet i FN-protokollet mot människohandel i denna del överensstämmer med den svenska återsändandepolitiken som innebär att ett återsändande skall ske med hänsyn till en persons säkerhet och på ett värdigt sätt, i första hand på frivillig väg. Sverige kan utan lagstiftning eller andra sådana åtgärder som kräver riksdagens beslut leva upp till detta åtagande.

8.11 Förebyggande åtgärder

Bedömning: Det krävs inte några lagändringar för att tillgodose de åtaganden som ställs upp i FN-protokollet mot människohandel och i FN-protokollet mot försäljning av barn som rör förebyggande åtgärder.

Skälen för bedömningen: FN-protokollet mot människohandel och FN-protokollet mot försäljning av barn innehåller åtaganden att vidta förebyggande åtgärder. Frågan om förebyggande åtgärder behandlas inte i rambeslutet. I FN-konventionen finns också bestämmelser om förebyggande

åtgärder. I artikel 31 anges att konventionsstaterna på olika sätt skall främja metoder som syftar till att förebygga gränsöverskridande organiserad brottslighet. Härutöver finns närmare bestämmelser i artikel 9 i FN-protokollet mot människohandel. I avsnitt 4.3.4 redogörs närmare för bestämmelserna i artikel 9. I detta sammanhang finns dock anledning att lyfta fram artikel 9.5 i FN-protokollet mot människohandel. I denna artikel stadgas att parterna skall vidta eller förstärka lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder, såsom utbildnings-, sociala eller kulturella åtgärder för att motverka sådan efterfrågan som främjar alla former av utnyttjande av människor, särskilt kvinnor och barn, som leder till handel med människor. I anslutning till denna artikel kan särskilt nämnas lagen (1998:408) om förbud mot köp av sexuella tjänster som trädde i kraft den 1 januari 1999. Lagen omfattar köp och försök till köp av sexuella tjänster oavsett om de införskaffas på gatan, på hotell, på bordell eller på s.k. massageinstitut. Lagen markerar samhällets avståndstagande från prostitutionen utan att samtidigt minska de prostituerades möjligheter att söka stöd och hjälp från samhällets sida. Förutom lagen (1998:408) har Sverige vidtagit ett flertal andra åtgärder i syfte att förebygga människohandel. Några av dessa åtgärder nämns i avsnitt 3.3 och 3.4. Sammanfattningsvis torde Sverige väl uppfylla åtagandena i artikel 9.5 i FN-protokollet mot människohandel.

I artikel 9 i FN-protokollet mot försäljning av barn finns också bestämmelser om brottsförebyggande arbete. I avsnitt 5.2.5 redogörs närmare för dessa bestämmelser. I detta sammanhang kan det dock vara värt att särskilt nämna artikel 9.5 i FN-protokollet mot försäljning av barn där det stadgas att konventionsstaterna skall vidta lämpliga åtgärder i syfte att effektivt förbjuda produktion och spridning av material som annonserar om det brott som beskrivs i protokollet. Av 16 kap. 10 a § 1 st punkt 4 i brottsbalken framgår att den som förmedlar kontakter mellan köpare och säljare av sådana bilder av barn eller vidtar någon annan liknande åtgärd som syftar till att främja handel med sådana bilder skall dömas för barnpornografibrott.

Punkt 4 avser vissa förfaranden som utan att innefatta befattning med bilderna är ägnade att öka spridningen av dem. Det krävs inte att någon personlig kontakt uppstår vare sig mellan en viss köpare och säljare eller mellan en kontaktförmedlare och en köpare eller säljare. Förmedlingsverksamheten skall dock ha syftat till att främja transaktioner med barnpornografen. Åtagandet i artikel 9.5 i FN-protokollet mot försäljning av barn, som endast innehåller krav på lämpliga åtgärder och inte något specifikt krav på lagstiftning, får anses väl uppfyllt genom den ovan nämnda bestämmelsen i 16 kap.10 a § brottsbalken.

Övriga artiklar i FN-protokollet mot försäljning av barn och i FN-protokollet mot människohandel som innehåller åtaganden om brottsförebyggande åtgärder är också allmänt hållna och innehåller inga specifika krav på konventionsstaternas lagstiftning när det gäller förebyggande åtgärder. Sammantaget görs bedömningen att Sverige lever upp till dessa åtaganden utan att lagstiftningsåtgärder behöver vidtas.

8.12 Informationsutbyte och utbildning

Bedömning: Det krävs inte några lagändringar för att tillgodose de åtaganden om informationsutbyte och utbildning som ställs upp FN-protokollet mot människohandel.

Skälen för bedömningen: I artikel 28 i FN-konventionen om gränsöverskridande organiserad brottslighet finns bestämmelser om informationssamling. Härutöver behandlar artikel 10 i FN-protokollet mot människohandel informationsutbyte och utbildning. I avsnitt 4.3.4 redogörs närmare för bestämmelserna i artikeln.

För Sveriges bistånd till andra länder med sådana former av inhämtande av information som kräver myndighetsutövning i Sverige (exempelvis genom förhör) finns särskilda regler. Detsamma gäller för behandling av personuppgifter från olika register. I övrigt kan berörda svenska myndigheter och

tjänstemän i stor utsträckning, informellt och utan särskilt författningsstöd, utbyta icke sekretessbelagd information av aktuellt slag med sina motsvarigheter i andra länder.

En uppgift som är sekretessbelagd i Sverige får däremot, enligt 1 kap. 3 § Sekretesslagen (SkrL), inte röjas för utländsk myndighet eller en mellanfolklig organisation annat än om utlämnandet sker i enlighet med särskild föreskrift därom i lag eller förordning eller om uppgiften i motsvarande fall skulle få utlämnas till en svensk myndighet och det enligt den utlämnande myndighetens prövning står klart att det är förenligt med svenska intressen att uppgiften lämnas till den utländska myndigheten eller den mellanfolkliga organisationen.

Sekretesslagens bestämmelser gäller som huvudregel också i fråga om svenska myndigheters skyldighet att lämna ut handlingar eller uppgifter ur handlingar som lämnats av en annan stat. Bestämmelser som begränsar möjligheten att utnyttja vissa uppgifter som en svensk myndighet har fått från en myndighet i en annan stat finns dock i lagen (2000:562) om internationell rättslig hjälp i brottmål, lagen (2000:343) om internationellt polisiärt samarbete, lagen (2000:344) om Schengens informationssystem samt lagen (2000:1219) om internationellt tullsamarbete (se 1 kap. 4 § sekretesslagen).

En myndighet är, i enlighet med vad som anges i 2 kap. tryckfrihetsförordningen och 15 kap. SkrL, skyldig att lämna ut uppgifter från en annan stat i den mån en sådan begränsande bestämmelse som nyss nämnts inte är tillämplig och uppgiften inte heller faller under någon särskild sekretessbestämmelse (se t.ex. 2 kap. 1 § SkrL om s.k. utrikessekretess och 5 kap. 1 § SkrL om s.k. förundersökningssekretess).

Regionalt i Östersjöregionen har Sverige alltsedan Världskongressen i Stockholm 1996 arbetat för att få barnfrågorna som ett område för Östersjöstaterna att samarbeta kring. Utgångspunkten har varit de sexuellt exploaterade barnen och deras speciella svårigheter. Sedan i år finns en enhet inom Östersjöstaternas råd för barnfrågor och en permanent arbetsgrupp som är knuten till den funktionen. Ett nätverk

mellan beslutsfattare och administrativ personal har bildats i kompetenshöjande syfte och för att sprida specialistkunskap om sexuellt utnyttjade barn i regionen. Hemsidan The Child Centre för Children at Risk in the Baltic Sea Region (<http://childcentre.baltinfo.org>) är navet i detta samarbete och erbjuder möjligheter till interaktivt samarbete mellan barnspecialister i regionen.

För att sprida information om prostitution, sexuell exploatering och handel med kvinnor och barn, särskilt förebyggande arbete och samverkan, anordnar Jämställdhetsenheten på Näringsdepartementet regelbundet seminarier och konferenser i Sverige och utomlands med deltagare från myndigheter, frivilligorganisationer samt från allmänheten, samt producerar och förmedlar informationsmaterial på olika språk om problematiken.

Dessutom anordnar Rikspolisstyrelsen bl.a. seminarier med deltagare från polismyndigheterna, myndigheter och organisationer. Rikspolisstyrelsen skall också enligt regleringsbrevet för 2002 förstärka utbildningen av personalen i frågor om mänskliga rättigheter. Arbetet bidrar till att öka polisens och rättsväsendets medvetenhet och kunskap om människohandeln och hur den bäst skall bekämpas.

Domstolsverket har anordnat ett seminarium med olika aktörer från rättsväsendet i vilket ett avsnitt om prostitution och människohandel ingår.

Samarbete genom utbyte av information förekommer redan i dag i de fall som anges. Eftersom samarbetet och informationsutbytet skall ske i enlighet med nationell lagstiftning bör FN-protokollet mot människohandel inte föranleda något behov av ändrad lagstiftning. Hänvisningen till att informationsutbytet skall ske i enlighet med nationell lagstiftning i förening med det svenska sekretessbestämmelserna torde få anses tillgodose kraven i fråga om användningsbegränsning i FN-protokollet mot människohandel.

Sammantaget görs bedömningen att Sverige utan lagstiftning eller andra sådana åtgärder som kräver riksdagens beslut kan leva upp till åtagandena om informationsutbyte och utbildning.

8.13 Gränskontrollåtgärder och transportörsansvar

Bedömning: Det krävs inte några lagändringar för att tillgodose de åtaganden om gränskontroller, transportörsansvar m.m. som FN-protokollet mot människohandel ställer upp.

Skälen för bedömningen: Av de internationella instrument som nu är aktuella är det endast FN-protokollet mot människohandel som innehåller bestämmelser i fråga om gränskontrollåtgärder. Artikel 11 i protokollet innehåller sådana åtgärder. I artikeln anges bl.a. att staterna, utan att det skall inkräkta på internationella åtaganden avseende fri rörlighet för personer, skall så långt det är möjligt förstärka sådan gränskontroll som kan vara nödvändig för att förebygga och upptäcka handel med människor. Dessutom finns bestämmelser om skyldighet för affärsdrivande fraktförare att tillse att passagerare innehar nödvändiga resehandlingar. I avsnitt 4.3.4 redogörs närmare för bestämmelserna i artikeln.

Schengenkonventionen ställer krav på att gränskontrollen vid konventionsstaternas yttre gränser skall uppnå en gemensam standard. Sverige antog under år 2000 den lagstiftning som var nödvändig för att Sverige skulle kunna delta fullt ut i Schengensamarbetet. Sedan den 25 mars 2001 deltar Sverige i samarbetet vilket innebär att vi har hävt gränskontrollerna mot övriga länder i samarbetet.

Utlänningslagens nuvarande bestämmelse (9 kap. 2 § UtlL) om transportörsansvar innebär att transportören i vissa fall är skyldig att ersätta staten för kostnaderna för en utlännings resa från Sverige. Detta gäller om en utlänning som har kommit till Sverige med ett fartyg eller ett luftfartyg avvisas därför att han eller hon saknar pass eller de tillstånd som krävs för att resa in i

landet eller medel för sin hemresa. Transportörerna kan under vissa förutsättningar helt eller delvis befrias från skyldigheten att ersätta statens kostnader. Det gäller om de antingen visar att de har haft skälig anledning att anta att en utlänning hade rätt att resa in i Sverige eller om det med hänsyn till kostnadens storlek eller av andra skäl framstår som uppenbart oskäligt att utkräva kostnaden.

Enligt Schengenkonventionen skall vidare de stater som träffat avtal om samarbete införa regler om transportörs ansvar i sin nationella lagstiftning.

Under det franska ordförandeskapet i EU:s ministerråd presenterades ett förslag till direktiv om transportörsansvar. Under det svenska ordförandeskapet nåddes i slutet av maj 2001 politisk enighet om direktivet, som sedan antogs den 28 juni 2001. Direktivet utgör en vidareutveckling av Schengenkonventionens bestämmelser om transportörsansvar.

Under hösten 2001 tillsattes en arbetsgrupp med uppgift att utreda utlänningslagens bestämmelser om transportörsansvar. Arbetsgruppen lämnade sitt förslag den 20 december 2001 (Ds 2001:74). Förslaget har remitterats och bereds nu inom Regeringskansliet.

Förslaget innebär bl.a. att transportörer åläggs en uttrycklig skyldighet att kontrollera resehandlingar för utlänningar som reser till Sverige direkt från en annan stat än en Schengenstat (9 kap. 2 § UtL). Skyldigheten omfattar en kontroll av att en sådan utlänning har pass och de tillstånd som krävs för att resa in i landet. Syftet med bestämmelsen är att förmå transportörer som underlåter att göra någon egentlig kontroll av sina resandes handlingar att genomföra en grundläggande sådan. Vad transportörerna vid sin kontroll bör kunna upptäcka är avsaknad av eller uppenbart falska handlingar. Det är inte fråga om någon mer ingående kontroll som kräver expertkunskap i fråga om förfälskningar.

Enligt förslaget införs en möjlighet att påföra en transportör som inte uppfyller sin kontrollskyldighet en särskild avgift. Idag finns undantagssituationer i vilka transportörerna helt eller

delvis kan befrias från betalningsskyldighet för återresa. Enligt förslaget bör samma typer av undantag gälla även i fråga om avgift. Sålunda skall betalningsskyldighet för återresa och avgiftsskyldigheten kunna falla bort då transportörerna har haft goda grunder att anta att utlänningen hade rätt till uppehållstillstånd. Detta innebär inte att transportörerna skall försöka bedöma en persons status i förhållande till svenska regler om uppehållstillstånd och transportörsansvar. Det skulle i något fall kunna förekomma att utlänningen saknar resehandlingar eller att de är uppenbart falska och att transportören är av den uppfattningen att skyddsbehov föreligger, men har svårt att komma i kontakt med någon myndighet eller UNHCR. Transportören kanske då väljer att låta en person stiga ombord. En sådan humanitär bedömning bör, om det kan anses finnas goda grunder för den, medföra att det bedöms som oskäligt att ta ut avgift.

Enligt 4 kap. 2 § UtlL får en utlänning avvisas om det kan antas att han eller hon inte kommer att försörja sig på ett ärligt sätt. Till försörjningssätt som inte anses ärliga hör i detta sammanhang brottslig samt osedlig eller annars förkastlig verksamhet (se prop. 1979/80:96, s. 119). Hit räknas bl.a. prostitution, koppleri samt illegal in- och utförsel, dvs. smuggling (se även s. 96 i nämnda prop.).

Frågan om återkallelse av visering regleras i 2 kap. 9 § UtlL. En visering kan återkallas om sökanden har lämnat oriktiga uppgifter mot bättre vetande eller genom svek tigit om vissa omständigheter. Visering kan också återkallas om det i övrigt finns särskilda skäl.

Schengens informationssystem, SIS, är ett datasystem som är uppbyggt som ett hjälpmedel för spaning och efterlysning. I systemet kan varje Schengenland t.ex. föra in uppgifter med begäran om att en viss åtgärd skall vidtas om en person eller ett fordon påträffas vid en gränskontroll. Förstärkt samarbete mellan EU:s gränskontrollerande myndigheter diskuterades under våren 2001. Kommissionen presenterade i slutet av 2001 ett meddelande som senare resulterade i en handlingsplan mot

olaglig invandring och människosmuggling som antogs vid rådets möte för rättsliga och inrikes frågor den 28 februari 2002.

Öresundsavtalet är ett avtal om polisiärt samarbete mellan Sverige och Danmark som kompletterar Schengenavtalet och syftar till att stärka samarbetet i Öresundsregionen för att bekämpa gränsöverskridande brottslighet m.m. Sedan december 2001 finns det även ett avtal mellan Skåne- och Köpenhamns-polisen om polisoperativt samarbete. Vidare finns ett avtal mellan Sverige, Norge och Finland om gränsöverskridande övervakning och förföljande som kompletterar Schengenkonventionens bestämmelser.

Bestämmelserna om gränskontrollåtgärder i artikel 11 i FN-protokollet har till största delen karaktären av målsättningsbestämmelser. I delar som kan anses mer bindande har Sverige redan tillräcklig lagstiftning för att kunna uppfylla åtagandena. Sammantaget görs bedömningen att svensk lagstiftning uppfyller åtagandena i artikel 11 i FN-protokollet mot människohandel. Sverige kan således utan att anta ny lagstiftning eller andra sådana åtgärder som kräver riksdagens beslut leva upp till åtagandena.

8.14 Rese- och identitetsdokument

Bedömning: Svensk lagstiftning tillgodoser de krav FN-protokollet mot människohandel ställer upp.

Skälen för bedömningen: Av de nu aktuella instrumenten är det endast FN-protokollet mot människohandel som behandlar dessa frågor. Med resedokument avses i protokollet varje typ av dokument som krävs för inresa i eller utresa från en stat enligt dess nationella rätt. Med identitetsdokument avses i protokollet varje dokument som normalt används som bevis för en persons identitet i en stat enligt dess lagstiftning eller system i övrigt. I artikel 12 i protokollet finns bestämmelser som varje stat inom ramen för tillgängliga resurser skall vidta om åtgärder för att förhindra missbruk, förfalskning, olaglig tillverkning etc. Enligt

artikel 13 skall en stat på begäran av en annan stat, i enlighet med sin nationella lag, bekräfta äkthet och giltighet av rese- och identitetsdokument. En närmare redogörelse för bestämmelserna i artikel 12 och 13 finns i avsnitt 4.3.4.

Passlagen (1978:302) reglerar i huvudsak utfärdande av pass. Sverige utfärdar sedan 1998 s.k. EU-pass. Dessa anses ur förfalskningssynpunkt vara av tillfredställande kvalitet.

Regeringen har uppdragit åt Rikspolisstyrelsen att göra en översyn av passlagen m.m. Bakgrunden till uppdraget är att pass och andra resehandlingar i ökande omfattning brukas för bl.a. illegala syften. I uppdraget skall även ingå att följa utvecklingen av möjligheten till s.k. biometrisk identifiering. Med biometri avses den teknik som gör det möjligt att bearbeta en persons fysiska särdrag, exempelvis dennes fingeravtryck, ansikte eller ögon, till en unik digital profil som kan lagras på t.ex. ett chip. Chipet kan i sin tur appliceras på pass och andra resedokument, vilket gör att den rätte innehavaren kan identifieras med mycket små felmarginaler. I uppdraget ingick att undersöka förutsättningarna för att tillföra svenska pass sådan information. Rikspolisstyrelsen redovisade sina förslag i mars 2002 och beredning av förslagen pågår för närvarande.

Sverige tillmötesgår redan i dag om en stat kommer med en sådan begäran som nämns i artikel 13 i FN-protokollet mot människohandel. De vanligaste frågor som Sverige har att besvara vad gäller äkthet och giltighet av pass är om passet är behörigen utfärdat eller anmält stulet. I Sverige kan man i första hand vända sig till Rikskommunikationscentralen under Rikskriminalpolisen för att få svar på dessa frågor. Svaren hämtas från passregistret och kan oftast lämnas direkt.

När en utlandsmyndighet blir underrättad av flygbolag eller gränskontrollmyndigheter om att det finns misstanke om att ett uppvisat svenskt pass kan vara förfalskat, kan utlandsmyndigheten kontrollera passet eller ställa en förfrågan till Rikspolisstyrelsen om passet är anmält som förekommet för att sedan underrätta den andra staten. Om möjligt skall passet sändas till Rikspolisstyrelsen med en redogörelse för

omständigheterna kring omhändertagandet. En utlandsmyndighet kan inte kräva att det andra landets myndigheter överlämnar ett stulet eller förfalskat svenskt pass. Om en begäran om återkallelse av passet inte får ett positivt svar, kan utlandsmyndigheten i stället begära att passets giltighet begränsas.

Sammantaget görs bedömningen att svensk lagstiftning uppfyller åtagandena enligt FN-protokollet mot människohandel. Sverige kan således utan lagstiftning eller andra sådana åtgärder som kräver riksdagens beslut leva upp till åtagandena.

9 Straffansvaret för människohandel, m.m.

9.1 Straffansvaret för människohandel bör utvidgas

Förslag: Straffansvaret för människohandel utvidgas till att omfatta såväl sådan människohandel som syftar till att offret skall utnyttjas för sexuella ändamål som sådan människohandel som syftar till att offret skall utnyttjas för andra ändamål. Straffansvaret skall dessutom utvidgas till att avse alla relevanta människohandelsförfaranden.

Skälen för förslaget: Den 1 juli 2002 infördes, i 4 kap. 1 a § brottsbalken, *människohandel för sexuella ändamål* som ett nytt brott i Sverige. Härigenom förstärktes det straffrättsliga skyddet mot sådan människohandel som syftar till att offren skall utnyttjas för sexuella ändamål. Brottet tar sikte på sådan gränsöverskridande handel med människor som syftar till att de skall utsättas för brott enligt 6 kap. 1, 2, 3 eller 4 § brottsbalken, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål. Straffet är fängelse, lägst två och högst tio år eller, om brottet är mindre grovt, fängelse i högst fyra år. Vidare kriminaliserades försök, förberedelse och stämpling till människohandel för sexuella ändamål liksom underlåtenhet att avslöja sådant brott.

I den proposition som föregick lagändringen uttalade regeringen (prop. 2001/02:124 s. 20) att denna åtgärd borde ses som ett första steg i riktning mot att åstadkomma en utökad kriminalisering av alla former av människohandel. Regeringen uttalade sin avsikt att så snart det är möjligt återkomma med de

ytterligare förslag som kan visa sig behövas för att åstadkomma en sådan kriminalisering och för att fullt ut genomföra relevanta internationella instrument.

För att åstadkomma en heltäckande kriminalisering av alla former av människohandel och för att fullt ut uppfylla de relevanta internationella instrumenten bör straffansvaret för människohandel nu utvidgas till att omfatta såväl sådan människohandel som syftar till att offret skall utnyttjas för sexuella ändamål som sådan människohandel som syftar till att offret skall utnyttjas i andra nödlägen enligt vad som närmare utvecklas nedan i avsnitt 9.1. Vidare bör straffansvaret utvidgas till att avse alla relevanta människohandelsförfaranden, oberoende av om de t.ex. är gränsöverskridande eller inte. Denna fråga behandlas närmare i avsnitt 9.2-3.

9.1 Utnyttjandesyftena och brottsrubriceringen

Förslag: Straffansvaret skall fortsättningsvis träffa sådana människohandelsförfaranden som syftar till att offret skall

1. utsättas för brott enligt 6 kap. 1, 2, 3 eller 4 §, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål,

2. utnyttjas i krigstjänst eller tvångsarbete eller annat sådant tvångstillstånd, eller

3. utnyttjas i något annat nödläge.

I konsekvens härmed skall brottet fortsättningsvis benämnas *människohandel*.

Skälen för förslaget: Det signifikanta för brottet människohandel är att förfarandena alltid syftar till någon form av efterföljande exploatering, eller med ett annat ord utnyttjande, av offren. Människohandelsbrottet bör därför även fortsättningsvis, i enlighet med definitionerna i de relevanta internationella instrumenten på området, förbehållas fall där åtgärderna motiveras av utnyttjandesyftet. Denna bedömning har också tidigare gjorts av såväl regeringen som riksdagen (se

prop. 2001/02:124 s. 27 och bet. 2001/02: JuU27 s. 8). Det innebär att direkt uppsåt i förhållande till utnyttjandet bör krävas även för ett utvidgat och mer heltäckande ansvar för människohandel, på motsvarande sätt som i dag är fallet enligt den gällande bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål.

Vilket slags utnyttjande som i de enskilda fallen åsyftas kan emellertid variera. En utvidgad lagstiftning mot alla former av människohandel måste beakta detta.

Det vanligast förekommande i Sverige torde vara förfaranden som syftar till olika former av utnyttjande för sexuella ändamål. Det är också gränsöverskridande förfaranden som syftar till sådana utnyttjanden som omfattas av brottet människohandel för sexuella ändamål. Naturligtvis bör människohandelsförfaranden som syftar till att offer skall utnyttjas för sådana ändamål omfattas också av den utvidgade kriminalisering som nu föreslås. Tillämpningsområdet bör i detta avseende vara detsamma som enligt den i dag gällande bestämmelsen. Straffansvaret bör alltså även fortsättningsvis träffa människohandelsförfaranden som begås i syfte att offret skall utsättas för sådana sexualbrott som anges i 6 kap. 1 – 4 §§ brottsbalken eller utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller för andra sexuella ändamål, inbegripet utnyttjande för medverkan vid framställning av pornografiska alster eller i pornografiska föreställningar.

Härutöver bör förfaranden i syfte att utnyttja offren för andra ändamål omfattas av en utvidgad kriminalisering. I enlighet med de relevanta internationella instrumenten på området bör ett utvidgat straffansvar för människohandel omfatta också i vart fall sådan människohandel som syftar till att offren skall utnyttjas i tvångsarbete och liknande tvångstjänstgöring, i slaveri eller därmed jämförbara bruk och sedvänjor eller i trälldom eller för avlägsnande av organ.

Människohandel syftande till att offren skall utnyttjas i tvångstillstånd och andra nödlägen

Ett utvidgat straffansvar för människohandel bör alltså också omfatta i vart fall sådan människohandel som syftar till att offren skall utnyttjas i tvångsarbete och liknande tvångstjänstgöring, i slaveri eller därmed jämförbara bruk och sedvänjor eller i trälldom eller för avlägsnande av organ. Det bör i detta sammanhang påpekas att ordet utnyttjande (eller exploatering) i de relevanta internationella instrumenten i sig innebär en precisering av tillämpningsområdet. Sålunda omfattas inte exempelvis sådant avlägsnande av organ som sker av fullt legitima medicinska skäl (jfr vad som i avsnitt 4.3.1 sägs härom i de s.k. travaux préparatoires, dvs. de officiella noteringarna till ledning för tolkningen av FN-konventionen och dess protokoll.).

De aktuella uttrycken (här bortses t.v. från avlägsnande av organ) är sedan lång tid etablerade i andra internationella instrument som rör mänskliga rättigheter. Avsikten är att uttrycken, när de förekommer i de nu relevanta FN- och EU-instrumenten rörande människohandel, skall ha samma innebörd som de har i den internationella rätten rörande mänskliga rättigheter. Innebörden av de nu angivna uttrycken har behandlats närmare i avsnitt 4.3.2. Som framgår där syftar de sammanfattningsvis i allt väsentligt till att beskriva dels situationer där offret, utan att något befogat och av rättsordningen upprätthållet samhällsintresse föreligger, tvingas att mot sin vilja utföra prestationer som är orättfärdiga eller innefattar ett element av förtryck eller innebär en påfrestning som skulle kunna undvikas, dels situationer där offret har någon annan slags skyldighet att prestera i eller att annars tåla ett icke helt kortvarigt tillstånd av totalt beroende som den utsatte inte har någon möjlighet att själv påverka eller undkomma. Uttrycken inbegriper sådana vitt skilda företeelser som t.ex. skuldslaveri, vissa former av tvångsäktenskap och illegala adoptioner samt utnyttjanden av barn i väpnade konflikter.

Formuleringen "krigs- eller arbetstjänst eller annat sådant tvångstillstånd" i första ledet i brottsbalkens bestämmelse om försättande i nödläge täcker åtskilliga, men inte samtliga, av de situationer som avses. Med tvångstillstånd i bestämmelsen avses nämligen inskränkningar av annans handlingsfrihet av skilda slag och olika svårhetsgrader. Förlusten av handlingsfriheten kan vara total eller partiell. Det krävs dock att den angripne helt eller delvis är förhindrad att fritt bestämma över sina göranden och låtanden. Exempel på försättande i tvångstillstånd är att någon olovligen påtvingar annan krigs- eller arbetstjänst.

Det vidare uttrycket "nödläge" i samma bestämmelses andra led omfattar bl.a. sådana tvångstillstånd som avses i bestämmelsens första led men även andra situationer. Gemensamt för dessa är att någon befinner sig i en verkligt svår belägenhet som inte är helt tillfällig eller övergående. Uttrycket täcker samtliga de situationer som i de nu aktuella instrumenten mot människohandel avses med tvångsarbete och liknande tvångstjänstgöring, slaveri och därmed jämförbara bruk och sedvänjor och trældom. Det täcker också situationer där människor befinner sig i en sådan belägenhet att de kan utnyttjas för organanskaffningsändamål.

De båda uttrycken tvångstillstånd och nödläge är sedan länge etablerade i svensk straffrättslig lagstiftning, bl.a. för kriminalisering av vissa människohandelsförfaranden. Såsom framgått torde den i bestämmelsen om försättande i nödläge använda terminologin ta sikte på just sådana situationer som offren, enligt de internationella definitionerna av människohandel, avses utnyttjas i. Det ter sig därför naturligt och ändamålsenligt att använda sig av denna i straffrättsliga sammanhang bekanta terminologi också vid en mer heltäckande kriminalisering av alla former av människohandel.

I detta sammanhang kan också hänvisas till vad Lagrådet anförde i det lagstiftningsärende, genom vilket brottet människohandel för sexuella ändamål infördes. I det ärendet konstaterade Lagrådet (prop. 2001/02:124 s. 54) bl.a. att det i 4 kap. 3 § brottsbalken redan finns en paragraf som i första hand

tar sikte på just människohandel eller den s.k. slavhandeln särskilt med kvinnor och barn. I linje med Lagrådets uttalanden faller det sig naturligt att, vid den utvidgning av straffansvaret för människohandel som nu bör göras, bygga på den tidigare regleringen av brottet försättande i nödläge.

Sammanfattningsvis bör alltså straffansvaret för människohandel utvidgas till att avse – förutom sådan människohandel som syftar till att offren skall utnyttjas för sexuella ändamål – även sådan människohandel som syftar till att offren skall utnyttjas i tvångstillstånd eller i något annat nödläge. Avsikten är att kriminaliseringen härigenom skall omfatta också sådan människohandel som syftar till att offren skall utnyttjas i tvångsarbete och liknande tvångstjänstgöring, i slaveri eller därmed jämförbara bruk och sedvänjor eller i trälldom eller för avlägsnande av organ.

Lagtekniskt bör detta åstadkommas genom att straffbestämmelsen i 4 kap. 1a § brottsbalken utvidgas till att träffa också sådan människohandel som syftar till att offret skall utnyttjas i krigstjänst eller tvångsarbete eller annat sådant tvångstillstånd, eller utnyttjas i något annat nödläge. För denna lösning finns det flera skäl. Ett är att gränsen mellan de olika utnyttjandesyftena inte alltid är så lätt att dra. Det kan också vara så att offret är tänkt att utnyttjas för olika ändamål, t.ex. för såväl hushållsarbete under närmast slaveriliknande former som för sexuella ändamål. Därför överlappar också i viss mån beskrivningarna av utnyttjandesyftena varandra i de internationella instrumenten. Det kanske viktigaste argumentet för att behandla alla former av människohandel i en straffbestämmelse är dock att denna lösning förser de rättsvårdande myndigheterna med ett mer effektivt verktyg i kampen mot människohandel. Det måste nämligen anses vara en avsevärd fördel för rättstillämparen om det räcker att kunna konstatera direkt uppsåt till *något* sådant utnyttjande som är relevant. Detta är också den väg som Lagrådet tidigare har anvisat (se prop. 2001/02:124 s. 54 – 55). Lagrådet uttalade där att det med hänsyn till de internationella instrumentens

utformning förefaller svårt att tänka sig att de grundläggande rekvisiten skulle ges olika utformning för olika former av människohandel, liksom att vad som sades i det lagstiftningsärendet talade för att det är starkt önskvärt med en enhetlig reglering.

I konsekvens med det sagda bör brottet fortsättningsvis benämnas *människohandel*.

9.2 Bestämmelsen bör träffa också icke gränsöverskridande förfaranden

Förslag: Kravet på ett gränsöverskridande moment för straffansvar för människohandel skall slopas.

Skälen för förslaget: Den nyligen antagna straffbestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål omfattar endast gränsöverskridande förfaranden. Den träffar därvid åtgärder såväl i ursprungsländer och transitländer som i destinationsländer. Straffansvar för fullbordat brott förutsätter dock att offret har anlänt till det land i vilket utnyttjandet är tänkt att äga rum (i annat fall kan åtgärder i ursprungs- och transitländer föranleda ansvar endast för t.ex. försök, jfr. prop. 2001/02:124 s. 23 och 34). Straffansvaret för det fullbordade brottet enligt den gällande bestämmelsen träffar således inte människohandelsförfaranden i exempelvis Sverige i sådana fall där Sverige endast är ett transitland och utnyttjandet av offret sålunda är avsett att äga rum i något annat land, till vilket offret inte har anlänt. Den gällande bestämmelsen träffar inte heller människohandelsförfaranden i det land där utnyttjandet är tänkt att äga rum, om offret har anlänt till detta land på något annat sätt än som ett offer för människohandel.

Anledningarna till att den gällande bestämmelsen på nu beskrivet sätt träffar endast flertalet gränsöverskridande förfaranden är flera (se prop. 2001/02:124 s. 22 - 23). När bestämmelsen infördes angav dock regeringen sin avsikt att i ett senare sammanhang återkomma till frågan om sådan

människohandel som inte uppställer ett krav på gränsöverskridande.

Även om människohandel – som fenomen betraktat – i regel är av gränsöverskridande natur kan det naturligtvis också förekomma enskilda fall av människohandel inom ett land. Människohandlare kan utnyttja en utsatt situation hos människor som kommit till Sverige under andra omständigheter än som offer för människohandel. Det kan t.ex. röra sig om barn från ett annat land som kommit till Sverige utan medföljande legal vårdnadshavare (s.k. ensamkommande barn). Vidare kan s.k. vidarehandel ("retrafficking") inom ett land utgöra en mer eller mindre integrerad del av handelskedjan, något som i och för sig i regel torde täckas av andra stycket i den nu gällande bestämmelsen.

I det tidigare nämnda lagstiftningsärendet ifrågasatte också Lagrådet lämpligheten av att inskränka straffansvaret till gränsöverskridande förfaranden (se prop. 2001/02:124 s. 55). Såsom Lagrådet påpekade är det sakligt sett svårt att motivera en ordning där kriminaliseringen av människohandel inte är tillämplig i förhållande till exempelvis personer som kommit till Sverige som flyktingar.

Starka skäl talar alltså för att låta också icke gränsöverskridande fall av människohandel omfattas av tillämpningsområdet för brottet människohandel. Detta är också något som ligger i linje med det av riksdagen godkända rambeslutet mot människohandel samt bestämmelserna i FN-konventionen mot gränsöverskridande organiserade brottslighet, FN-protokollet mot människohandel samt FN-protokollet mot försäljning av barn (se avsnitt 4.3.1, 5.2.2 och 6.2.1).

Sammanfattningsvis bör alltså den mer heltäckande kriminalisering av människohandel som nu föreslås omfatta människohandelsförfaranden, oberoende av om de innefattar ett gränsöverskridande eller inte.

Vid denna bedömning bör, såsom närmare utvecklas nedan, inte någon specialreglering för gränsöverskridande fall behållas

vid sidan av den mer heltäckande, utvidgade kriminalisering som nu föreslås. För att undvika tillämpningsproblem bör i stället även de gränsöverskridande fallen inkluderas i den mer heltäckande regleringen.

9.3 Vilka handelsåtgärder bör omfattas av straffansvaret?

Förslag: Straffansvaret för människohandel skall omfatta alla relevanta människohandelsåtgärder. Detta åstadkoms genom att straffansvar för människohandel föreskrivs för den som, under de förutsättningar som i övrigt anges i bestämmelsen, aningen rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person, och därigenom tar kontroll över personen eller till annan för över eller från annan tar emot kontrollen över en person.

Skälen för förslaget: Den gällande straffbestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål fångar som tidigare sagts upp de, åtminstone för Sveriges vidkommande, säkerligen vanligast förekommande typsituationerna av sådan människohandel som syftar till utnyttjanden för sexuella ändamål. Den mer heltäckande kriminalisering som nu eftersträvas måste fånga också sådana förfaranden som syftar till att offren skall utnyttjas för andra ändamål liksom, oavsett vilken form av utnyttjande som åsyftas, andra människohandelsåtgärder. Det sagda gäller bl.a. icke gränsöverskridande förfaranden. Därvid bör vidare alla länkar i den komplicerade form av kedjebrottslighet, som människohandelsbrottet ofta utgör, träffas av straffansvaret. Det säger sig självt att utformningen av en sådan utvidgad, heltäckande kriminalisering inte är lagtekniskt sett okomplicerad.

Som framgått av redovisningen i avsnitt 8.1.3 måste en mer heltäckande kriminalisering av alla former av människohandel, för att uppnå sitt syfte, täcka många situationer och förfaranden i flera olika led. En kriminalisering av människohandel bör, i

enlighet med de internationella instrumenten på området, i huvudsak ta sikte på fall där gärningsmannen

1. i syfte att offret senare skall utnyttjas på sådant sätt som här avses

2. befattar sig med offret genom någon "handelsåtgärd" av sådant slag som typiskt sett är ägnad att bidra till att försätta offret i en situation där ett sådant utnyttjande kan ske,

3. vilken åtgärd åstadkoms genom att man tvingar eller lurar offret eller missbrukar eller drar fördel av offrets utsatta eller sårbara situation.

Den svenska lagstiftningen bör ha samma inriktning.

De utnyttjandesyften som avses i punkt 1 har behandlats ovan. Frågan om s.k. otillbörliga medel enligt punkt 3 behandlas närmare nedan i avsnitt 9.4. I detta avsnitt behandlas nedan de handelsåtgärder som avses i punkt 2.

Bestämmelsen bör täcka alla relevanta handelsåtgärder

Den mer heltäckande kriminalisering av människohandel som nu föreslås bör som sagt träffa alla relevanta handelsåtgärder, oberoende av om de utgör led i gränsöverskridande förfaranden eller inte. Därvid uppkommer naturligtvis frågan om hur straffansvaret lämpligen bör utformas och avgränsas, när begränsningen till gränsöverskridande fall slopas.

De internationella instrumenten är avsedda att genomföras i olika rättssystem av ibland mycket skiftande art. Staterna måste därför anses vara berättigade till en viss rörelsefrihet vid tolkningen och tillämpningen av bestämmelserna i instrumenten. Dessa bestämmelser måste nämligen tolkas så att de får en förnuftig mening och kan fylla den funktion som avses inom ramen för varje nationellt rättssystem. Detta kommer också till uttryck i FN-konventionens artikel 11.6, som äger motsvarande tillämpning på protokollet mot människohandel. Av denna artikel framgår att ingenting i FN-instrumenten skall inverka på principen att beskrivningen av straffbara gärningar, lämpligt försvar eller andra rättsprinciper som bestämmer lagligheten av

gärningar förbehålls den nationella lagen i en konventionsstat och att sådana brott skall lagföras och bestraffas i enlighet med den lagen.

De internationella instrumenten kan inte rimligen förstås så att varje tillfällig, ofarlig eller missriktad kontakt med en person, om än i ett utnyttjandesyfte, skall omfattas av det fullbordade människohandelsbrottet. Den rimliga avgränsningen av det straffbara området måste i stället sökas i instrumentens syfte och i definitionernas konstruktion.

Redan av uttrycket människohandel framgår att det skall röra sig om vad som, i en överförd bemärkelse, kan sägas utgöra en "överlåtelse" av offret eller av kontrollen över offret mellan olika personer.

Det typiska tillvägagångssättet för människohandelns genomförande kommer till uttryck i främst FN-protokollet mot människohandel och rambeslutets definitioner, där de aktuella handelsåtgärderna – rekrytering, transport, inhysning och mottagande – räknas upp i en naturlig kronologisk följd. Syftet med uppräkningsordningen i den kronologiska ordningen de normalt sett förekommer liksom med uppräkningsordningen av s.k. otillbörliga medel för åtgärdernas genomförande, måste rimligen vara att beskriva sådana förfaranden som kan sägas vara ägnade att försätta eller bevara offret i en sådan situation som krävs för ett genomförande av brottsplanen. Definitionerna beskriver härvid i huvudsak en kedja av hanteringar, i vilken offret förflyttas och rent fysiskt förs över mellan de olika länkarna i kedjan.

En utvidgad kriminalisering av alla former av människohandel bör i enlighet med de internationella instrumenten på området, i huvudsak ta sikte på fall där gärningsmannen på något sätt tvingar eller lurar offret eller missbrukar eller drar fördel av offrets utsatthet eller sårbarhet och – i syfte att offret senare skall utnyttjas på något sätt i en situation som offret har svårt att ta sig ur – förfar på ett sätt som typiskt sett är ägnat att försätta offret i sådan situation. Det är fråga om handelsåtgärder som föregår, men är nödvändiga för att åstadkomma, det åsyftade

utnyttjandet. En förutsättning för att brottsplanen skall kunna genomföras är härvid något slags kontroll över offret. Den sålunda nödvändiga kontrollsituationen åstadkoms i människohandeln genom sådana befattningar med offret som resulterar i eller innefattar ett skapande, vidmakthållande eller en överföring av kontroll över offret. De s.k. otillbörliga medel, varmed handelsåtgärderna enligt de internationella instrumenten genomförs, är just sådana som syftar till att ta kontroll över offret och sålunda beskära offrets reella valmöjligheter. I den mån åtgärderna inte består i en överföring till annan av en redan befintlig kontroll över offret eller ett mottagande från annan av kontrollen över offret (se mer härom nedan) bör det därför vara fråga om sådana åtgärder som – direkt eller i ett senare led i människohandelskedjan – leder till att kontroll över offret uppnås. Detta innebär också att det i sådana fall bör krävas ett orsakssamband mellan åtgärden och uppkomsten av kontroll över offret. En sådan tolkning överensstämmer med själva handelsbegreppet och ligger väl i linje med de syften som bär upp de internationella instrumenten. Det är vidare just denna kontrollsituation som gör att brottet har ett så högt straffvärde och har kommit att kallas den moderna tidens slavhandel. Ur en sådan tolkning kan också en rimlig avgränsning av det kriminaliserade området – och en fullbordanspunkt för brottet, som lämpligen kan ersätta kravet på ett gränsöverskridande – härledas. Kontrollrekvisitets betydelse i olika avseenden och dess närmare innebörd behandlas och motiveras vidare nedan, under de olika underrubrikerna i detta avsnitt.

Men människohandel kan begås inte bara genom åtgärder som innebär ett fysiskt överförande av offret mellan de olika länkarna i kedjan. Människohandelsåtgärder kan bestå även i enbart överföringar av kontrollen över offret, när en sådan kontroll av en eller annan anledning redan finns. Ett exempel på detta är innehavaren av ett "slavkontrakt" som för över detta jämte en fordran på offret till någon annan, exempelvis en bordellägare. Ett annat – för rent svenska ursprungsförhållanden möjligen mindre närliggande – exempel är änkan som "ärvts" inom en klan

för att sedan säljas vidare. Det går dock inte att utesluta att offer för människohandel som kommer till Sverige kan ha en sådan bakgrund. Som framgår närmare nedan finns det dock också mer subtila former av kontroll, eller makt, över människor, som kan överföras mellan personer.

FN-protokollet mot människohandel och rambeslutet är avsedda att omfatta också sådana transaktioner. Detta har tydligast kommit till uttryck i rambeslutet, som i artikel 1.1 som människohandelsåtgärder anger rekrytering, transport, överföring, hysande, senare mottagande av en person, ”inbegripet utbyte eller överföring av kontroll över denna person” och bland de s.k. otillbörliga medlen anger bl.a. givande eller mottagande av betalning eller förmåner ”för att erhålla medgivande från en person som har kontroll över en annan person”.

Sammanfattningsvis kan alltså konstateras att de människohandelsförfaranden som bestämmelsen bör omfatta kan delas upp i två slag. Det ena består i förfaranden som leder till att kontroll över offret uppnås. Det andra består i handelsåtgärderna överförande till eller mottagande från annan av kontrollen över offret.

Utformningen av en kriminalisering av handelsåtgärder som leder till kontroll över offret

I bestämmelsens första stycke bör anges de s.k. människohandelsåtgärder som inte består i överföringar av en redan uppnådd kontroll över offret mellan personer, dvs. sådana åtgärder som i stället utgör led i överförandet av offret mellan människohandlarna och som leder till att kontroll över offret uppnås.

I enlighet härmed bör sådana inledande handelsåtgärder, som kan krävas för ett ”anskaffande” av offret, omfattas av kriminaliseringen. Det kan vara sådana åtgärder som vidtas av agenter, rekryterare, organisatörer och transportörer för att på olika sätt förmå offret att bege sig dit utnyttjandet är tänkt att

äga rum eller förflytta offret till nästa länk i handelskedjan. Vidare bör självfallet också den som, som sista länk i en sådan handelskedja, tar emot offret omfattas. Men även eventuella andra mellanliggande led som – med inhysning, mottagande och ytterligare transporter eller någon annan sådan åtgärd – lämnar nödvändiga bidrag till en sådan förflyttning eller överföring av offret mellan länkarna i kedjan och på så sätt bidrar till uppfyllandet av den gemensamma brottsplanen bör omfattas.

På motsvarande sätt som i de internationella instrument som kriminaliseringen syftar till att genomföra bör handelsåtgärderna rekrytering, transport, inhysning och mottagande anges som exempel i lagtexten och där spegla en naturlig kronologisk ordning för människohandels genomförande. Det bör dock också tydligt framgå att det naturligtvis inte bör krävas att människohandeln i det enskilda fallet har organiserats så att alla dessa åtgärder har förekommit någonstans i kedjan eller, än mindre, i just denna ordning. Den utvidgade kriminaliseringen bör nämligen träffa också vad som skulle kunna beskrivas som en människohandelskedja med endast två länkar.

Den svenska lagstiftningen bör emellertid inte begränsa sig till de handelsåtgärder som anges i FN-protokollet mot människohandel och i rambeslutet. Även andra liknande handelsåtgärder med offren, som i det enskilda fallet kan utgöra nödvändiga led i handelns genomförande, bör omfattas. Vad som åsyftas är andra sådana befattningar med offren som utgör led i överförandet av dem mellan människohandlarna och som leder till att kontroll över dem uppnås. En sådan utvidgning bör åstadkommas genom att även formuleringen ”eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person, och därigenom tar kontrollen över personen” läggs till de tidigare angivna handelsåtgärderna i brottsbeskrivningen. Denna fråga behandlas närmare i författningskommentaren. Det bör dock i detta sammanhang erinras om att staterna enligt det fakultativa protokollet till barnkonventionen skall kriminalisera varje handling eller transaktion genom vilket ett barn överförs av någon person eller grupp av personer till annan mot betalning eller annan form av

ersättning och som består i att bjuda ut, leverera eller ta emot ett barn, på vilket sätt det än sker, i syfte att barnet skall utnyttjas på vissa sätt.

Den nämnda formuleringen, innefattande ett krav på kontroll, är samtidigt avsedd att utgöra en nödvändig precisering av vad som i människohandelssammanhang avses med de annars för svenska straffrättsliga lagstiftningsändamål tämligen vaga uttrycken rekryterar, transporterar, inhyser och tar emot, när dessa åtgärder i lagtexten anges som exempel på straffbara handelsåtgärder.

Sammanfattningsvis avses alltså i samtliga fall sådana åtgärder som ingår i en förflyttning eller ett överförande av en person mellan länkarna i handelskedjan och som bidrar till att kontroll över offret uppnås, direkt eller i ett senare led i handelskedjan.

Det bör tilläggas att man genom att införa en sådan bestämmelse som nu sagts om ansvar för människohandel och som inte heller innehåller något krav på ett gränsöverskridande moment, dessutom uppnår det önskvärda resultatet att kriminaliseringen utvidgas till att avse alla relevanta handelsåtgärder även i transitländer. Åtgärderna mottagande och inhysande kan nämligen förekomma också i ett transitland som nödvändiga länkar i en organisation för gränsöverskridande människohandel. Sådana åtgärder omfattas dock inte av den i dag gällande bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål. De täcks däremot av den reglering som nu föreslås.

Frågan om huruvida det bör ställas upp något krav på att handelsåtgärderna enligt första stycket skall ha genomförts med ett s.k. otillbörligt medel behandlas närmare nedan.

Utformningen av en kriminalisering av handelsåtgärder som innebär överföring av kontroll över offret

I ett andra stycke i bestämmelsen bör kriminaliseras de handelsåtgärder som kan förekomma när kontroll över offret föreligger. Sådan kontroll kan föreligga antingen därför att den

har funnits från början eller för att den har uppnåtts i ett tidigare led i människohandeln.

De handelsåtgärder som sålunda kriminaliseras enligt den föreslagna bestämmelsen i andra stycket bör härvid bestå i enbart överförande till annan respektive mottagande från annan av kontrollen över offret. Brottet bör härvid fullbordas redan genom överföringen respektive mottagandet.

För handelsåtgärder som kriminaliseras i andra stycket, bör det inte ställas upp några krav på att åtgärderna skall ha genomförts med ett otillbörligt medel. Denna fråga behandlas nedan under avsnitt 9.4.

Närmare om brottets fullbordanspunkt

När ett förfarande har fortskridit så långt att rekvisiten för fullbordat brott är uppfyllda har det nått vad man kallar brottets fullbordanspunkt. Var denna ligger beror på brottsbeskrivningen. Enligt andra bestämmelser utvidgas kriminaliseringen rörande vissa brott till att även omfatta bl.a. de fall då brottet inte blivit fullbordat men dess utförande har påbörjats (försöksbrott).

I 23 kap. 3 § brottsbalken finns också en för försök och andra s.k. förbrott gemensam regel om strafffrihet vid frivilligt tillbakaträdande. Ansvar för t.ex. försök skall enligt denna inte ådömas den som frivilligt avbrutit gärningens utförande eller på annat sätt frivilligt föranlett att brottet inte fullbordats. Fullbordanspunkten utgör härvid gränsen för när ett sådant frivilligt tillbakaträdande inte längre är möjligt.

Det kan inledningsvis konstateras att det av definitionerna i de internationella instrumenten framgår att brottet människohandel skall anses fullbordat innan det åsyftade utnyttjandet har kommit till stånd; det framgår däremot inte när dessförinnan brottet skall anses fullbordat. Redan härav, liksom av åtagandena att också kriminalisera försök till människohandel (se mer härom nedan under avsnitt 9.10) följer att brottsbeskrivningen vid ett genomförande av åtagandena i nationell lagstiftning måste

kompletteras med en fullbordanspunkt. Det bör vidare finnas en rimlig möjlighet att kunna undgå straffansvar för människohandel genom att frivilligt avbryta gärningens genomförande eller på annat sätt förhindra att brottet fullbordas.

Den utvidgade kriminalisering som nu föreslås i fråga om människohandel bör naturligtvis lika lite som den i dag gällande bestämmelsen innebära att det för straffrättsligt ansvar för det fullbordade människohandelsbrottet skall krävas att något utnyttjande verkligen har ägt rum. Om det visar sig att något utnyttjande i praktiken inte sker, t.ex. därför att offret lyckas ta sig ur situationen, bör detta således inte innebära att gärningen blir straffri eller straffbar endast som förbrott. Människohandelsbrottet bör således även fortsättningsvis mer ta sikte på angreppet på offrets frihet än det tilltänkta utnyttjandet som sådant.

Vid den i dag gällande regleringen utgör gränsöverskridandet fullbordanspunkten för de inledande människohandelsåtgärderna (i den gällande bestämmelsens andra stycke behandlas endast sådana efterföljande handelsåtgärder, som förutsätter att ett människohandelsbrott enligt första stycket redan har fullbordats av tidigare länkar i människohandelskedjan). Fullbordandet av en människohandelsåtgärd genom uppnåendet eller överföringen av kontrollen över offret utgör en motsvarande rimlig fullbordanspunkt för människohandelsbrott enligt det nu föreslagna första stycket. För straffansvar för fullbordad människohandel enligt första stycket bör således krävas att åtgärden har bidragit till att kontroll över offret uppnåtts.

I sådana fall där det inte är fråga om överföring av en redan uppnådd kontroll bör alltså brottet anses fullbordat när en människohandelsåtgärd, som genomförts med ett sådant medel och i ett sådant utnyttjandesyfte som avses, har resulterat i den åsyftade kontrollen över offret. Detta orsakssammanhang skall omfattas av gärningsmannens uppsåt. Detta bör gälla oavsett om det är gärningsmannen själv som kan sägas ha tagit kontrollen över offret genom åtgärden eller om han eller hon, genom sin

åtgärd, har medverkat till att någon annan länk i handelskedjan har kunnat ta en sådan kontroll.

I sådana fall där människohandlarna genom sina åtgärder vare sig har kunnat uppnå eller överföra kontroll över offret bör i stället ansvar för försök till människohandel kunna aktualiseras, se nedan.

Som ovan konstaterats bör brott enligt andra stycket, dvs. handelsåtgärder som innebär ett överförande till annan eller ett mottagande från annan av kontrollen över offret, fullbordas redan genom överföringen.

Närmare om innebörden av kontrollrekvisitet

Det bör alltså för fullbordat brott krävas att gärningsmannen någonstans i handelskedjan har tagit kontroll över offret eller att en befintlig sådan kontroll över offret har förts över till eller mottagits från någon annan. Kravet på kontroll bör dock inte ställas alltför högt.

Det bör sålunda vara tillräckligt att kontrollen är av faktisk art, även om den också kan ha sin bakgrund i en kontroll av rättslig art. Men den kontroll – eller, med andra ord, det maktförhållande – som här avses bör också kunna vara av ett till synes mer begränsat och inte rättsligt avgränsat slag. Kontrollen kan vidare vara av medelbart eller indirekt slag. Det bör dock krävas att offret skall stå under ett tryck som är av allvarlig betydelse för henne eller honom. Det bör alltså röra sig om sådana situationer av påtagligt underläge som typiskt sett krävs för ett förverkligande av brottsplanen. Det bör dock beaktas att kontrollsituationer av nu aktuellt slag många gånger kan vara av tämligen subtil art. När det gäller barn ligger i sakens natur att en sådan kontrollsituation som här avses i regel torde få anses kunna uppkomma enbart genom en vuxens psykiska överläge i förhållande till barnet. Vidare torde en sådan kontrollsituation i regel också få anses föreligga när ett offer för människohandeln har förts till ett främmande land. Frågan om den närmare

innebörden av kontrollrekvisitet behandlas vidare i författningskommentaren.

Genom införandet av ett kontrollrekvisit framgår dessutom att brottet kan fortgå även sedan det fullbordats, dvs. vara perdurerande, och – därigenom – att preskriptionstid inte börjar löpa så länge det genom handlingen uppkomna tillståndet varar och det subjektiva rekvisitet alltså är uppfyllt.

9.4 Otillbörliga medel

Förslag: För straffansvar för handelsåtgärder enligt första stycket skall krävas att de har genomförts med användning av olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel. Något sådant krav skall inte ställas upp för straffansvar för sådana handelsåtgärder som består i överföring till annan eller mottagande från annan av kontrollen över en person.

Skälen för förslaget: Av den nuvarande lydelsen av straffbestämmelsen följer ett krav på att åtgärderna för genomförande av handeln skall ha skett med användande av olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel för att kunna dömas för människohandel för sexuella ändamål. I motiven till bestämmelsen, se prop. 2001/02:124, s. 24, anfördes bl.a. följande när det gäller kravet på s.k. otillbörliga medel:

”Ett nytt människohandelsbrott bör i första hand syfta till att skydda personer från att de genom annans uppsåtliga handlande skall bli försatta i en situation, där de lätt kan komma att bli utnyttjade i prostitution eller för andra sexuella ändamål. Om något sådant utnyttjande verkligen kommer till stånd bör däremot vara irrelevant för straffansvaret. Människohandelsbrottet bör således mer ta sikte på angreppet på offrets frihet än det tilltänkta utnyttjandet som sådant.

Främjande eller otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annans prostitution är redan kriminaliserat som koppleri. Människohandelsbrottet föreslås få en strängare straffskala än koppleri och således utgöra ett allvarigare brott. Detta kan motiveras med att människohandel, förutom att främja ett utnyttjande för sexuella ändamål, innefattar angrepp på offrets frihet och frid. Enligt regeringens mening talar detta för att det vid utformningen av ett nytt människohandelsbrott, såvitt avser vuxna offer, bör uppställas ett uttryckligt krav på att något otillbörligt medel skall ha använts. Också behovet av en tydlig gränsdragning i förhållande till andra brott, bl.a. brott mot utlänningslagen (s.k. människosmuggling), talar härför.

Härtill kommer att just kravet på att något otillbörligt medel skall ha använts är centralt för utformningen av det människohandelsbrott som kommittén har föreslagit. Att ta bort detta rekvirit från bestämmelsen skulle leda till att brottsbeskrivningen blev kraftigt uttunnad och få konsekvenser som är svåra att överblicka bl.a. från legalitetssynpunkt. Det skulle också kunna ifrågasättas om den föreslagna straffskalan alltjämt skulle vara adekvat. Detta gäller i synnerhet som människohandelsbrottet inte är begränsat till att syfta till utnyttjande i prostitution utan också utnyttjande för andra sexuella ändamål, såsom för framställning av pornografiska alster vilket i sig inte är straffbart enligt gällande rätt.”

Riksdagen ansåg vid sin behandling av det då föreslagna brottet människohandel för sexuella ändamål att såväl legalitetsaspekter och behovet av tydliga gränsdragningar mot andra brott talade för att det skall uppställas ett krav på att otillbörliga medel har använts. Vidare anförde riksdagen att det särskilt bör beaktas att det nya brottet även omfattar förfaranden som syftar till att brottsoffret skall delta i aktiviteter som i sig inte är straffbara i dagsläget (se bet. 2001/02:JuU27, s. 7).

De skäl som har anförts i det tidigare lagstiftningsärendet är i allt väsentligt fortfarande relevanta. Som framgår av den tidigare redogörelsen föreslås emellertid nu bl.a. att kravet på att människohandeln skall ha ett gränsöverskridande moment skall ersättas med ett krav på att gärningsmannen genom de inledande åtgärderna skall ha uppnått kontroll över offret. I konsekvens med detta bör det i svensk lagstiftning inte rimligen ställas upp något särskilt krav på att handelsåtgärderna skall ha genomförts med användning av otillbörliga medel i de fall där människohandlarna redan har kontroll över offret och deras åtgärder består i att till annan föra över eller från annan ta emot denna kontroll. I den mån en kontrollsituation redan föreligger och kontrollen över offret förs över mellan länkar i kedjan i ett utnyttjandesyfte vore det nämligen inte rimligt att därutöver ställa upp krav på otillbörliga medel för åtgärdens genomförande. Sådana förfaranden måste i sig sägas innefatta åtminstone ett missbruk av offrets utsatta situation. De måste vidare anses vara i hög grad farliga och straffvärda, alldeles oavsett om t.ex. betalning förekommer eller inte.

När det gäller övriga situationer har, som nyss sagts, de skäl som ligger till grund för den nuvarande regleringen fortfarande relevans. Mot dessa bör emellertid ställas intresset av att en ny straffbestämmelse om människohandel blir så effektiv som möjligt. De hittillsvarande erfarenheterna av tillämpningen av bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål är begränsade. Det finns emellertid omständigheter som tyder på att det, särskilt i fall där Sverige är destinationsland, många gånger kan vara svårt att styrka att otillbörliga medel har använts vid rekryteringen och transporten av personer till Sverige i syfte att de här skall utnyttjas för prostitution. Kravet på att otillbörliga medel skall ha använts kan också leda till att fokus vid utredning och lagföring av människohandelsbrott på ett oönskat sätt skiftas från den misstänktes handlande till offrens bakgrund och situation, och särskilt i vilken utsträckning de varit medvetna om vad den avsedda exploateringen skulle innefatta. Till detta kommer att de principer som ligger till grund för de i

Sverige genomförda kriminaliseringen av köp av sexuella tjänster talar för att ett reformerat människohandelsbrott bör innefatta en kriminalisering av alla åtgärder som i förlängningen syftar till att någon skall utnyttjas i prostitution eller för andra sexuella ändamål oavsett om några otillbörliga medel används eller inte.

Det finns således flera starka skäl som talar för att överväga om inte straffansvaret för människohandel för sexuella ändamål, skulle kunna gälla utan krav på användande av otillbörliga medel. Frågan om hur en sådan straffbestämmelse i så fall skulle utformas är emellertid inte okomplicerad. Som framgår av motiven till den nu gällande bestämmelsen finns ett flertal omständigheter som därvid måste beaktas, bland annat straffskalan, avgränsningen till andra brott såsom koppleri och människosmuggling samt kravet på en från legalitetssynpunkt tillräckligt tydlig brottsbeskrivning. Såsom också anges i de nyssnämnda motiven är människohandelsbrottet inte begränsat till situationer där offret skall utnyttjas i prostitution. Även människohandel för utnyttjande i pornografisk föreställning och utnyttjande för framställning av pornografi omfattas. Om kravet på otillbörliga medel togs bort såvitt avser sådan människohandel skulle detta kunna leda till en indirekt kriminalisering bl.a. av användande av vuxna människor som aktörer vid framställning av pornografi, vilket i dag inte är straffbelagt. I detta sammanhang bör nämnas att den parlamentariskt sammansatta 1998 års Sexualbrottskommitté i sitt betänkande Sexualbrotten (SOU 2002:14) övervägt frågan om att utvidga koppleriansvaret till att också omfatta pornografibranschen aktörer, men kommit fram till att någon sådan utvidgning inte bör göras, bl.a. med hänsyn till att ett straffansvar av detta slag skulle kunna komma i konflikt med den grundlagsfästa tryck- och yttrandefriheten.

Det nu anförda ger vid handen att en rad principiella och lagtekniska frågor skulle behöva lösas för att åstadkomma ett människohandelsbrott utan krav på otillbörliga medel. Frågorna berör också utformningen av ett flertal andra lagrum än människohandelsbrottet. Det framstår inte som framkomligt att inom ramen för denna promemoria, vars huvudsakliga syfte är

att föreslå nödvändiga författningsändringar för att kunna ratificera och genomföra de aktuella internationella instrumenten på området, göra nödvändiga övervägande som skulle krävas för att åstadkomma en sådan mer omfattande reform av straffansvaret för människohandel för sexuella ändamål. Dessa överväganden bör därför göras i särskild ordning och med beaktande av de ytterligare erfarenheter som kan komma att vinnas när det gäller tillämpningen av den nuvarande ordningen. Uppgiften bör anförtros en särskild utredare som ges i uppdrag att arbeta vidare med frågan om kravet på otillbörliga medel.

Sammanfattningsvis görs bedömningen att det för straffansvar för människohandel även fortsättningsvis bör krävas att sådana handelsåtgärder, som nu föreslås regleras i den ändrade bestämmelsens första stycke, har skett genom användande av något otillbörligt medel. Att några otillbörliga medel däremot inte bör krävas när det gäller handel med personer under 18 års ålder framgår nedan.

Vilka otillbörliga medel avses?

De otillbörliga medel som förutsätts för ansvar för människohandel enligt den utvidgade kriminaliseringen bör vara desamma som dem som i dag förutsätts för ansvar för människohandel för sexuella ändamål. De bör därför beskrivas på samma sätt i lagtexten. Det bör sålunda krävas att tvång, vilseledande eller annat något annat sådant otillbörligt medel använts för genomförande av handelsåtgärderna, i den mån de inte består i överföring eller mottagande av kontroll över offret.

Ett sådant krav skall dock inte, lika lite som är fallet i dag, innebära att det skall förutsättas att tvång har använts. Den formulering som redan i dag används i lagtexten är tvärtom avsedd att fånga upp också t.ex. ett missbruk av någons särskilt utsatta och därför sårbara situation (se prop. 2001/02:124 s. 24–25 och 34–35). Gemensamt för de otillbörliga medlen bör alltså vara att de på olika sätt syftar till att bemästra offrets fria och verkliga vilja. Någon ändring i detta avseende är inte avsedd.

Det otillbörliga medlet skall ta sikte på de objektiva handelsåtgärder som ingår i människohandelsbrottet, dvs. såvitt nu är i fråga att rekrytera, transportera, inhysa, ta emot eller vidta någon annan sådan åtgärd med offret. Det bör också förutsättas att offret har förmått att underkasta sig åtgärden genom det otillbörliga medlet. Ett orsakssamband mellan det otillbörliga medlet och åtgärden skall alltså föreligga. Om offret skulle ha vidtagit åtgärden ändå föreligger inte något sådant orsakssamband, och ansvar för människohandel kan då inte komma i fråga.

När kontrollen över offret väl har tagits någonstans i handelskedjan bör däremot, i enlighet med vad som ovan sagts, varje följande överföring till annan och mottagande från annan av kontrollen över offret i ett sådant utnyttjandesyfte som här avses utgöra människohandel oavsett om något otillbörligt medel används vid en sådan åtgärd eller ej. Detsamma gäller om en sådan kontrollsituation redan ursprungligen förelåg, och något tagande av kontrollen därför aldrig behövde genomföras.

9.5 Handel med och försäljning av barn

Förslag: I fråga om brott mot barn skall det för straffansvar för människohandel inte i något fall krävas att olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel har använts.

Skälen för förslaget: Såväl FN-protokollet mot människohandel som rambeslutet definierar människohandel avseende offer som inte har fyllt 18 år, dvs. barn, på samma sätt som människohandel avseende vuxna offer; dock med den avvikelsen att det inte skall ställas upp något krav på användning av otillbörliga medel. Såvitt avser sådan människohandel för sexuella ändamål som omfattas av de gällande bestämmelserna i 4 kap. 1a § brottsbalken motsvarar detta vad som redan gäller i Sverige.

I det fakultativa protokollet till barnkonventionen finns en snarlik, men inte helt överensstämmande, definition av *försäljning av barn*. Enligt detta protokoll skall staterna kriminalisera varje handling eller transaktion genom vilket ett barn överförs av någon person eller grupp av personer till annan mot betalning eller annan form av ersättning och som består i att bjuda ut, leverera eller ta emot ett barn, på vilket sätt det än sker, i syfte att barnet skall utnyttjas på vissa sätt. Detta skall gälla oavsett om brotten begås inom ett land eller är gränsöverskridande och oavsett om de begås på individuell basis eller i organiserad form.

Det kan konstateras att både FN-protokollet mot människohandel och rambeslutet går längre än det fakultativa protokollet till barnkonventionen i det att definitionerna av människohandel, såvitt avser barn, i dessa först nämnda instrument inte ställer upp något krav på att överföringen av barnet skall ha skett mot ersättning. Tvärtom följer ju av dessa instrument att givande eller mottagande av betalning eller förmåner för ett medgivande från en person som har kontroll över en annan person är ett sådant s.k. otillbörligt medel som inte får krävas när det gäller barn.

Vidare behandlar det fakultativa protokollet till barnkonventionen (FN-protokollet mot försäljning av barn) såsom försäljning av barn endast åtgärder som syftar till sexuella utnyttjanden eller tvångsarbete eller till överförande av barnets organ i vinstsyfte. Särskilt FN-protokollet mot människohandel går även här längre, bl.a. i det att det behandlar människohandel för fler utnyttjandesyften.

Svensk rätt bör, i överensstämmelse med FN-protokollet mot människohandel och rambeslutet, gå längre än vad som följer av åtagandet enligt det fakultativa protokollet till barnkonventionen. Svensk lagstiftning bör således inte kräva att överföringen av ett barn har skett med användning av något otillbörligt medel eller mot ersättning. Ersättning är ju som sagt i vissa fall, enligt FN-protokollet mot människohandel och rambeslutet, ett sådant otillbörligt medel som inte får krävas för

straffansvar för människohandel när det gäller barn. Det bör, i enlighet med FN-protokollet mot människohandel, inte heller krävas att det åsyftade utnyttjandet avseende offrets organ har skett i vinstsyfte. Kriminaliseringen av människohandel avseende barn bör naturligtvis i stället träffa motsvarande utnyttjandesyften som i fråga om kriminaliseringen av människohandel avseende vuxna offer.

Alltså bör inte heller en utvidgad kriminalisering av alla former av människohandel i fråga om offer som är barn ställa upp några krav på användning av otillbörliga medel. Den som är barn får ju dessutom redan härigenom anses befinna sig i en sårbar situation. För straffansvar bör det i stället vara tillräckligt att relevanta handelsåtgärder vidtas med ett barn i syfte att barnet skall utnyttjas för ett sådant ändamål som här avses. I fråga om barn torde dessutom i regel kontroll få anses uppkomma redan i och med handelsåtgärderna.

I fråga om sådan gränsöverskridande människohandel för sexuella ändamål som i dag regleras i 1a § brottsbalken finns redan, i paragrafens tredje stycke, en särskild reglering som föreskriver straffansvar för sådan människohandel i fråga om barn, även om inga otillbörliga medel har förekommit. Den bör nu göras tillämplig också i fråga om de handelsåtgärder som föreslås regleras i den ändrade bestämmelsens första stycke, oberoende av i vilket utnyttjandesyfte som åtgärderna vidtas.

När det däremot gäller sådana människohandelsåtgärder som består endast i en överföring av kontrollen till annan eller ett mottagande av kontrollen från annan krävs inte heller beträffande vuxna offer användning av några otillbörliga medel. Någon särskild reglering i fråga om barn behövs därför inte för sådana fall.

Som ovan sagts skall staterna enligt det fakultativa protokollet till barnkonventionen (FN-protokollet mot försäljning av barn) kriminalisera varje handling eller transaktion genom vilket ett barn överförs av någon person eller grupp av personer till annan mot betalning eller annan form av ersättning och som består i att bjuda ut, leverera eller ta emot ett barn, på vilket sätt det än sker,

i syfte att barnet skall utnyttjas på vissa sätt. Detta åtagande uppfylls genom det förslag som här lämnas. En annan sak, som i och för sig faller utanför ramen för denna promemoria men som det ändå kan finnas anledning att nämna i sammanhanget, är dock att det härutöver finns skäl att överväga också ett förbättrat straffrättsligt skydd för barn mot utbud och andra liknande åtgärder som syftar till – eller över huvud taget mot varje främjande av – sexuella utnyttjanden, även i sådana fall där gärningarna inte begås i nu aktuellt sammanhang och därför inte rimligen kan betecknas som människohandel. Vad som avses är sådana främjande- och utnyttjandeåtgärder som inte utgör led i en överföring av barnet eller av kontrollen över barnet mellan olika personer, eller länkar i en kedja. Förslag med sådan inriktning har redan lämnats av 1998 års Sexualbrottskommitté (se SOU 2001:14). Dessa förslag bereds nu vidare i Justitiedepartementet. Vidare kan nämnas att EU:s justitieministrar på rådsmötet för rättsliga och inrikes frågor i oktober 2002 kom överens om innehållet i ett utkast till ett rambeslut, som avser sexuellt utnyttjande av barn och barnpornografi. Åtagandena enligt detta utkast kommer under hösten 2003 att underställas riksdagen för godkännande. Frågor som mer generellt rör ett utökat straffrättsligt skydd för barn mot sexuella utnyttjanden bereds således nu i annat sammanhang.

Sådan försäljning av barn som består i att som mellanhand otillbörligt framkalla samtycke till adoption i strid med tillämpliga internationella överenskommelser behandlas nedan under avsnitt 9.12.

9.6 Offrets "samtycke"

Förslag: En uttrycklig bestämmelse införs i lagtexten om att offrets "samtycke" till det åsyftade utnyttjandet saknar betydelse för straffansvaret för det föreslagna människohandelsbrottet.

Skälen för förslaget: Såväl FN-protokollet mot människohandel som rambeslutet innehåller uttryckliga regler om att offrets samtycke till det åsyftade utnyttjandet skall sakna betydelse om något av de i instrumenten angivna otillbörliga medlen har använts.

Med den konstruktion av människohandelsbrottet som här föreslås, liksom med den reglering som gäller redan i dag, fullbordas människohandelsbrottet redan innan något utnyttjande har kommit till stånd. Huruvida offret därefter samtycker till ett sådant utnyttjande saknar därför rättslig relevans för straffansvaret för brottet.

Enligt svensk rätt måste vidare ett samtycke, för att kunna ha någon straffrättsligt ansvarsbefriande verkan, ha förelegat vid tidpunkten för gärningens företagande; vid tidsutsträckta gärningar skall samtycket föreligga under hela den tid gärningsmannen har skeendet under kontroll. Ett samtycke som lämnas i efterhand är alltid rättsligt irrelevant för frågan om huruvida ett brott har förövats. Redan på grund härav följer att det saknar betydelse om det skulle visa sig att offret sedermera skulle underkasta sig utnyttjandet.

Dessutom följer det av 24 kap. 7 § brottsbalken att ett samtycke från den person mot vilken en gärning riktas har straffrättsligt ansvarsbefriande verkan endast om gärningen – med hänsyn till den skada, kränkning, eller fara som den medför, dess syfte och övriga omständigheter – är försvarlig. Så kan normalt inte anses vara fallet när det gäller så allvarliga brott som människohandel eller medverkan eller försök till ett sådant brott.

För att ett samtycke över huvud taget skall kunna ses som ett samtycke och följaktligen – i andra fall än de som nu är i fråga – kunna befria från straffrättsligt ansvar, måste det dessutom uppfylla vissa krav. Det måste sålunda vara lämnat av någon som är behörig att förfoga över det aktuella intresset och kapabel att förstå innebörden av samtycket. Det måste också vara frivilligt, allvarligt menat och lämnat med full insikt om relevanta förhållanden. Ett ”samtycke” som framkallas med användande av tvång eller vilseledande eller något annat sådant otillbörligt

medel utgör således aldrig något rättsligt relevant samtycke enligt svensk rätt.

Som framgår av den ovan lämnade redovisningen torde klart kunna konstateras att det saknar betydelse för den straffrättsliga bedömningen av ett människohandelsbrott om offret frivilligt underkastat sig det åsyftade utnyttjandet och därmed samtyckt till detta. Detta är också skälet till att frågan inte ansetts behöva regleras särskilt i den nuvarande lagstiftningen.

Vid ett genomförande av de aktuella internationella instrumenten uppkommer trots detta frågan om inte verkan av samtycke ändå bör anges uttryckligen i lagtexten. Vad som talar för att göra detta är dels att man därigenom uppnår en mer fullständig överensstämmelse med innehållet i instrumenten, dels att det för rättstillämparen på ett tydligt sätt markeras att det i straffbestämmelsen angivna kravet på användning av otillbörliga medel endast omfattar de inledande momenten av människohandeln, dvs. rekrytering, transport etc. och inte det åsyftade utnyttjandet. En uttrycklig bestämmelse, om att offrets eventuella samtycke till att utnyttjas för t.ex. prostitution saknar betydelse, klargör således att även gärningar som till det yttre har karaktären av koppleribrott mycket väl kan utgöra sista ledet av ett människohandelsbrott.

Exempel på att frågan om samtycke regleras särskilt för en viss brottstyp finns redan i lagstiftningen, se lagen (1982:316) om förbud mot könsstympning av kvinnor. Det förhållande att verkan av samtycke regleras generellt i 24 kap. 7 § brottsbalken bör därför inte utgöra något hinder mot att införa en särbestämmelse i straffbestämmelsen om människohandel.

Mot denna bakgrund framstår det som motiverat att, i likhet med de internationella instrumenten, uttryckligen föreskriva att offrets eventuella samtycke till den åsyftade utnyttjandet skall sakna betydelse för straffansvaret.

9.7 Närmare om fleras medverkan i brottsligheten

Bedömning: Genom den föreslagna utvidgningen av straffansvaret för människohandel träffas alla länkar i handelskedjan av kriminaliseringen.

Skälen för bedömningen: Som nämns i avsnitt 3.1 kan människohandel som brottstyp sägas vara en form av kedjebrottslighet av mycket komplex natur. Brottsligheten kan organiseras på olika sätt, med fler eller färre länkar i kedjan. Det framstår ibland som en tillfällighet i vilket led tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel används. Tanken är att alla de olika – men lika nödvändiga – länkarna i en sådan handelskedja bör omfattas av kriminaliseringen, oberoende av inbördes arbetsfördelning och oberoende av hur kedjan i det enskilda fallet har organiserats.

Brottsbeskrivningarna i de bestämmelser som avser de olika brotten är i svensk straffrättslig lagstiftningen i princip inriktade på fullbordade brott i gärningsmannaskap, dvs. på att det angivna brottet till fullo utförts av en ensam gärningsman. De kompletteras av andra mer generellt tillämpliga bestämmelser som bl.a. anger hur långt kriminaliseringen sträcker sig för olika former av delaktighet i det straffbelagda förfarandet. Mängden av straffbelagda gärningar kan därför sägas vara mycket större än vad som framgår av de enskilda straffbestämmelserna.

I 23 kap. brottsbalken finns de allmänna bestämmelserna om s.k. osjälvständiga brottsformer samlade. Där behandlas försök, förberedelse, stämpling och medverkan till brott samt underlåtenhet att avslöja respektive hindra brott. Bestämmelserna i kapitlet har det gemensamt att de utvidgar det straffbara området utöver de gränser som följer av brottsbeskrivningarna i de särskilda straffbuden.

Den svenska kriminaliseringen av medverkan till brott är mycket vidsträckt. Kriminaliseringen för bl.a. alla brottsbalksbrott utvidgas sålunda enligt 23 kap. 4 § brottsbalken genom att envar som främjat en gärning med råd eller dåd (dvs. med psykiska eller fysiska medel) kan straffas för detta

(medverkan till brott). Den som inte är gärningsman eller att anse som gärningsman kan dömas för anstiftan av brottet om han har förmått annan att utföra det och annars för medhjälp till det. Varje medverkande är självständigt ansvarig, dvs. oberoende av om någon annan medverkande kan straffas. Den flexibilitet som finns inbyggd i denna reglering är en förutsättning för att mångskiftande och komplicerade situationer skall kunna hanteras på ett rimligt sätt. Den ger domstolarna möjlighet att bedöma de medverkande på det sätt som ter sig naturligt och rimligt.

Medverkansbestämmelsen anses beträffande vissa brott innebära en möjlighet till utvidgning av gärningsmannans ansvar på så sätt att ansvar kan drabba en medverkande, fastän han i strikt mening inte själv uppfyllt förutsättningarna för ansvar enligt ett straffbud, om vederbörande spelat en så aktiv eller betydelsefull roll vid genomförandet av brottet att det är naturligt att betrakta honom som gärningsman. Exempelvis kan domstolarna i viss utsträckning anse sig ha utrymme för att bedöma en person som inte direkt deltagit i utförandet av den gärning som beskrivs i den enskilda brottsbeskrivningen – men som ändå är huvudansvarig för gärningen – såsom gärningsman. S.k. medelbart gärningsmannaskap innebär att en anstiftare bedöms som gärningsman om den anstiftade närmast har varit ett viljelöst eller omdömeslöst redskap i anstiftarens händer.

Möjligheten att i olika situationer döma flera personer såsom gärningsmän till ett och samma brott följer av fast praxis. Det kan exempelvis gälla fall där olika gärningsman tillsammans och i – uttryckligt eller underförstått – samråd utför brottet, t.ex. genom att mellan sig fördela arbetet så att olika personer genomför olika moment i brottet. Även om det inte går att fastställa exakt vad var och en av de inblandade har gjort kan det finnas möjligheter att döma alla de inblandade såsom medgärningsmän, förutsatt att det har visats att de begått gärningen tillsammans och i samförstånd. I enlighet härmed bör t.ex. den som, på det sätt som anges i första stycket i den nu föreslagna 1a § brottsbalken, med användande av ett otillbörligt

medel vidtar en handelsåtgärd med en person och härigenom bidrar till att kontroll över offret uppnås i ett senare led i handelskedjan ofta kunna bedömas som gärningsman.

Kan man däremot inte styrka mer än att var och en av de inblandade åtminstone främjat brottet, kan man ändå döma var och en för medhjälp till brottet. Det bör framhållas att s.k. psykiskt främjande är tillräckligt. Med psykiskt främjande avses att den medverkande genom sitt agerande styrkt gärningsmannen i dennes uppsåt att begå brottet.

En medverkansgärning behöver inte bestå i medverkan från den otillåtna gärningens början till dess slut. Den kan förövas före eller samtidigt med den andra gärningen, men i regel inte efter det att denna avslutats. Om en överenskommelse om efterföljande hjälp har slutits i förväg föreligger dock medverkan. Att ett brott är fullbordat behöver dock inte innebära att det är avslutat. Pågår brottet alltjämt kan medverkan ske. Detta är särskilt tydligt vid perdurerande brott.

Många omständigheter är sådana att de läggs en medverkande till last fastän de inte föreligger hos honom själv. Det handlar alltså om omständigheter som påverkar alla delaktigas ansvar. Sådana omständigheter brukar kallas omständigheter av objektiv betydelse. Till dessa omständigheter hör till exempel s.k. subjektiva överskott, bestående i att gärningsmannen begår gärningen i ett visst syfte (som inte behöver förverkligas). Den som medverkar till en sådan gärning straffas för sin medverkan även om han inte själv har ett sådant direkt uppsåt. Det räcker att han har indirekt eller eventuellt uppsåt i förhållande till att en annan medverkande har detta direkta uppsåt. En främjare av brottet människohandel behöver sålunda inte själv ha direkt uppsåt i förhållande till ett sådant utnyttjande som avses för att kunna dömas till ansvar för medhjälp till människohandel (se prop. 2001/02:124 s. 27).

Till omständigheter som däremot är av endast subjektiv betydelse är däremot att hänföra sådant frivilligt tillbakaträdande som kan föranleda straffminskning eller strafffrihet. Sådant

tillbakaträdande räknas alltså endast den till godo som själv har tillbakaträtt.

9.8 Straffskalor och straffmätning

Förslag: Straffet skall vara fängelse i lägst två och högst tio år eller, om brottet är mindre grovt, fängelse i högst fyra år.

Skälen för förslaget: Det högsta föreskrivna straffet enligt den i dag gällande bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål är fängelse i tio år. Minimistraffet enligt vad som får betecknas som huvudregeln är fängelse i två år. Bestämmelsen innehåller dock också en lindrigare straffskala, fängelse i högst fyra år, som är tänkt att kunna tillämpas i mindre grova fall där straffvärdet är lägre.

Brottet grovt koppleri har en straffskala på fängelse lägst två och högst sex år. Människohandel kan i en del avseenden jämföras med vad som har kriminaliserats som grovt koppleri, men straffvärdet vid människohandel måste ofta anses vara högre.

Människohandel är ett avskyvärt och cyniskt fenomen. Konsekvenserna för offret kan bli förödande. Offret hamnar inte sällan i en närmast slaveriliknande situation. Straffansvaret för människohandel bör därför även fortsättningsvis förenas med en sträng straffskala.

Tillämpningsområdet för bestämmelsen om människohandel, särskilt såsom den nu föreslås utvidgad, är dock vidsträckt. Straffskalan måste därför alltså vara så vid att den ger utrymme för en rimlig straffmätning i såväl de allvarligaste fallen som i de fall som inte kan anses som fullt lika allvarliga.

De skäl som anfördes för de stränga straffskalor som gäller för de förfaranden som i dag är kriminaliserade som människohandel för sexuella ändamål, har motsvarande bäring i fråga om de ytterligare förfaranden som nu föreslås beläggas med straff. De redan gällande straffskalorna föreslås därför bli tillämpliga också i dessa fall.

Till de omständigheter som regelmässigt bör beaktas vid bedömningen av straffvärdet hör arten och omfattningen av det avsedda eller faktiska utnyttjandet, liksom vad gärningen i övrigt inneburit i form av fysiskt eller psykiskt lidande eller kränkning.

Förekomsten och graden av sådana omständigheter som enligt 29 kap. 2 § brottsbalken anges som särskilt försvårande vid bedömningen av ett brotts straffvärde skall naturligtvis beaktas. Ett högt straff torde sålunda kunna dömas ut exempelvis i de fall gärningsmannen har visat särskild hänsynslöshet.

Ett högt straff torde också kunna motiveras när det är fråga om flerfaldig likartad brottslighet, såsom då en omfattande människohandelsverksamhet har avsett ett flertal offer. Här kan erinras om bestämmelsen i 26 kap. 2 § brottsbalken, som innebär att ända upp till 14 års fängelse kan dömas ut. De omständigheter som anges som försvårande i artikel 3 i rambeslutet (se avsnitt 6.2.2) torde motivera en sträng bedömning. Ett brott torde t.ex. vara att anse som mer allvarligt när det riktat sig mot ett barn, och ju yngre barnet varit, desto högre bör straffvärdet vara.

Vidare är det naturligtvis – för straffmätningen – relevant huruvida utnyttjandesyftet har kommit att förverkligas liksom, om så är fallet, den skada eller kränkning som ett utnyttjande därvid har inneburit.

Mindre grova fall kan föreligga exempelvis då risken för ett utnyttjande varit liten.

9.9 Avgränsnings- och konkurrensfrågor

Bedömning: Eventuella avgränsnings- eller konkurrensproblem kan utan några större svårigheter bemästras med tillämpning av sedvanliga bedömningsprinciper.

Skälen för bedömningen: Med de förslag som lämnas i denna promemoria bör i allt väsentligt de konkurrensproblem som möjligen kan uppstå med den i dag gällande bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål kunna lösas. Som framgår

nedan föreslås sålunda att den nuvarande bestämmelsen om brottet försättande i nödläge skall upphävas.

Emellertid kan naturligtvis vissa konkurrensproblem uppkomma även fortsättningsvis. Detta hänger samman med människohandelsbrottets komplexitet och natur, eftersom detta brott i stor utsträckning innefattar handlingar som redan är kriminaliserade som andra brott, dock med vissa kvalificeringar och en särskilt sträng straffskala som tar hänsyn till det sammanhang i vilket gärningarna begås. Detta är dock inget nytt för människohandelsbrottet. Avgränsnings- och konkurrensproblematiken bör inte överdrivas; den torde sålunda kunna bemästras med tillämpning av sedvanliga konkurrensbedömningsprinciper.

De konkurrerande bestämmelser som kan aktualiseras är i första hand bestämmelserna om människorov i 4 kap. 1 §, olaga frihetsberövande i 4 kap. 2 §, och koppleri i 6 kap. 8 §. I den ändrade bestämmelsen om människohandel bör dock alltjämt uttryckligen anges att brottet skall vara subsidiärt i förhållande till brottet människorov enligt 4 kap. 1 § brottsbalken. På motsvarande sätt bör alltjämt brottet olaga frihetsberövande anges som subsidiärt i förhållande till brottet människohandel.

I övrigt är alltså utgångspunkten att sedvanliga konkurrensregler skall tillämpas. Om en gärningsman t.ex. misstänks ha gjort sig skyldig också till ett annat allvarligt brott, såsom våldtäkt, kan åklagaren väcka åtal för båda brotten. Likaså kan åtal väckas för flera konkurrerande brott med skilda skyddsobjekt. Människohandlaren kan sålunda också ha gjort sig skyldig till brott enligt utlänningslagen. Eftersom förslaget till bestämmelse om människohandel omfattar många skilda förfaranden får dock domstolen göra en prövning av omständigheterna i varje enskilt fall. Konkurrensfrågorna behandlas närmare i författningskommentaren.

En annan, särskild fråga som dock bör nämnas här rör förhållandet till sådana brott som ett offer för människohandel kan ha begått. Fråga kan sålunda uppkomma om ett offer som – kanske t.o.m. med hjälp av förfälskade handlingar – reser in i

Sverige och därefter uppehåller sig i landet utan att vara berättigad till inresa eller vistelse i Sverige kan göras straffrättsligt ansvarig för sådana brott. Av den allmänna principen om att man inte kan göras ansvarig för brott som riktar sig enbart mot en själv, följer att en person inte kan göras straffrättsligt ansvarig för delaktighet i den människohandel för vilken personen själv är ett offer. Detta gäller dock bara i den mån delaktigheten endast innefattar gärningar som riktar sig mot personen själv. Det gäller sålunda inte brottsliga gärningar med något annat skyddsobjekt, såsom brott mot utlänningslagen. Frågan om straffrättsligt ansvar för offret för sådana brott får i stället avgöras utifrån en bedömning av om gärningen från offrets sida var en uppsåtlig frivillig handling som offret själv hade kontroll över.

Även i sådana fall där gärningen från offrets sida var frivillig, kontrollerad och uppsåtlig torde dock omständigheterna i vissa fall vara sådana att åtal för brott mot utlänningslagen kan underlåtas med stöd av reglerna i 20 kap. 7 § rättegångsbalken.

9.10 Försök, förberedelse, stämpling och underlåtenhet att avslöja människohandel

Förslag: Straffansvaret för försök, förberedelse och stämpling till människohandel för sexuella ändamål liksom för underlåtenhet att avslöja sådant brott skall i stället avse det nya brottet människohandel.

Skälen för förslaget: Som ovan angetts kriminaliserades försök, förberedelse och stämpling till människohandel för sexuella ändamål liksom underlåtenhet att avslöja sådant brott den 1 juli 2002.

På motsvarande sätt som beträffande den gällande bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål ligger fullbordanspunkten för det nu föreslagna brottet människohandel förhållandevis tidigt. Som nämnts i det föregående behöver ju inte något utnyttjande ha ägt rum för att brottet skall fullbordas. Brottet fullbordas i stället antingen när

kontroll över offret uppnås (första stycket) eller när en befintlig kontroll över offret överförs (andra stycket).

Sverige har, bl.a. i FN-protokollet mot människohandel, åtagit sig att kriminalisera försök till människohandel. Även gärningar som föregår de båda ovan nämnda respektive fullbordanspunkterna kan också vara så straffvärda att de bör föranleda straffrättsligt ansvar.

Människohandel förutsätter typiskt sett en väl utvecklad organisation och föregås ofta av noggrann planering mellan, ibland, ett stort antal människor. Inte sällan torde pengar lämnas eller tas mot som betalning för handeln eller för att täcka kostnader för själva handeln. Människohandel är ett mycket allvarligt brott. Nu angivna omständigheter talar för att det bör vara möjligt att ingripa redan innan brottet fullbordas. Starka skäl finns således för att straffbelägga människohandelsbrottet, även i dess utvidgade omfattning, redan på försöks-, planerings- och förberedelsestadierna liksom för att straffbelägga underlåtenhet att avslöja brott som är å färde.

9.11 Upphävande av bestämmelsen om försättande i nödläge

Förslag: Bestämmelsen om försättande i nödläge i 4 kap. 3 § brottsbalken upphävs.

Skälen för förslaget: Den nuvarande bestämmelsen om försättande i nödläge i 4 kap. 3 § brottsbalken föreskriver som tidigare sagts straffansvar för den som genom olaga tvång eller vilseledande antingen föranleder att någon kommer i krigs- eller arbetstjänst eller annat sådant tvångstillstånd eller förmår någon att bege sig till eller stanna kvar på utrikes ort, där han eller hon kan befaras bli utsatt för förföljelse eller utnyttjad för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt råka i nödläge.

I viss utsträckning överlappar brottsbeskrivningarna för brotten försättande i nödläge och människohandel för sexuella ändamål varandra redan i dag. Med den reglering av

människohandelsbrottet som här föreslås kommer merparten av det som i dag regleras i 4 kap. 3 § brottsbalken att falla under tillämpningsområdet för 1a § i samma kapitel.

Bestämmelsen om försättande i nödläge framstår i dag som omodern och föråldrad. Den tillämpas sällan i praktiken. De förfaranden som i dag utgör ett problem kriminaliseras på ett mer ändamålsenligt sätt genom människohandelsbrottet. Vid sidan av människohandelsbrottet finns dessutom oaktssamhetsbrottet framkallande av fara för annan i 3 kap. 9 § brottsbalken.

Mot denna bakgrund görs bedömningen att det saknas något egentligt behov av en särskild bestämmelse om försättande i nödläge vid sidan av det människohandelsbrott som nu föreslås. Bestämmelsen om försättande i nödläge bör därför upphävas om den nu föreslagna regleringen av brottet människohandel genomförs.

9.12 Olaga adoptionsförmedling

Förslag: En ny bestämmelse om straffansvar för olaga adoptionsförmedling införs i brottsbalken. I en ny 7 kap. 3a § föreskrivs straffansvar för den som förmedlar eller vidtar någon annan liknande åtgärd som syftar till att främja annans adoption av en person under arton år och därvid, genom att utlova betalning eller genom någon annan otillbörlig påverkan, förmår någon att lämna samtycke eller tillstånd till en sådan adoption. Brottet görs subsidiärt till brotten mot frihet i 4 kap. brottsbalken. Straffet skall vara böter eller fängelse i högst två år.

Även försök till olaga adoptionsförmedling kriminaliseras.

Skälen för förslagen: Det fakultativa protokollet till barnkonventionen (FN-protokollet mot försäljning av barn) innebär bl.a. ett åtagande att kriminalisera gärningar som består i att, såsom mellanhand, otillbörligt framkalla ett samtycke till adoption i strid med tillämpliga internationella överens-

kommelser, när gärningarna begås i samband med någon handling eller transaktion genom vilket ett barn överförs av någon person eller grupp av personer till annan mot betalning eller annan form av ersättning. Detta skall gälla oavsett om brotten begås inom ett land eller är gränsöverskridande och oavsett om de begås på individuell basis eller i organiserad form.

Det aktuella åtagandet syftar närmast till att förhindra att förmedling av adoptioner används som ett verktyg i försäljning av eller handel med barn.

Enligt gällande svensk rätt är otillbörliga framkallanden av samtycke till adoption av nu aktuellt slag i och för sig otillåtna, men inte som sådana specifikt kriminaliserade. Såsom närmare framgår av avsnitt 8.2 innebär reglerna om adoption i stället att tillstånd till adoption inte skall lämnas om det uppdagas att adoptionen har förmedlats på ett sådant sätt som nu avses. Det finns dock goda skäl att nu härutöver, för att ytterligare förstärka adoptionsinstitutets säkerhet och integritet och principen att det är barnets bästa som skall tillgodoses, införa en straffrättslig sanktion mot den som använder sig av sådana förfaranden vid förmedling av adoption. Det får också antas att en sådan bestämmelse i enlighet med ett fakultativt protokoll till barnkonventionen, till skydd mot oegentliga adoptioner, kan bidra till att underlätta lämpliga adoptioner till Sverige från andra länder.

I enlighet med vad som sägs i det fakultativa protokollet till barnkonventionen bör bestämmelsen träffa dem som agerar som mellanhänder i adoptionsförfaranden. Med mellanhänder avses i detta sammanhang personer som förmedlar eller vidtar någon annan liknande åtgärd som syftar till att främja annans adoption av personer under arton år. Det gäller oavsett om de agerar för en sammanslutnings räkning eller enskilt. Risken för straffvärda och farliga förfaranden får nämligen anses vara särskilt stor vid utnyttjanden av mellanhänder, eftersom utsattheten hos såväl biologiska föräldrar som presumtiva adoptivföräldrar i vissa fall kan öppna särskilda möjligheter för mindre nogräknade mellanhänder. Faran för att presumtiva adoptionsföräldrar själva

använder sig av påtryckningar som kan anses som otillbörliga, får dock anses även fortsättningsvis motverkas bäst på andra sätt än genom ett straffhot. Det sagda utesluter dock inte att presumtiva adoptivföräldrar som uppsåtligt anstiftar eller på annat sätt främjar en mellanhands straffbara gärning på sedvanligt sätt kan ådra sig straffrättsligt ansvar för medverkan.

En annan fråga är om det finns tillräckliga skäl att formellt begränsa en kriminalisering av mellanhänders otillbörliga påtryckningar till enbart internationella adoptioner på det sätt som det fakultativa protokollet till barnkonventionen antyder. En särskild lagteknisk komplikation med en sådan begränsning är att olika multilaterala, regionala eller bilaterala överenskommelser kan reglera olika adoptioner. 1993 års Haagkonvention om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner och lagen (1997:191) med anledning av Sveriges tillträde till denna konvention är t.ex. inte tillämpliga på adoptioner som genomförs mellan stater som inte båda är bundna av konventionen. Begränsningen skulle därför bli lagtekniskt mycket svår att genomföra på ett godtagbart sätt. Den skulle dessutom leda till att adoptioner på ett mindre lämpligt sätt behandlades olika beroende enbart på vilka länder som var inblandade. Vidare kan faran för att adoptionsinstitutet skall missbrukas på nu aktuellt sätt ingalunda uteslutas vid adoptioner som regleras som nationella. Det har sålunda förekommit t.ex. att högravida kvinnor kommer till Sverige från andra länder för att här föda barn, vilka därefter omgående lämnas i Sverige för adoption, liksom att barn även i övrigt lämnas till vissa särskilt angivna personer för adoption i Sverige. Bakgrunden till dessa händelser, liksom till en del fall av s.k. släktingadoptioner och andra enskilda adoptioner, har ibland varit oklar, men gällande rätt har inte försett myndigheterna med tillräckliga verktyg för att utreda omständigheterna. En straffbestämmelse som den nu föreslagna bör förbättra förutsättningarna härför. Härtill kommer att adoptioner nu i ökad utsträckning efterfrågas på bl.a. Internet. Sammantaget görs av dessa skäl bedömningen att den nya straffbestämmelsen

bör vara tillämplig oberoende av om det är fråga om en internationell adoption eller inte.

Vad som bör straffbeläggas är att genom någon otillbörlig påverkan förmå någon att lämna samtycke eller tillstånd till adoption av ett barn. För fullbordat brott bör således krävas att samtycke eller tillstånd faktiskt har getts av någon därtill behörig. Det kan t.ex. röra sig om samtycke från de biologiska föräldrarna eller ett för adoptionens genomförande nödvändigt tillstånd från en myndighet eller organisation. Det bör också krävas ett orsakssamband mellan den otillbörliga påverkan och samtycket eller tillståndet. Däremot bör det för mellanhandens straffansvar sakna betydelse huruvida den åsyftade adoptionen kommer till stånd eller inte.

Typexemplet på sådan otillbörlig påverkan som avses är betalning eller löfte härom. Detta bör framgå direkt av lagtexten. Att köpa barn för adoption är otillåtet enligt såväl olika internationella överenskommelser om adoption som enligt det svenska regelverket. Avsikten är dock inte att en fullt legitim ersättning för omkostnader, som t.ex. ett barnhem eller en organisation kan ha haft för omhändertagande av barnet eller adoptionen, skall omfattas.

Bestämmelsen bör träffa också annan otillbörlig påverkan. Härmed avses såväl olika former av tvångsliknande förfaranden som andra förfaranden som är otillåtna, om än inte straffsanktionerade, enligt det svenska regelverket om adoption i 4 kap. föräldrabalken och 1993 års Haagkonvention om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner, oberoende av vilket regelsystem som råkar vara tillämpligt i det enskilda fallet. Den nämnda konventionen syftar ju bl.a., såsom framgår av avsnitt 8.2 till att förhindra bortförande av, försäljning av och handel med barn. Ett exempel på ett sådant förfarande som avses är sålunda att förmå en moder att lämna erforderligt samtycke innan barnets födelse.

Det aktuella åtagandet bör i svensk rätt genomföras genom en särskild straffbestämmelse. Denna syftar alltså i första hand till att hindra försäljning av och handel med barn samt till att även i

övrigt säkra att det är barnets bästa som tillgodoses i adoptionsförfaranden. En sådan bestämmelse passar systematiskt bäst i 7 kap. brottsbalken om brott mot familj.

Om den otillbörliga påverkan emellertid är av så kvalificerad art att förfarandet är straffbelagt som brott mot frihet, bör dock gärningen i stället föranleda straffansvar enligt 4 kap. brottsbalken för frihetsbrottet. Detta bör uttryckligen anges i lagtexten. Brottet bör sålunda göras subsidiärt till brotten mot frihet.

Straffet bör lämpligen vara böter eller fängelse i högst två år.

I enlighet med vad som anges i det fakultativa protokollet till barnkonventionen bör brottet straffbeläggas också på försöksstadiet. I sådana fall där ett samtycke eller tillstånd inte har lämnats kan således straffansvar för försök komma i fråga.

10 Ikraftträdande

Förslag: Lagändringarna skall träda i kraft den 1 juli 2004. Några särskilda övergångsbestämmelser behövs inte.

De föreslagna lagändringarna bör träda i kraft så snart som möjligt. Lagändringarna föreslås därför träda i kraft den 1 juli 2004.

Det torde inte finnas behov av några särskilda övergångsbestämmelser för de föreslagna lagändringarna. Enligt 5 § brottsbalkens promulgationslag får nya straffrättsliga regler inte ges retroaktiv verkan till den tilltalades nackdel.

11 Ekonomiska konsekvenser

Flertalet av de gärningar som med den föreslagna lagstiftningen är att bedöma som människohandel är redan sedan tidigare kriminaliserade enligt främst den nuvarande bestämmelsen människohandel för sexuella ändamål i 4 kap. 1a § brottsbalken men även andra straffbestämmelser.

I de delar det kriminaliserade området föreslås utvidgas, kan utvidgningen leda till en något ökad måltillströmning. Det rör sig emellertid om i sammanhanget så små förändringar att de knappast är mätbara.

Sammantaget görs bedömningen att genomförandet av de föreslagna lagändringarna inte kommer att medföra annat än marginella kostnadsökningar. Eventuella merkostnader skall finansieras inom myndigheternas befintliga anslag.

12 Författningskommentar

Lag om ändring i brottsbalken

4 kap. 1 a §

Den bestämmelse om människohandel för sexuella ändamål som trädde i kraft den 1 juli 2002 har utvidgats till att omfatta straffansvar för människohandel också för andra ändamål. Till följd härav rubriceras brottet fortsättningsvis *människohandel*. Vidare har straffansvaret utvidgats till att omfatta alla relevanta människohandelsförfaranden, inklusive sådana som inte förutsätter något gränsöverskridande moment. Straffansvaret är universellt, dvs. bestämmelsen omfattar människohandelsförfaranden mellan och inom alla länder.

Som en följd av det sålunda utvidgade straffansvaret för brottet människohandel, har straffbestämmelsen om försättande i nödläge i 4 kap. 3 § brottsbalken upphävts.

Skälen för ändringarna har behandlats utförligt avsnitt 9.

Straffansvaret förutsätter uppsåt, täckande de objektiva rekvisiten. Dessutom förutsätts, liksom tidigare, ett subjektivt överskott i form av ett direkt uppsåt i det att gärningen skall ha begåtts i syfte att utnyttja offret på sådant sätt som anges i bestämmelsen.

Enligt bestämmelsens första stycke döms för människohandel den som i annat fall än som avses i 1 §, med användande av ett s.k. otillbörligt medel av visst slag rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person, och därigenom tar kontroll över personen, i något sådant utnyttjandesyfte som anges i bestämmelsen. Gärningsmannen skall sålunda ha företagit en människohandelsåtgärd, vilken skall ha genomförts dels genom ett visst medel eller tillvägagångssätt, dels i ett visst syfte. Samtliga dessa tre moment måste föreligga för att bestämmelsen skall bli tillämplig.

Bestämmelsen träffar alla relevanta handelsåtgärder i såväl ursprungs- och transit- som destinationsländer, oavsett var utnyttjandet av offret är tänkt att äga rum. Den träffar dock också alla sådana åtgärder som begås inom ett och samma land.

Kravet på otillbörliga medel

För straffansvar förutsätts alltså liksom tidigare bl.a. att handelsåtgärderna har vidtagits genom vissa *otillbörliga medel*, nämligen olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel. I fråga om innebörden av detta krav är inte någon ändring avsedd.

Med begreppet olaga tvång avses detsamma som i straffbestämmelsen om olaga tvång i 4 kap. 4 § brottsbalken, dvs. att genom misshandel eller eljest med våld eller genom hot om brottslig gärning tvinga annan att underkasta sig de beskrivna åtgärderna. Begreppet vilseledande innebär förmedlande eller vidmakthållande av en oriktig uppfattning och förekommer bl.a. i straffbestämmelsen om bedrägeri i 9 kap. 1 § brottsbalken. Bestämmelsen träffar sålunda exempelvis den som kidnappar någon eller som annars använder våld eller hot om våld mot någon i det syfte som anges i paragrafen. Samma sak gäller beträffande den som vilseleder en annan person genom att t.ex. förespegla att det är frågan om ett visst arbete, liksom den som annars vilseleder en person, t.ex. genom att falskeligen utfästa att

prostitution eller arbete är förenat med vissa förmåner eller förtjänster.

Genom att de straffbara förfarandena också kan ha skett genom något annat sådant otillbörligt medel klargörs att också användandet av andra otillbörliga medel än olaga tvång och vilseledande kan föranleda straffansvar. Åtgärderna skall alltså även kunna ske genom andra otillbörliga medel, som till sin art är att jämställa med olaga tvång och vilseledande, såsom missbruk av en maktposition eller av att en person befinner sig i en särskilt utsatt eller sårbar situation utan några reella valmöjligheter. Exempel på personer som befinner sig i en sådan situation kan vara personer som befinner sig i ett ekonomiskt skuldförhållande eller ett tjänste- eller anställningsförhållande till gärningsmannen, narkomaner som är beroende av den som tillhandahåller henne eller honom narkotika, personer som befinner sig i vanmakt, personer som lever under ekonomiskt särskilt svåra förhållanden eller som har en utvecklingsstörning eller någon sjukdom. Ett exempel på att utnyttja att en person befinner sig i en särskilt utsatt situation kan vara om en kvinna som har ett barn som behöver vård eller särskild omsorg har utlovats möjligheter till sådana åtgärder t.ex. under förutsättning att hon prostituerar sig i Sverige. Det kan också anses otillbörligt att utnyttja att en person har en oklar status i ett land, t.ex. om han eller hon lever illegalt i Sverige.

För att ett otillbörligt medel skall anses jämförbart med olaga tvång och vilseledande måste emellertid omständigheterna vara sådana att offret inte har något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja. Vad som avses är närmast utpressningsliknande situationer eller situationer där offret annars befinner sig i svårt trångmål. Gemensamt för de otillbörliga medlen är att de på olika sätt syftar till att bemästra offrets fria eller verkliga vilja eller till att utnyttja att offrets situation är sådan att offret inte har några möjligheter att träffa fria och verkliga val. Enbart det förhållande att offret lever i ett land med lägre levnadsstandard än

destinationslandet bör således inte i sig vara tillräckligt för att anse att ett otillbörligt medel använts.

Vid bedömningen av om någon befinner sig i en särskilt sårbar eller utsatt situation måste en helhetsbedömning av omständigheterna i det enskilda fallet göras.

När det gäller de otillbörliga medlen är det liksom tidigare tillräckligt att gärningsmannen har uppsåt i förhållande till de faktiska omständigheter som läggs till grund för bedömningen.

Kravet på människohandelsåtgärd

De *människohandelsåtgärder* som omfattas av bestämmelsen är att rekrytera, transportera, inhysa, ta emot eller att vidta någon annan sådan åtgärd med en person och därigenom ta kontroll över personen. Härmed avses sådana åtgärder som kan ingå som led i en förflyttning eller ett överförande av en person mellan andra personer och som, i förening med användningen av ett otillbörligt medel, leder till att den nödvändiga kontrollen över offret uppnås.

Rekrytering, transport, inhysning och mottagande är typexempel på sådana åtgärder. De anges därför direkt i lagtextens exemplifierande uppräknings, på motsvarande sätt som i de internationella instrument som kriminaliseringen syftar till att genomföra, där de speglar en naturlig kronologisk ordning för människohandels genomförande. Det krävs dock inte att människohandeln i det enskilda fallet har organiserats så att alla dessa åtgärder har förekommit någonstans i kedjan eller, än mindre, i just denna ordning. Kriminaliseringen träffar också vad som skulle kunna beskrivas som en människohandelskedja med endast två länkar.

Men lagtexten träffar också andra liknande åtgärder med en person som kan ingå som ett led i överföringen av ett offer i en människohandelskedja. Formuleringen ”rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person” träffar sålunda alla sådana åtgärder som kan ingå som led i en förflyttning eller ett överförande av en person mellan

länkarna i handelskedjan. Som ett exempel på en sådan åtgärd kan nämnas att förmå offret att själv bege sig till exempelvis ett annat land eller en annan ort, även i sådana fall där åtgärden inte rimligen kan betecknas som rekrytering eller transport. Formuleringen träffar också den som exempelvis bjuder ut en person i ett relevant utnyttjandesyfte, när utbudandet utgör ett led i en överföring av personen till annan.

De valda uttrycken ”rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person” omfattar alla de åtgärder som de inledande länkarna i en människohandelskedja – agenter, rekryterare, organisatörer och transportörer – kan vidta. Detta kan exempelvis vara att erbjuda arbete, organisera en resa eller framföra ett transportmedel. De omfattar också de människohandelsåtgärder, såsom ytterligare transporter och inhysning eller förvaring, som kan vidtas av eventuella mellanhänder i kedjan. Slutligen omfattas också kedjans slutliga länk, mottagaren. Det sagda gäller oavsett hur människohandelskedjan i det enskilda fallet är organiserad och oavsett om åtgärderna innefattar något gränsöverskridande moment eller inte.

Orsakssamband mellan det otillbörliga medlet och människohandelsåtgärden skall föreligga. Om offret oberoende av det otillbörliga medlet skulle ha vidtagit åtgärden föreligger inte något orsakssamband och ansvar för människohandel kan då inte komma i fråga.

Närmare om kontrollrekvisitet

Brottet fullbordas när en människohandelsåtgärd, som genomförts med ett sådant medel och i ett sådant utnyttjandesyfte som avses, har resulterat i den åsyftade *kontrollen* över offret. Detta orsakssammanhang skall omfattas av gärningsmannens uppsåt, oavsett om det är gärningsmannen själv som har tagit kontrollen över offret genom åtgärden eller om han eller hon, genom sin åtgärd, har medverkat till att någon annan senare länk i handelskedjan har kunnat ta en sådan kontroll.

Kontrollrekvisit innebär att brottet kan fortgå även sedan det fullbordats. Preskriptionstid börjar inte därvid löpa så länge det genom handlingen uppkomna tillståndet varar och det subjektiva rekvisitet alltjämt är uppfyllt.

Den kontroll som här åsyftas kan vara av såväl faktisk som rättslig art. Exempel på kontroll av rättslig art är någons förmyndarskap eller förvaltarskap eller motsvarande legala bestämmanderätt i fråga om offrets förhållanden. I fråga om barn kan det t.ex. röra sig om den kontroll som en förmyndare eller vårdnadshavare kan ha över barnet.

Men kontrollen kan också vara av ett till synes mer begränsat och inte rättsligt avgränsat slag, såsom exempelvis den kontroll en lärare eller en arbetsgivare ibland kan ha. Den kan ha sin grund i ekonomiska förhållanden, såsom då offret står i skuld till gärningsmannen. Den kan också ha sin grund i ett anställnings- eller lydnadsförhållande eller i att människohandlaren har att svara för offrets vård eller tillsyn. Den kan också ha sin grund i en myndighetsutövande funktion av annat slag. Det sist nämnda kan vara fallet t.ex. om människohandlaren är en polis eller en socialarbetare, av vars tjänsteutövning offret på något sätt är beroende.

För att man skall kunna tala om kontroll bör krävas att offret skall vara i en trångmålsliknande situation eller faktisk beroendeställning i förhållande till människohandlaren. Det måste beaktas att kontrollsituationer av nu aktuellt slag många gånger kan vara av tämligen subtil art. Kontrollen kan också vara av medelbart eller indirekt slag. Det krävs dock att offret står under ett tryck som är av allvarlig betydelse för henne eller honom. Det skall röra sig om sådana situationer av påtagligt underläge som typiskt sett krävs för ett förverkligande av brottsplanen.

När det gäller barn ligger i sakens natur att en sådan kontrollsituation som här avses i regel torde få anses kunna uppkomma enbart genom en vuxens psykiska överläge i förhållande till barnet. I sådant fall blir i stället andra stycket tillämpligt. I den mån kontroll över barnet någon gång emellertid

undantagsvis inte skulle kunna anses föreligga, torde i regel kontroll över barnet få anses uppkomma redan i och med handelsåtgärderna. Vidare torde en sådan kontrollsituation i regel också få anses föreligga när ett offer för människohandeln har förts till ett främmande land.

Utnyttjandesyftet

Slutligen krävs också för straffansvar att gärningsmannen har vidtagit sina åtgärder i ett för brottet relevant *utnyttjandesyfte*. Om något sådant syfte inte föreligger när åtgärden vidtas kan ansvar för människohandel inte komma ifråga. Det är dock utan betydelse huruvida detta syfte har förverkligats; som ovan sagts fullbordas brottet redan då kontroll över offret har uppnåtts. Således är brottet fullbordat på ett tidigt stadium. Förekomsten av faktiskt utnyttjande saknar således helt relevans för bedömningen av människohandelsbrottet, annat än som bevisfaktum samt som en försvårande omständighet vid bedömning av straffvärdet.

Genom uttrycket ”i syfte att” klargörs att det krävs direkt uppsåt i förhållande till ett sådant utnyttjande som avses. Det är fråga om ett s.k. subjektivt överskott. Det är dock tillräckligt att det bevisas att gärningsmannen har haft direkt uppsåt till något sådant syfte som anges i bestämmelsen.

Ett relevant utnyttjandesyfte kan vara att offret skall utsättas för brott enligt 6 kap. 1, 2, 3 eller 4 §, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för *sexuella ändamål*. I fråga om innebörden härav är ingen ändring avsedd.

Med begreppet utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser avses i första hand det som i dagligt tal benämns prostitution. Begreppet avser emellertid även utnyttjanden som inte är av prostitutionskaraktär, dvs. utan att ersättning lämnas, exempelvis utnyttjande under haremsliknande förhållanden eller av ett barn i en s.k. pedofilring. Uttrycket ”på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål” avser att fånga upp utnyttjanden för andra sexuella ändamål än de ovan beskrivna, såsom att utnyttja en

person för medverkan vid framställning av pornografiska alster eller för medverkan i pornografisk föreställning. För att rekvisitet skall anses uppfyllt krävs dock att det är fråga om sexuella handlingar eller ohöjld exponering av sexuell innebörd. Det skall också vara fråga om ett utnyttjande av den andra personen. Sexuella handlingar och exponeringar av sexuell innebörd som utförs under svåra eller kränkande förhållanden torde alltid innebära ett utnyttjande.

Ett alternativt utnyttjandesyfte kan vara att offret skall utnyttjas i krigstjänst eller tvångsarbete eller annat sådant *tvångstillstånd*. Med tvångstillstånd avses inskränkningar av annans handlingsfrihet av skilda slag och olika svårhetsgrader. Förlusten av handlingsfriheten kan vara total eller partiell. Det krävs dock att den angripne helt eller delvis är förhindrad att fritt bestämma över sina göranden och låtanden.

Slutligen kan ett relevant utnyttjandesyfte också bestå i att offret skall utnyttjas i något *annat nödläge*. Det vidare uttrycket "nödläge" omfattar sådana tvångstillstånd som avses ovan men även andra situationer. Gemensamt för dessa är att någon befinner sig i en verkligt svår belägenhet som inte är helt tillfällig eller övergående. Uttrycket täcker samtliga de situationer som i de internationella instrumenten mot människohandel avses med tvångsarbete och liknande tvångstjänstgöring, slaveri och därmed jämförbara bruk och sedvänjor och trældom. Som exempel kan nämnas företeelser som tvångsäktenskap mot ersättning till annan (s.k. brudköp), situationer där en make eller hans familj eller klan har rätt att överlåta en kvinna till annan, situationer där en kvinna vid makens död är skyldig att låta sig "ärvas" och situationer där personer under 18 år levereras av föräldrar eller förmyndare till annan i syfte för att barnet skall exploateras. Ett annat exempel är arbete i vilka arbetarna i fråga hålls i en slaveriliknande situation genom att det är omöjligt för dem att betala av en reell eller fiktiv skuld. Uttrycket "nödläge" täcker också situationer där människor befinner sig i en sådan belägenhet att de kan utnyttjas för organanskaffningsändamål.

Straffet

Straffet är fängelse lägst två och högst tio år. Till de omständigheter som regelmässigt bör beaktas vid bedömningen av straffvärdet hör arten och omfattningen av det avsedda eller faktiska utnyttjandet, liksom vad gärningen i övrigt inneburit i form av fysiskt eller psykiskt lidande eller kränkning.

Förekomsten och graden av sådana omständigheter som anges som försvårande i 29 kap. 2 § brottsbalken och artikel 3.2 i rambeslutet (se avsnitt 9.8) skall naturligtvis beaktas vid straffmätningen. Ett högt straff torde kunna dömas ut exempelvis i de fall gärningsmannen har visat särskild hänsynslöshet. Ett brott torde vidare vara att anse som mer allvarligt när det riktat sig mot ett barn, och ju yngre barnet varit, desto högre bör straffvärdet vara. Ett högt straff torde naturligtvis också kunna motiveras när det är fråga om flerfaldig likartad brottslighet, såsom då en omfattande människohandelsverksamhet har avsett ett flertal offer.

Huruvida syftet med handeln har förverkligats saknar betydelse för straffansvaret. Detta kan emellertid beaktas vid bedömningen av straffvärdet.

Andra stycket

I andra stycket föreskrivs straffansvar för människohandel också för den som, i sådant utnyttjandesyfte som anges i första stycket, till annan för över eller från annan tar emot kontrollen över en person. Enligt denna bestämmelse är det alltså tillräckligt med människohandelsåtgärderna överförande eller mottagande av kontrollen över en person i ett relevant utnyttjandesyfte. Detta betyder att det inte ställs upp något krav på användning av något otillbörligt medel i sådana fall där kontroll över offret föreligger. Detta gäller oavsett om kontrollen över offret har uppnåtts genom ett människohandelsförfarande eller om den föreligger av någon annan orsak.

Brottet fullbordas när kontrollöverföringen är genomförd.

I fråga om kontrollrekvisitets innebörd, utnyttjandesyftena och straffet hänvisas till vad som sagts ovan.

Tredje stycket

Stycket innebär en särskild reglering i fråga om handel med personer som inte har fyllt 18 år. I dessa fall krävs aldrig att gärningsmannen har genomfört handeln med användande av något otillbörligt medel. Således skall den som begår en gärning som beskrivs i första stycket mot en person som inte har fyllt 18 år dömas för människohandel även om inte olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel har använts. Det är i stället tillräckligt att gärningsmannen rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med personen, och därigenom tar kontroll över denna, i ett sådant utnyttjandesyfte som avses.

När det gäller handel med barn hänvisas i övrigt till kommentarerna till första och andra stycket.

Fjärde stycket

Stycket, som är nytt, behandlas utförligt i avsnitt 9.6. Bestämmelsen innebär att ett förtydligande av att offrets samtycke till det åsyftade utnyttjandet saknar betydelse för straffansvar. Bestämmelsen syftar inte till att åstadkomma någon saklig förändring i förhållande till gällande rätt.

Femte stycket

I detta stycke, som inte har ändrats, anges en lindrigare straffskala för mindre grova fall. Är brottet mindre grovt, döms sålunda till fängelse i högst fyra år. Mindre grova fall kan vara exempelvis då risken för att utnyttjande faktiskt skulle komma att ske varit liten. Förutom detta måste även arten av det

åsyftade utnyttjandet och det åsyftade utnyttjandets omfattning beaktas samt i vad mån intrånget i annans frihet har inneburit fysiskt eller psykiskt lidande eller kränkning.

Konkurrensfrågor

Av lagtexten framgår att bestämmelsen om människohandel är subsidiär i förhållande till bestämmelsen om människorov i 1 § i samma kapitel, och att den har företräde framför bestämmelsen om olaga frihetsberövande i samma kapitel 2 §.

I övrigt får vanliga konkurrensregler tillämpas. Detta innebär normalt att när det är frågan om konkurrens mellan två brott, med samma skyddsintresse, skall domstolen döma för det brott som har en strängare straffskala. Eftersom bestämmelsen om människohandel omfattar många skilda förfaranden får domstolen göra en prövning av omständigheterna i varje enskilt fall mot konkurrerande straffbestämmelser. Om t.ex. ett förfarande uppfyller förutsättningarna för straffbarhet både för människohandel enligt 1a § och olaga tvång enligt 4 § i samma kapitel, skall endast 1a § tillämpas.

Genom bestämmelsen i 1a § straffbeläggs gärningar som delvis också kan falla under straffbestämmelserna om koppleri och grovt koppleri i 6 kap. 8 och 9 §§ brottsbalken. Den nya bestämmelsen omfattar dock, till skillnad från koppleri-bestämmelserna, inte endast utnyttjande och främjande av någon annans prostitution utan också andra former av utnyttjanden för exempelvis sexuella ändamål. Härtill kommer att det för straffansvar för människohandel inte krävs att någon prostitution eller annan form av utnyttjande har kommit till stånd. Om rekvisiten för bestämmelsen i 1a § är uppfyllda skall dömas för det allvarligare brottet människohandel, även om gärningen i och för sig också kunnat rubriceras som koppleri eller grovt koppleri.

En särskild konkurrenssituation som kan aktualiseras är när någon tar emot eller annars inhyser personer som har varit utsatta för människohandel. Den som upplåter lokal eller

lägenhet eller som tar emot dessa personer i t.ex. sitt hem, kan givetvis om dessa personer har prostituerats också i vissa fall anses ha främjat eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt ha utnyttjat att de har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Under sådana omständigheter kan denne ha gjort sig skyldig till koppleri. En uttrycklig bestämmelse om fastighetsägares ansvar finns för övrigt i 6 kap. 8 §. I en sådan situation får dock prövas om den som inhyst eller tagit emot de angivna personerna därvid också har använt olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel för ett sådant utnyttjandesyfte som avses i 1a § eller om gärningen har innefattat en överföring av kontroll enligt vad som ovan sagts. I sådana fall skall bestämmelsen om människohandel tillämpas framför den om koppleri.

Tredje styckets tillämplighet i konkurrens med andra straffbestämmelser får bedömas utifrån ett något annorlunda synsätt än när det gäller handel med vuxna offer. När det gäller barn krävs nämligen aldrig att gärningsmannen genomfört människohandelsåtgärden med användande av något otillbörligt medel. Beträffande den särskilda konkurrenssituationen när någon tar emot eller annars inhyser en person som utsätts för prostitution, kan dock följande anföras. Den som upplåter lokal eller lägenhet eller som tar emot sådana barn i t.ex. sitt hem kan givetvis också i vissa fall anses ha främjat eller ha utnyttjat ekonomiskt att barnen har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Under sådana omständigheter kan inhysaren eller mottagaren göra sig skyldig till koppleri. Avgörande för frågan om gärningen skall bedömas som koppleri eller människohandel blir i en sådan situation i allt väsentligt syftet med gärningsmannens åtgärder.

Slutligen skall anmärkas att en gärningsman som, utöver handlingar enligt 1a §, har gjort sig skyldig till allvarigare sexualbrott såsom våldtäkt, sexuellt tvång eller sexuellt utnyttjande gentemot den som varit föremål för handeln skall dömas också för dessa brott.

4 kap. 10 §

Paragrafen har, som en följd av ändringarna i 1a §, ändrats på så sätt att "människohandel för sexuella ändamål" har ersatts av "människohandel". Genom denna konsekvensändring har nu alla former av människohandel enligt 1a § kriminaliserats också på försöks- och förberedelsestadiet. Detsamma gäller i fråga om stämpling till och underlåtenhet att avslöja sådana brott. Skälen för bestämmelsen har behandlats i avsnitt 9.10.

Med hänsyn till utformningen av 1 a § ligger försökspunkten relativt tidigt.

Det straffbara förfarandet enligt 1a § första stycket är alltså fullbordat när kontroll över offret har uppnåtts. Straffansvar för t.ex. försöksbrott aktualiseras för åtgärder som vidtas dessförinnan. Det bör betonas att det för straffansvar för försök till människohandel enligt första stycket inte krävs något kvalificerat uppsåt till att kontroll över offret skall uppnås. Det är i stället tillräckligt med indirekt eller eventuellt uppsåt i förhållande till en sådan icke inträffad effekt.

7 kap. 3 a §

Paragrafen är ny. Skälen för den har närmare behandlats i avsnitt 9.12.

Genom bestämmelsen straffbeläggs såsom *olaga adoptionsförmedling* att, vid förmedling eller annan liknande åtgärd som syftar till att främja *annans* adoption av en person under arton år, otillbörligt påverka någon att lämna samtycke eller tillstånd till en sådan adoption.

Bestämmelsen tar sikte på mellanhänders otillbörliga åtgärder i adoptionsförfaranden. Detta gäller oavsett om dessa personer agerar i organisationer som förmedlar adoptioner eller om de agerar enskilt. Bestämmelsen syftar till att ytterligare säkra adoptionsinstitutets integritet och att därigenom hindra försäljning av och handel med barn samt till att säkra att det i stället är barnets bästa som tillgodoses i adoptionsförfaranden.

Vad som straffbeläggs är att genom någon otillbörlig påverkan förmå någon att lämna samtycke eller tillstånd till adoption av ett barn. För fullbordat brott bör således krävas att samtycke eller tillstånd faktiskt har getts av någon därtill behörig. Det kan t.ex. röra sig om samtycke från de biologiska föräldrarna eller ett för adoptionens genomförande nödvändigt tillstånd från en myndighet eller organisation. Det bör också krävas ett orsakssamband mellan den otillbörliga påverkan och samtycket eller tillståndet. Däremot saknar det för straffansvaret betydelse huruvida någon adoption kommer till stånd.

Typexemplet på sådan otillbörlig påverkan som avses är betalning eller löfte härom. Bestämmelsen träffar dock också annan otillbörlig påverkan. Härmed avses såväl olika former av tvångsliknande förfaranden som andra förfaranden som är otillåtna, om än inte straffsanktionerade, enligt det svenska regelverket om adoption i 4 kap. föräldrabalken och 1993 års Haagkonvention om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner, oberoende av vilket regelsystem som råkar vara tillämpligt i det enskilda fallet. Ett exempel på ett sådant förfarande som avses är att förmå en moder att lämna erforderligt samtycke innan barnets födelse.

Brottet är dock subsidiärt till brotten mot frihet. Om den otillbörliga påverkan är av så kvalificerad art att förfarandet är straffbelagt som brott mot frihet (exempelvis som människohandel eller olaga tvång), skall gärningen därför i stället föranleda straffansvar för frihetsbrottet.

7 kap. 5 §

Ändringen innebär att även försök till det nya brottet olaga adoptionsförmedling straffbeläggs. I sådana fall där ett samtycke eller tillstånd inte har lämnats, kan således straffansvar för försök komma i fråga.

Bilaga 1 FN-protokollet mot människohandel

Protocol to prevent,
suppress and punish
trafficking in persons,
especially women and
children, supplementing
the united nations
convention against
transnational organized
crime

I. General provisions

Article 1

*Relation with the United
Nations Convention against
Transnational Organized
Crime*

1. This Protocol supplements the United Nations Convention against Transnational Organized Crime. It shall be interpreted together with the Convention.

Tilläggsprotokoll om
förebyggande,
bekämpande och
besträffande av handel
med människor, särskilt
kvinnor och barn, till
förenta nationernas
konvention mot
gränsöverskridande
organiserad brottslighet

Kapitel I Allmänna bestämmelser

Artikel 1

*Förhållande till Förenta
nationernas konvention mot
gränsöverskridande
Organiserad brottslighet*

1. Detta protokoll kompletterar Förenta nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet. Det skall tolkas tillsammans med den konventionen.

2. The provisions of the Convention shall apply, *mutatis mutandis*, to this Protocol unless otherwise provided herein.

3. The offences established in accordance with article 5 of this Protocol shall be regarded as offences established in accordance with the Convention.

2. Bestämmelserna i konventionen skall i tillämpliga delar gälla detta protokoll, såvida inte annat anges häri.

3. Brott som anges i artikel 5 i detta protokoll skall betraktas som brott enligt konventionen.

Article 2

Statement of purpose

The purposes of this Protocol are:

(a) To prevent and combat trafficking in persons, paying particular attention to women and children;

(b) To protect and assist the victims of such trafficking, with full respect for their human rights; and

(c) To promote cooperation among States Parties in order to meet those objectives.

Artikel 2

Syfte

Detta protokolls syften är

a) att förebygga och bekämpa handel med människor, med särskild hänsyn till kvinnor och barn,

b) att skydda och bistå offren för sådan handel med full respekt för deras mänskliga rättigheter, och

c) att främja samarbete mellan parterna för att uppnå dessa syften.

Article 3

Use of terms

For the purposes of this Protocol:

(a) "Trafficking in persons" shall mean the recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of persons,

Artikel 3

Definitioner

I detta protokoll avses med

a) *handel med människor*: rekrytering, transport, överföring, hysande eller mottagande av personer genom hot om

by means of the threat or use of force or other forms of coercion, of abduction, of fraud, of deception, of the abuse of power or of a position of vulnerability or of the giving or receiving of payments or benefits to achieve the consent of a person having control over another person, for the purpose of exploitation. Exploitation shall include, at a minimum, the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation, forced labour or services, slavery or practices similar to slavery, servitude or the removal of organs;

(b) The consent of a victim of trafficking in persons to the intended exploitation set forth in subparagraph (a) of this article shall be irrelevant where any of the means set forth in subparagraph (a) have been used;

(c) The recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of a child for the purpose of exploitation shall be considered "trafficking in persons" even if this does not involve any of the means set forth in subparagraph (a) of

eller bruk av våld eller andra former av tvång, bortförande, bedrägeri, vilseledande, maktmissbruk eller missbruk av en persons utsatta belägenhet eller givande eller mottagande av betalning eller förmåner för att erhålla samtycke från en person som har kontroll över en annan person i syfte att utnyttja denna person. Utnyttjande skall innebära åtminstone utnyttjande av andras prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller tvångstjänst, slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor, trældom eller avlägsnande av organ.

b) Samtycke som ges av någon som är offer för handel med människor till sådant åsyftat utnyttjande som anges i a ovan skall sakna betydelse när något av de medel som anges där har använts.

c) Rekrytering, transport, överföring, hysande och mottagande av barn för utnyttjandeändamål skall betraktas som handel med människor, även om inget av de medel som anges i a ovan har använts.

this article;

(d) "Child" shall mean any person under eighteen years of age.

d) *barn*: person under 18 års ålder.

Article 4

Scope of application

This Protocol shall apply, except as otherwise stated herein, to the prevention, investigation and prosecution of the offences established in accordance with article 5 of this Protocol, where those offences are transnational in nature and involve an organized criminal group, as well as to the protection of victims of such offences.

Artikel 4

Tillämpningsområde

Såvida inte annat anges, skall detta protokoll tillämpas på förebyggande, utredning och lagföring av brott som anges i artikel 5 i detta protokoll, när brottet är gränsöverskridande till sin natur och en organiserad brottslig sammanlutning är delaktig, liksom för skydd av offren för sådana brott.

Article 5

Criminalization

1. Each State Party shall adopt such legislative and other measures as may be necessary to establish as criminal offences the conduct set forth in article 3 of this Protocol, when committed intentionally.

2. Each State Party shall also adopt such legislative and other measures as may be necessary to establish as criminal offences:

(a) Subject to the basic

Artikel 5

Kriminalisering

1. Varje part skall vidta de lagstiftningsåtgärder och andra åtgärder som erfordras för att straffbelägga sådana gärningar som anges i artikel 3 i detta protokoll när de begås uppsåtligen.

2. Varje part skall också vidta de lagstiftningsåtgärder och andra åtgärder som erfordras för att straffbelägga följande gärningar:

a) Att försöka begå ett brott

concepts of its legal system, attempting to commit an offence established in accordance with paragraph 1 of this article;

(b) Participating as an accomplice in an offence established in accordance with paragraph 1 of this article; and

(c) Organizing or directing other persons to commit an offence established in accordance with paragraph 1 of this article.

som anges i punkt 1 i denna artikel under de förutsättningar som följer av grundprinciperna i partens rättsordning.

b) Att delta som medbrottsling i ett brott som anges i punkt 1 ovan.

c) Att organisera eller förmå andra att begå ett brott som anges i punkt 1 ovan.

II. Protection of victims of trafficking in persons

Article 6

Assistance to and protection of victims of trafficking in persons

1. In appropriate cases and to the extent possible under its domestic law, each State Party shall protect the privacy and identity of victims of trafficking in persons, including, inter alia, by making legal proceedings relating to such trafficking confidential.

2. Each State Party shall ensure that its domestic legal or administrative system contains measures that provide

Kapitel II Skydd av offer för handel med människor

Artikel 6

Bistånd till och skydd av offer för handel med människor

1. I lämpliga fall och i den utsträckning det är möjligt enligt nationell lag, skall varje part skydda de personers privatliv och identitet vilka har utsatts för handel med människor, inklusive genom att exempelvis hålla de rättsliga förfarandena med avseende på sådan handel konfidentiella.

2. Varje part skall tillse att dess rättsordning och förvaltningssystem innehåller åtgärder som, i lämpliga fall,

to victims of trafficking in persons, in appropriate cases:

(a) Information on relevant court and administrative proceedings;

(b) Assistance to enable their views and concerns to be presented and considered at appropriate stages of criminal proceedings against offenders, in a manner not prejudicial to the rights of the defence.

3. Each State Party shall consider implementing measures to provide for the physical, psychological and social recovery of victims of trafficking in persons, including, in appropriate cases, in cooperation with non-governmental organizations, other relevant organizations and other elements of civil society, and, in particular, the provision of:

(a) Appropriate housing;

(b) Counselling and information, in particular as regards their legal rights, in a language that the victims of trafficking in persons can understand;

(c) Medical, psychological and material assistance; and

(d) Employment, educa-

tillförsäkrar offren för handel med människor följande.

a) Information om tillämpliga domstolsförfaranden och administrativa förfaranden.

b) Biträde med att få sina synpunkter och intressen framförda och beaktade i lämpliga skeden av straffrättsliga förfaranden mot förövarna på ett sätt som inte inkräktar på försvarets rättigheter.

3. Varje part skall överväga att vidta åtgärder för brottsoffrens fysiska, psykiska och sociala rehabilitering, däribland i lämpliga fall i samarbete med enskilda organisationer, andra berörda organisationer samt andra delar av det civila samhället, särskilt genom att tillhandahålla följande.

a) Ett lämpligt boende.

b) Rådgivning och information, särskilt vad avser offrens lagliga rättigheter, på ett språk som de kan förstå.

c) Medicinskt, psykologiskt och materiellt bistånd.

d) Möjligheter till syssel-

tional and training opportunities.

4. Each State Party shall take into account, in applying the provisions of this article, the age, gender and special needs of victims of trafficking in persons, in particular the special needs of children, including appropriate housing, education and care.

5. Each State Party shall endeavour to provide for the physical safety of victims of trafficking in persons while they are within its territory.

6. Each State Party shall ensure that its domestic legal system contains measures that offer victims of trafficking in persons the possibility of obtaining compensation for damage suffered.

Article 7

Status of victims of trafficking in persons in receiving States

1. In addition to taking measures pursuant to article 6 of this Protocol, each State Party shall consider adopting legislative or other appropriate measures that permit victims of trafficking in persons to remain in its territory,

sättning, utbildning och fortbildning.

4. Varje part skall vid tillämpningen av bestämmelserna i denna artikel beakta brottsoffrens ålder, kön och särskilda behov, speciellt barns särskilda behov, innefattande lämpligt boende, utbildning och omvårdnad.

5. Varje part skall sträva efter att skydda offrens fysiska säkerhet när de befinner sig inom partens territorium.

6. Varje part skall tillse att dess nationella rättssystem innehåller mekanismer som erbjuder offren möjlighet att få ersättning för liden skada.

Artikel 7

Rättslig ställning för offer för handel med människor i mottagande stater

1. Utöver att vidta åtgärder enligt artikel 6 i detta protokoll skall varje part överväga att vidta lagstiftningsåtgärder eller andra lämpliga åtgärder som tillåter offer för handel med människor att – tillfälligt eller stadigvarande – stanna inom

temporarily or permanently, in appropriate cases.

2. In implementing the provision contained in paragraph 1 of this article, each State Party shall give appropriate consideration to humanitarian and compassionate factors.

Article 8

Repatriation of victims of trafficking in persons

1. The State Party of which a victim of trafficking in persons is a national or in which the person had the right of permanent residence at the time of entry into the territory of the receiving State Party shall facilitate and accept, with due regard for the safety of that person, the return of that person without undue or unreasonable delay.

2. When a State Party returns a victim of trafficking in persons to a State Party of which that person is a national or in which he or she had, at the time of entry into the territory of the receiving State Party, the right of permanent residence, such return shall be with due regard for the safety of that person and for the

partens territorium i lämpliga fall.

2. Vid genomförandet av bestämmelsen i punkt 1 ovan skall varje part ta lämplig hänsyn till humanitära skäl och barmhärtighetsskäl.

Artikel 8

Brottsoffrens återvändande

1. Den part i vilken ett offer för handel med människor är medborgare eller där han eller hon hade rätt att permanent vistas vid tiden för inresan i den mottagande partens territorium skall, med vederbörlig hänsyn till personens säkerhet, underlätta och gå med på denna persons återvändande utan oberättigat eller oskäligt dröjsmål.

2. När en part återsänder ett offer för handel med människor till en part där personen är medborgare eller där han eller hon, vid tiden för inresan i den mottagande partens territorium, hade rätt att permanent vistas, skall återsändandet ske med vederbörlig hänsyn till personens säkerhet och till

status of any legal proceedings related to the fact that the person is a victim of trafficking and shall preferably be voluntary.

3. At the request of a receiving State Party, a requested State Party shall, without undue or unreasonable delay, verify whether a person who is a victim of trafficking in persons is its national or had the right of permanent residence in its territory at the time of entry into the territory of the receiving State Party.

4. In order to facilitate the return of a victim of trafficking in persons who is without proper documentation, the State Party of which that person is a national or in which he or she had the right of permanent residence at the time of entry into the territory of the receiving State Party shall agree to issue, at the request of the receiving State Party, such travel documents or other authorization as may be necessary to enable the person to travel to and re-enter its territory.

5. This article shall be without prejudice to any right

läget i eventuella rättsliga förfaranden som har att göra med den omständigheten att personen är offer för handel med människor och det skall helst vara frivilligt.

3. På begäran av en mottagande part skall en anmodad part, utan oberättigat eller oskäligt dröjsmål, bekräfta om ett offer för handel med människor är dess medborgare eller innehade rätt att permanent vistas i dess territorium vid tiden för inresan i den mottagande partens territorium.

4. För att underlätta återvändandet för ett offer för handel med människor som saknar erforderliga handlingar, skall den part i vilken vederbörande är medborgare, eller där han eller hon hade rätt att permanent vistas vid tiden för inresan i den mottagande statens territorium, gå med på att, på begäran av den mottagande parten, utfärda sådana resehandlingar eller sådant annat tillstånd som kan behövas för att tillåta personen att resa in i och återvända till dess territorium.

5. Denna artikel skall inte inkräkta på någon rättighet

afforded to victims of trafficking in persons by any domestic law of the receiving State Party.

6. This article shall be without prejudice to any applicable bilateral or multilateral agreement or arrangement that governs, in whole or in part, the return of victims of trafficking in persons.

III. Prevention, cooperation and other measures

Article 9

Prevention of trafficking in persons

1. States Parties shall establish comprehensive policies, programmes and other measures:

(a) To prevent and combat trafficking in persons; and

(b) To protect victims of trafficking in persons, especially women and children, from revictimization.

2. States Parties shall endeavour to undertake measures such as research, information and mass media campaigns and social and economic initiatives to prevent and combat trafficking in

som brottsoffren kan ha med stöd av den mottagande partens nationella lag.

6. Denna artikel skall inte inkräkta på något tillämpligt bilateralt eller multilateralt avtal eller arrangemang som helt eller delvis gäller offrens återvändande.

Kapitel III Förebyggande, samarbete och andra åtgärder

Artikel 9

Förebyggande av handel med människor

1. Parterna skall upprätta heltäckande policy och program samt vidta andra åtgärder för att

a) förebygga och bekämpa handel med människor och

b) skydda offer för handel med människor, särskilt kvinnor och barn, från upprepad utsatthet.

2. Parterna skall sträva efter att vidta åtgärder såsom forskning, informations- och massmediekampanjer samt sociala och ekonomiska initiativ för att förebygga och bekämpa handel med

persons.

3. Policies, programmes and other measures established in accordance with this article shall, as appropriate, include cooperation with non-governmental organizations, other relevant organizations and other elements of civil society.

4. States Parties shall take or strengthen measures, including through bilateral or multilateral cooperation, to alleviate the factors that make persons, especially women and children, vulnerable to trafficking, such as poverty, underdevelopment and lack of equal opportunity.

5. States Parties shall adopt or strengthen legislative or other measures, such as educational, social or cultural measures, including through bilateral and multilateral cooperation, to discourage the demand that fosters all forms of exploitation of persons, especially women and children, that leads to trafficking.

människor.

3. Policy, program och andra åtgärder i enlighet med denna artikel skall, när det är lämpligt, omfatta samarbete med enskilda organisationer, andra berörda organisationer och andra delar av det civila samhället.

4. Parterna skall vidta eller förstärka åtgärder, däribland genom bilateralt och multilateralt samarbete, för att lindra de omständigheter som gör människor, särskilt kvinnor och barn, sårbara för handel med människor, såsom fattigdom, underutveckling och brist på lika möjligheter.

5. Parterna skall vidta eller förstärka lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder, såsom utbildnings-, sociala eller kulturella åtgärder, däribland genom bilateralt och multilateralt samarbete, för att motverka sådan efterfrågan som främjar alla former av utnyttjande av människor, särskilt kvinnor och barn, som leder till handel med människor.

*Article 10**Information exchange and training*

1. Law enforcement, immigration or other relevant authorities of States Parties shall, as appropriate, cooperate with one another by exchanging information, in accordance with their domestic law, to enable them to determine:

(a) Whether individuals crossing or attempting to cross an international border with travel documents belonging to other persons or without travel documents are perpetrators or victims of trafficking in persons;

(b) The types of travel document that individuals have used or attempted to use to cross an international border for the purpose of trafficking in persons; and

(c) The means and methods used by organized criminal groups for the purpose of trafficking in persons, including the recruitment and transportation of victims, routes and links between and among individuals and groups engaged in such trafficking, and possible measures for

*Artikel 10**Informationsutbyte och utbildning*

1. Parternas rättsvårdande myndigheter, immigrationsmyndigheter och andra berörda myndigheter skall på lämpligt sätt samarbeta med varandra genom informationsutbyte i enlighet med vars och ens nationella lag för att kunna avgöra följande:

a) Huruvida personer som passerar eller försöker passera en nationsgräns med resehandlingar tillhörande andra personer, eller utan resehandlingar, är förövare av eller offer för handel med människor.

b) Vilka slags resehandlingar som personer har använt eller försökt använda för att passera en nationsgräns i syfte att bedriva handel med människor.

c) Vilka medel och metoder som organiserade brottsliga sammanslutningar använder för handel med människor, innefattande rekrytering och transport av brottsoffer, rutter och länkar mellan och bland personer och sammanslutningar som bedriver sådan handel samt möjliga åtgärder

detecting them.

2. States Parties shall provide or strengthen training for law enforcement, immigration and other relevant officials in the prevention of trafficking in persons. The training should focus on methods used in preventing such trafficking, prosecuting the traffickers and protecting the rights of the victims, including protecting the victims from the traffickers. The training should also take into account the need to consider human rights and child- and gender-sensitive issues and it should encourage cooperation with non-governmental organizations, other relevant organizations and other elements of civil society.

3. A State Party that receives information shall comply with any request by the State Party that transmitted the information that places restrictions on its use.

Article 11

Border measures

1. Without prejudice to international commitments in relation to the free movement

för att upptäcka dem.

2. Parterna skall tillhandahålla eller förbättra utbildning för personal vid rättsvårdande myndigheter, migrationspersonal och andra berörda befattningshavare i förebyggande av handel med människor. Utbildningen bör koncentreras på metoder som används för att förebygga sådan handel, lagföra förövarna samt skydda offrens rättigheter, däribland skydd av offren mot förövarna. Utbildningen bör också ta hänsyn till behovet av att beakta mänskliga rättigheter och frågor som rör barn- och könsperspektiv samt främja samarbete med enskilda organisationer, andra berörda organisationer och andra delar av det civila samhället.

3. En part som tar emot information skall tillmötesgå en begäran av den part som lämnar denna om begränsning av dess användning.

Artikel 11

Åtgärder vid gränser

1. Utan att det skall inkräkta på internationella åtaganden avseende fri rörlighet för

of people, States Parties shall strengthen, to the extent possible, such border controls as may be necessary to prevent and detect trafficking in persons.

2. Each State Party shall adopt legislative or other appropriate measures to prevent, to the extent possible, means of transport operated by commercial carriers from being used in the commission of offences established in accordance with article 5 of this Protocol.

3. Where appropriate, and without prejudice to applicable international conventions, such measures shall include establishing the obligation of commercial carriers, including any transportation company or the owner or operator of any means of transport, to ascertain that all passengers are in possession of the travel documents required for entry into the receiving State.

4. Each State Party shall take the necessary measures, in accordance with its domestic law, to provide for sanctions in cases of violation of the obligation set forth in

personer, skall parterna så långt som möjligt förstärka sådan gränskontroll som kan vara nödvändig för att förebygga och upptäcka handel med människor.

2. Varje part skall vidta lagstiftningsåtgärder eller andra lämpliga åtgärder för att så långt som möjligt förebygga att transportmedel som används av affärsdrivande fraktförare används vid förövande av brott som anges i artikel 5 i detta protokoll.

3. Där så är lämpligt och utan att det skall inkräkta på tillämpliga internationella konventioner, skall dessa åtgärder innefatta åläggande av skyldighet för affärsdrivande fraktförare, inbegripet varje transportföretag eller ägare eller yrkesmässig brukare av transportmedel, att tillse att alla passagerare innehar de nödvändiga resehandlingarna för inresa i den mottagande staten.

4. Varje part skall vidta nödvändiga åtgärder i enlighet med sin nationella lag för att kunna föreskriva sanktioner vid bristande uppfyllelse av de skyldigheter som anges i punkt

paragraph 3 of this article.

5. Each State Party shall consider taking measures that permit, in accordance with its domestic law, the denial of entry or revocation of visas of persons implicated in the commission of offences established in accordance with this Protocol.

6. Without prejudice to article 27 of the Convention, States Parties shall consider strengthening cooperation among border control agencies by, inter alia, establishing and maintaining direct channels of communication.

Article 12

Security and control of documents

Each State Party shall take such measures as may be necessary, within available means:

(a) To ensure that travel or identity documents issued by it are of such quality that they cannot easily be misused and cannot readily be falsified or unlawfully altered, replicated or issued; and

(b) To ensure the integrity and security of travel or identity documents issued by

3 i denna artikel.

5. Varje part skall överväga att vidta åtgärder som, i enlighet med dess nationella lag, tillåter avvisning eller återkallelse av visering för personer som är delaktiga i förövande av brott som straffbeläggs i enlighet med detta protokoll.

6. Utan att det skall inkräkta på artikel 27 i konventionen, skall parterna överväga att förstärka samarbetet mellan gränskontrollmyndigheterna, bland annat genom att skapa och upprätthålla direkta kommunikationsvägar.

Artikel 12

Säkerhet och kontroll av handlingar

Varje part skall vidta nödvändiga åtgärder för att, inom ramen för tillgängliga resurser, trygga

a) att rese- eller identitetshandlingar som den utfärdar är av sådan kvalitet att de inte enkelt kan missbrukas, förfalskas eller olagligen ändras, mångfaldigas eller utfärdas, och

b) skydd och säkerhet för äktheten av rese- och identitetshandlingar som den har

or on behalf of the State Party and to prevent their unlawful creation, issuance and use.

utfärdat, eller som har utfärdats på dess vägnar, samt förebyggande av olaglig tillverkning, utfärdande och användning av sådana handlingar.

Article 13

Legitimacy and validity of documents

At the request of another State Party, a State Party shall, in accordance with its domestic law, verify within a reasonable time the legitimacy and validity of travel or identity documents issued or purported to have been issued in its name and suspected of being used for trafficking in persons.

Artikel 13

Handlingars äkthet och giltighet

En part skall, på begäran av en annan part, i enlighet med sin nationella lag inom skälig tid kontrollera äktheten och giltigheten för rese- eller identitetshandlingar som har utfärdats eller som påstås ha utfärdats i dess namn och som misstänks för att användas i syfte att bedriva handel med människor.

IV. Final provisions

Kapitel IV Slutbestämmelser

Article 14

Saving clause

1. Nothing in this Protocol shall affect the rights, obligations and responsibilities of States and individuals under international law, including international humanitarian law and international human rights law and, in particular, where applicable, the 1951 Conven-

Artikel 14

Bestämmelser om förbehåll

1. Ingenting i detta protokoll skall påverka rättigheter, skyldigheter eller förpliktelser som stater eller enskilda personer har enligt internationell rätt, innefattande internationell humanitär rätt, internationell rätt avseende mänskliga rättigheter och

tion and the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees and the principle of non-refoulement as contained therein.

2. The measures set forth in this Protocol shall be interpreted and applied in a way that is not discriminatory to persons on the ground that they are victims of trafficking in persons. The interpretation and application of those measures shall be consistent with internationally recognized principles of non-discrimination.

Article 15

Settlement of disputes

1. States Parties shall endeavour to settle disputes concerning the interpretation or application of this Protocol through negotiation.

2. Any dispute between two or more States Parties concerning the interpretation or application of this Protocol that cannot be settled through negotiation within a reasonable time shall, at the request of one of those States Parties, be submitted to arbitration. If, six months after the date of the

särskilt, när de är tillämpliga, 1951 års konvention och 1967 års protokoll om flyktingars rättsliga ställning och principen om icke-avvisning som ingår i dem.

2. De åtgärder som anges i detta protokoll skall tolkas och tillämpas på ett sätt som inte diskriminerar personer på den grunden att de är offer för handel med människor. Tolkningen och tillämpningen av dessa åtgärder skall vara förenliga med internationellt erkända principer om icke-diskriminering.

Artikel 15

Twistlösning

1. Parterna skall sträva efter att lösa tvister om tolkningen och tillämpningen av detta protokoll genom förhandlingar.

2. Tvister mellan två eller flera parter om tolkningen eller tillämpningen av detta protokoll som inte kan lösas genom förhandlingar inom skälig tid skall, på begäran av någon av dem, hänskjutas till skiljeförfarande. Om dessa parter sex månader efter dagen för hänskjutandet till skilje-

request for arbitration, those States Parties are unable to agree on the organization of the arbitration, any one of those States Parties may refer the dispute to the International Court of Justice by request in accordance with the Statute of the Court.

3. Each State Party may, at the time of signature, ratification, acceptance or approval of or accession to this Protocol, declare that it does not consider itself bound by paragraph 2 of this article. The other States Parties shall not be bound by paragraph 2 of this article with respect to any State Party that has made such a reservation.

4. Any State Party that has made a reservation in accordance with paragraph 3 of this article may at any time withdraw that reservation by notification to the Secretary-General of the United Nations.

Article 16

Signature, ratification, acceptance, approval and accession

1. This Protocol shall be open to all States for signature

förfarande inte kan komma överens om hur skiljeförfarandet skall ske, får en av dem hänskjuta tvisten till Internationella domstolen i enlighet med dennas stadga.

3. Varje part får, när den undertecknar, ratificerar, godtar, godkänner eller ansluter sig till detta protokoll, förklara att den inte anser sig vara bunden av punkt 2 i denna artikel. De övriga parterna skall inte vara bundna av punkt 2 i denna artikel gentemot en part som har gjort ett sådant förbehåll.

4. En part som har gjort ett förbehåll i enlighet med punkt 3 i denna artikel kan när som helst häva detta genom ett meddelande till Förenta nationernas generalsekreterare.

Artikel 16

Undertecknande, ratifikation, godtagande, godkännande och anslutning

1. Detta protokoll skall stå öppet för undertecknande av

from 12 to 15 December 2000 in Palermo, Italy, and thereafter at United Nations Headquarters in New York until 12 December 2002.

2. This Protocol shall also be open for signature by regional economic integration organizations provided that at least one member State of such organization has signed this Protocol in accordance with paragraph 1 of this article.

3. This Protocol is subject to ratification, acceptance or approval. Instruments of ratification, acceptance or approval shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations. A regional economic integration organization may deposit its instrument of ratification, acceptance or approval if at least one of its member States has done likewise. In that instrument of ratification, acceptance or approval, such organization shall declare the extent of its competence with respect to the matters governed by this Protocol. Such organization shall also inform the depositary of any

alla stater från den 12 till den 15 december 2000 i Palermo, Italien, och därefter vid Förenta nationernas högkvarter i New York till den 12 december 2002.

2. Detta protokoll skall också stå öppet för undertecknande av regionala organisationer för ekonomisk integration, om minst en medlemsstat i en sådan organisation har undertecknat detta protokoll i enlighet med punkt 1 i denna artikel.

3. Detta protokoll skall ratificeras, godtas eller godkännas. Instrument avseende ratifikation, godkännande eller godtagande skall deponeras hos Förenta nationernas generalsekreterare. En regional organisation för ekonomisk integration får deponera sitt instrument avseende ratifikation, godkännande eller godtagande om minst en av dess medlemsstater har gjort detsamma. I sitt instrument avseende ratifikation, godkännande eller godtagande skall en sådan organisation förklara omfattningen av sin behörighet med avseende på frågor som täcks av detta protokoll. En sådan organisa-

relevant modification in the extent of its competence.

4. This Protocol is open for accession by any State or any regional economic integration organization of which at least one member State is a Party to this Protocol. Instruments of accession shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations. At the time of its accession, a regional economic integration organization shall declare the extent of its competence with respect to matters governed by this Protocol. Such organization shall also inform the depositary of any relevant modification in the extent of its competence.

Article 17

Entry into force

1. This Protocol shall enter into force on the ninetieth day after the date of deposit of the fortieth instrument of ratification, acceptance, approval or accession, except that it shall not enter into force before the entry into force of the Convention. For the purpose of this paragraph, any

tion skall också meddela depositarien om varje ändring av betydelse inom sitt behörighetsområde.

4. Detta protokoll skall stå öppet för anslutning av stater eller regionala organisationer för ekonomisk integration i vilka minst en medlemsstat är part i protokollet. Anslutningsinstrument skall deponeras hos Förenta nationernas generalsekreterare. Vid sin anslutning skall en regional organisation för ekonomisk integration förklara omfattningen av sin behörighet med avseende på frågor som täcks av protokollet. En sådan organisation skall också meddela depositarien om varje ändring av betydelse inom sitt behörighetsområde.

Artikel 17

Ikraftträdande

1. Detta protokoll träder i kraft den nittionde dagen efter dagen för deponering av det fyrtionde instrumentet avseende ratifikation, godtagande, godkännande eller anslutning, men det skall inte träda i kraft före konventionen. För det syfte som avses i denna punkt skall ett instrument som

instrument deposited by a regional economic integration organization shall not be counted as additional to those deposited by member States of such organization.

2. For each State or regional economic integration organization ratifying, accepting, approving or acceding to this Protocol after the deposit of the fortieth instrument of such action, this Protocol shall enter into force on the thirtieth day after the date of deposit by such State or organization of the relevant instrument or on the date this Protocol enters into force pursuant to paragraph 1 of this article, whichever is the later.

deponerats av en regional organisation för ekonomisk integration inte räknas utöver de instrument som deponerats av medlemsstaterna i en sådan organisation.

2. För varje stat eller regional organisation för ekonomisk integration som ratificerar, godtar, godkänner eller ansluter sig till detta protokoll efter det att det fyrtionde instrumentet har deponerats skall protokollet träda i kraft den trettionde dagen efter dagen för ifrågavarande stats eller organisations deponering av motsvarande instrument eller den dag detta protokoll träder i kraft enligt punkt 1 i denna artikel, beroende på vilken händelse som inträffar senast.

Article 18 Amendment

1. After the expiry of five years from the entry into force of this Protocol, a State Party to the Protocol may propose an amendment and file it with the Secretary-General of the United Nations, who shall thereupon communicate the proposed amendment to the States Parties and to the

Artikel 18 Ändringar

1. Fem år efter detta protokolls ikraftträdande får en part i protokollet inkomma med ändringsförslag till Förenta nationernas generalsekreterare, som skall delge det till parterna och konventionsstatskonferensen för prövning och antagande. När parterna i detta protokoll möts vid

Conference of the Parties to the Convention for the purpose of considering and deciding on the proposal. The States Parties to this Protocol meeting at the Conference of the Parties shall make every effort to achieve consensus on each amendment. If all efforts at consensus have been exhausted and no agreement has been reached, the amendment shall, as a last resort, require for its adoption a two-thirds majority vote of the States Parties to this Protocol present and voting at the meeting of the Conference of the Parties.

2. Regional economic integration organizations, in matters within their competence, shall exercise their right to vote under this article with a number of votes equal to the number of their member States that are Parties to this Protocol. Such organizations shall not exercise their right to vote if their member States exercise theirs and vice versa.

3. An amendment adopted in accordance with paragraph 1 of this article is subject to ratification, acceptance or approval by States Parties.

konventionsstatskonferensen, skall de göra alla ansträngningar för att uppnå enhällighet om ändringar. Om alla ansträngningar att uppnå enhällighet har varit förgäves och ingen enighet uppnåtts, skall, som en sista utväg för att ändringen skall antas, krävas att den godtagits av en majoritet av två tredjedelar av de närvarande och röstande parterna i detta protokoll vid partskonferensen.

2. Regionala organisationer för ekonomisk integration får i frågor som faller inom deras behörighet utöva sin rösträtt enligt denna artikel med det antal röster som är lika med antalet av dess medlemsstater som är parter i detta protokoll. Sådana organisationer får inte utöva sin rösträtt när dess medlemsstater utövar sin rösträtt och omvänt.

3. En ändring som antagits i enlighet med punkt 1 i denna artikel skall ratificeras, godtas eller godkännas av parterna.

4. An amendment adopted in accordance with paragraph 1 of this article shall enter into force in respect of a State Party ninety days after the date of the deposit with the Secretary-General of the United Nations of an instrument of ratification, acceptance or approval of such amendment.

5. When an amendment enters into force, it shall be binding on those States Parties which have expressed their consent to be bound by it. Other States Parties shall still be bound by the provisions of this Protocol and any earlier amendments that they have ratified, accepted or approved.

Article 19 Denunciation

1. A State Party may denounce this Protocol by written notification to the Secretary-General of the United Nations. Such denunciation shall become effective one year after the date of receipt of the notification by the Secretary-General.

2. A regional economic integration organization shall

4. En ändring som antagits i enlighet med punkt 1 i denna artikel träder i kraft för en part 90 dagar efter dagen för deponering hos Förenta nationernas generalsekreterare av ett instrument avseende ratifikation, godtagande eller godkännande av ändringen.

5. När en ändring träder i kraft, skall den vara bindande för de parter som har uttryckt sitt medgivande till att vara bundna av den. De övriga parterna skall fortsätta att vara bundna av bestämmelserna i detta protokoll och av tidigare ändringar som de har ratificerat, godtagit eller godkänt.

Artikel 19 Uppsägning

1. En part kan säga upp detta protokoll genom ett skriftligt meddelande till Förenta nationernas generalsekreterare. Uppsägningen träder i kraft ett år efter den dag då generalsekreteraren mottog meddelandet.

2. En regional organisation för ekonomisk integration

cease to be a Party to this Protocol when all of its member States have denounced it.

Article 20

Depositary and languages

1. The Secretary-General of the United Nations is designated depositary of this Protocol.

2. The original of this Protocol, of which the Arabic, Chinese, English, French, Russian and Spanish texts are equally authentic, shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations.

IN WITNESS WHEREOF, the undersigned plenipotentiaries, being duly authorized thereto by their respective Governments, have signed this Protocol.

skall upphöra att vara part i detta protokoll när alla dess medlemsstater har upphört att vara parter i detsamma.

Artikel 20

Depositarie och språk

1. Förenta nationernas generalsekreterare är depositarie för detta protokoll.

2. Originalet till detta protokoll, vars arabiska, engelska, franska, kinesiska, ryska och spanska texter är lika giltiga, skall deponeras hos Förenta nationernas generalsekreterare.

Till bekräftelse härav har undertecknade befullmäktigade, därtill vederbörligen bemyndigade av sina respektive regeringar, undertecknat detta protokoll.

Bilaga 2 FN-protokollet mot försäljning av barn

Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography

Article 1

States Parties shall prohibit the sale of children, child prostitution and child pornography as provided for by the present Protocol.

Article 2

For the purposes of the present Protocol:

(a) Sale of children means any act or transaction whereby a child is transferred by any person or group of persons to another for remuneration or any other consideration;

(b) Child prostitution means the use of a child in sexual

Fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi

Artikel 1

Konventionsstaterna skall förbjuda försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi enligt bestämmelserna i detta protokoll.

Artikel 2

I detta protokoll avses med

a) försäljning av barn: varje handling eller transaktion genom vilken ett barn överförs av en person eller grupp av personer till annan mot betalning eller någon annan form av ersättning,

b) barnprostitution: användning av ett barn i

activities for remuneration or any other form of consideration;

(c) Child pornography means any representation, by whatever means, of a child engaged in real or simulated explicit sexual activities or any representation of the sexual parts of a child for primarily sexual purposes.

sexuella handlingar mot betalning eller någon annan form av ersättning,

c) barnpornografi: framställning, av vilket som helst slag, av ett barn som deltar i verkliga eller simulerade oförblommerade sexuella handlingar eller varje framställning av ett barns könsorgan för huvudsakligen sexuella syften.

Article 3

1. Each State Party shall ensure that, as a minimum, the following acts and activities are fully covered under its criminal or penal law, whether such offences are committed domestically or transnationally or on an individual or organized basis:

(a) In the context of sale of children as defined in article 2:

(i) Offering, delivering or accepting, by whatever means, a child for the purpose of:

a. Sexual exploitation of the child;

b. Transfer of organs of the child for profit;

c. Engagement of the child in forced labour;

(ii) Improperly inducing

Artikel 3

1. Varje konventionsstat skall säkerställa att åtminstone följande handlingar och verksamheter omfattas helt av dess straffrättsliga lagstiftning, oavsett om brotten begås inom ett land eller är gränsöverskridande och oavsett om de begås på individuell basis eller i organiserad form:

a) När det gäller försäljning av barn enligt artikel 2

i) att bjuda ut, leverera eller ta emot ett barn, på vilket sätt det än sker, i syfte att

a. barnet skall utnyttjas sexuellt,

b. att barnets organ skall överlätas i vinstsyfte,

c. att barnet skall sättas i tvångsarbete,

ii) att som mellanhand

consent, as an intermediary, for the adoption of a child in violation of applicable international legal instruments on adoption;

(b) Offering, obtaining, procuring or providing a child for child prostitution, as defined in article 2;

(c) Producing, distributing, disseminating, importing, exporting, offering, selling or possessing for the above purposes child pornography as defined in article 2.

2. Subject to the provisions of the national law of a State Party, the same shall apply to an attempt to commit any of the said acts and to complicity or participation in any of the said acts.

3. Each State Party shall make such offences punishable by appropriate penalties that take into account their grave nature.

4. Subject to the provisions of its national law, each State Party shall take measures, where appropriate, to establish the liability of legal persons for offences established in paragraph 1 of the present article. Subject to the legal

otillbörligt framkalla samtycke till adoption av ett barn i strid med tillämpliga internationella rättsliga instrument om adoption.

b) Att bjuda ut, ta emot, skaffa fram eller tillhandahålla ett barn för barnprostitution enligt artikel 2.

c) Att producera, distribuera, sprida, importera, exportera, bjuda ut eller sälja eller att för sådant syfte, inneha barnpornografi enligt definitionen i artikel 2.

2. Med förbehåll för bestämmelserna i den nationella lagstiftningen i en konventionsstat skall detsamma gälla försök att begå samt medhjälp och annan medverkan till någon av de nämnda handlingarna.

3. Varje konventionsstat skall belägga sådana brott med lämpliga straff som beaktar deras allvarliga beskaffenhet.

4. Med förbehåll för bestämmelserna i dess nationella lagstiftning skall varje konventionsstat vidta åtgärder för att, när det är lämpligt, fastställa juridiska personers ansvar för brott som anges i punkt 1 i denna artikel.

principles of the State Party, such liability of legal persons may be criminal, civil or administrative.

5. States Parties shall take all appropriate legal and administrative measures to ensure that all persons involved in the adoption of a child act in conformity with applicable international legal instruments.

Article 4

1. Each State Party shall take such measures as may be necessary to establish its jurisdiction over the offences referred to in article 3, paragraph 1, when the offences are committed in its territory or on board a ship or aircraft registered in that State.

2. Each State Party may take such measures as may be necessary to establish its jurisdiction over the offences referred to in article 3, paragraph 1, in the following cases:

(a) When the alleged offender is a national of that State or a person who has his habitual

Beroende på konventionsstatens nationella rättsliga principer, kan ett sådant ansvar för juridiska personer vara straffrättsligt, civilrättsligt eller administrativt.

5. Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga rättsliga och administrativa åtgärder för att säkerställa att alla personer som är inblandade i adoptionen av ett barn handlar i överensstämmelse med tillämpliga internationella rättsliga instrument.

Artikel 4

1. Varje konventionsstat skall vidta sådana åtgärder som kan vara nödvändiga för att fastställa sin behörighet över de brott som anges i artikel 3.1 när brotten begås på dess territorium eller ombord på ett fartyg eller flygplan som är registrerat i den staten.

2. Varje konventionsstat får vidta sådana åtgärder som kan vara nödvändiga för att fastställa sin behörighet över de brott som anges i artikel 3.1 i följande fall:

a) När den misstänkta gärningsmannen är medborgare i den staten eller en

residence in its territory;

(b) When the victim is a national of that State.

3. Each State Party shall also take such measures as may be necessary to establish its jurisdiction over the aforementioned offences when the alleged offender is present in its territory and it does not extradite him or her to another State Party on the ground that the offence has been committed by one of its nationals.

4. The present Protocol does not exclude any criminal jurisdiction exercised in accordance with internal law.

Article 5

1. The offences referred to in article 3, paragraph 1, shall be deemed to be included as extraditable offences in any extradition treaty existing between States Parties and shall be included as extraditable offences in every extradition treaty subsequently concluded between them, in accordance with the conditions set forth in such treaties.

2. If a State Party that makes

person som är stadigvarande bosatt på dess territorium.

b) När offret är medborgare i den staten.

3. Varje konventionsstat skall även vidta sådana åtgärder som kan vara nödvändiga för att fastställa sin behörighet över de ovannämnda brotten när den misstänkta gärningsmannen vistas på dess territorium och den inte utlämnar honom eller henne till en annan konventionsstat av det skälet att brottet har begåtts av en av dess medborgare.

4. Detta protokoll utesluter inte någon straffrättslig behörighet som utövas i enlighet med nationell lagstiftning.

Artikel 5

1. De brott som anges i artikel 3.1 skall anses som utlämningsbara brott enligt varje befintligt utlämningsavtal mellan konventionsstater och brotten skall också anses som utlämningsbara brott enligt varje utlämningsavtal som senare ingås mellan sådana, i enlighet med de villkor som anges i dessa avtal.

2. Om en konventionsstat i

extradition conditional on the existence of a treaty receives a request for extradition from another State Party with which it has no extradition treaty, it may consider the present Protocol to be a legal basis for extradition in respect of such offences. Extradition shall be subject to the conditions provided by the law of the requested State.

3. States Parties that do not make extradition conditional on the existence of a treaty shall recognize such offences as extraditable offences between themselves subject to the conditions provided by the law of the requested State.

4. Such offences shall be treated, for the purpose of extradition between States Parties, as if they had been committed not only in the place in which they occurred but also in the territories of the States required to establish their jurisdiction in accordance with article 4.

5. If an extradition request is made with respect to an offence described in article 3, paragraph 1, and the requested

vilken förekomsten av ett avtal är ett villkor för utlämning mottar en utlämningsframställning från en annan konventionsstat som den inte har något utlämningsavtal med, får den betrakta detta protokoll som rättslig grund för utlämning med avseende på sådana brott. Utlämning skall ske på de villkor som föreskrivs i den anmodade konventionsstatens lagstiftning.

3. Konventionsstater i vilka förekomsten av ett avtal inte är ett villkor för utlämning skall sinsemellan erkänna sådana brott som utlämningsbara brott om inte annat följder av villkoren i den anmodade statens lagstiftning.

4. Sådana brott skall för utlämning mellan konventionsstater behandlas som om de hade begåtts inte bara på den plats där de inträffade utan även på territorierna i de stater av vilka det krävs att de skall fastställa sin behörighet i enlighet med artikel 4.

5. Om en utlämningsframställning görs med avseende på ett brott som beskrivs i artikel 3.1 och den anmodade

State Party does not or will not extradite on the basis of the nationality of the offender, that State shall take suitable measures to submit the case to its competent authorities for the purpose of prosecution.

konventionsstaten inte utlämnar eller kommer att utlämna på grundval av gärningsmannens nationalitet, skall den staten vidta lämpliga åtgärder för att överlämna ärendet till sina behöriga myndigheter för åtal.

Article 6

1. States Parties shall afford one another the greatest measure of assistance in connection with investigations or criminal or extradition proceedings brought in respect of the offences set forth in article 3, paragraph 1, including assistance in obtaining evidence at their disposal necessary for the proceedings.

2. States Parties shall carry out their obligations under paragraph 1 of the present article in conformity with any treaties or other arrangements on mutual legal assistance that may exist between them. In the absence of such treaties or arrangements, States Parties shall afford one another assistance in accordance with their domestic law.

Artikel 6

1. Konventionsstater skall ge varandra största möjliga bistånd i samband med utredningar eller lagförings- eller utlämningsförfaranden med anledning av de brott som anges i artikel 3.1, inbegripet bistånd att skaffa fram de bevis de förfogar över och som krävs för förfarandet.

2. Konventionsstater skall fullgöra sina skyldigheter enligt punkt 1 i denna artikel i överensstämmelse med de fördrag eller andra överenskommelser om ömsesidig rättslig hjälp som eventuellt finns mellan dem. Om det inte finns några sådana fördrag eller överenskommelser skall konventionsstater ge varandra bistånd i enlighet med sin nationella lagstiftning.

Article 7

States Parties shall, subject to the provisions of their national law:

(a) Take measures to provide for the seizure and confiscation, as appropriate, of:

(i) Goods, such as materials, assets and other instrumentalities used to commit or facilitate offences under the present protocol;

(ii) Proceeds derived from such offences;

(b) Execute requests from another State Party for seizure or confiscation of goods or proceeds referred to in subparagraph (a) (i) and (ii);

(c) Take measures aimed at closing, on a temporary or definitive basis, premises used to commit such offences.

Article 8

1. States Parties shall adopt appropriate measures to protect the rights and interests of child victims of the practices prohibited under the present Protocol at all stages of the criminal justice process, in particular by:

Artikel 7

Konventionsstaterna skall, om inte annat följer av bestämmelserna i deras nationella lagstiftning,

a) vidta åtgärder för att möjliggöra beslag och förverkande, när det är lämpligt, av

i) föremål, så som utrustning, tillgångar och andra hjälpmedel som använts för att begå eller underlätta brott enligt detta protokoll,

ii) vinster som härrör från sådana brott,

b) verkställa framställningar från en annan konventionsstat om beslagtagande eller förverkande av föremål eller vinster som avses i a i och ii,

c) vidta åtgärder i syfte att tillfälligt eller slutgiltigt stänga lokaler som används till att begå sådana brott.

Artikel 8

1. Konventionsstaterna skall besluta om lämpliga åtgärder för att under alla stadier av det straffrättsliga förfarandet skydda de rättigheter och intressen de barn har som är offer för de verksamheter som är förbjudna enligt detta protokoll, särskilt genom att

(a) Recognizing the vulnerability of child victims and adapting procedures to recognize their special needs, including their special needs as witnesses;

(b) Informing child victims of their rights, their role and the scope, timing and progress of the proceedings and of the disposition of their cases;

(c) Allowing the views, needs and concerns of child victims to be presented and considered in proceedings where their personal interests are affected, in a manner consistent with the procedural rules of national law;

(d) Providing appropriate support services to child victims throughout the legal process;

(e) Protecting, as appropriate, the privacy and identity of child victims and taking measures in accordance with national law to avoid the inappropriate dissemination of information that could lead to the identification of child victims;

(f) Providing, in appropriate cases, for the safety of child

a) erkänna barnens sårbarhet och anpassa förfarandena till deras särskilda behov, inbegripet deras speciella behov som vittnen,

b) informera barnen om deras rättigheter och deras roll i samt omfattningen, utvecklingen och den fortsatta handläggningen av förfarandena samt om avgörandet av deras fall,

c) låta barnens synpunkter, behov och intressen framföras och beaktas i förfaranden där deras personliga intressen berörs, på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler,

d) tillhandahålla lämpligt stöd till barnen under hela rättsprocessen,

e) skydda, när det är lämpligt, barnens privatliv och identitet och vidta åtgärder i enlighet med nationell lagstiftning för att undvika otillbörlig spridning av information som skulle kunna leda till att barnen identifieras,

f) ge barnen och deras familjer och vittnen skydd mot

victims, as well as that of their families and witnesses on their behalf, from intimidation and retaliation;

(g) Avoiding unnecessary delay in the disposition of cases and the execution of orders or decrees granting compensation to child victims.

2. States Parties shall ensure that uncertainty as to the actual age of the victim shall not prevent the initiation of criminal investigations, including investigations aimed at establishing the age of the victim.

3. States Parties shall ensure that, in the treatment by the criminal justice system of children who are victims of the offences described in the present Protocol, the best interest of the child shall be a primary consideration.

4. States Parties shall take measures to ensure appropriate training, in particular legal and psychological training, for the persons who work with victims of the offences prohibited under the present Protocol.

5. States Parties shall, in appropriate cases, adopt measures in order to protect

hotelser och vedergällning i lämpliga fall,

g) undvika onödig försening i handläggningen av ärenden och verkställande av avgöranden som rör ersättning till barnen,

2. Konventionsstaterna skall säkerställa att osäkerhet i fråga om offrets verkliga ålder inte förhindrar inledande av brottsutredningar, inbegripet utredningar som syftar till att fastställa offrets ålder.

3. Konventionsstaterna skall säkerställa att barnets bästa kommer i första rummet vid rättsväsendets behandling av barn som är offer för de brott som beskrivs i detta protokoll.

4. Konventionsstaterna skall vidta åtgärder för att säkerställa att personer som arbetar med offer för de brott som är förbjudna enligt detta protokoll ges lämplig utbildning, särskilt i juridik och psykologi.

5. Konventionsstaterna skall i lämpliga fall anta åtgärder för att skydda sådana personers

the safety and integrity of those persons and/or organizations involved in the prevention and/or protection and rehabilitation of victims of such offences.

6. Nothing in the present article shall be construed to be prejudicial to or inconsistent with the rights of the accused to a fair and impartial trial.

Article 9

1. States Parties shall adopt or strengthen, implement and disseminate laws, administrative measures, social policies and programmes to prevent the offences referred to in the present Protocol. Particular attention shall be given to protect children who are especially vulnerable to such practices.

2. States Parties shall promote awareness in the public at large, including children, through information by all appropriate means, education and training, about the preventive measures and harmful effects of the offences referred to in the present Protocol. In fulfilling their obligations under this article, States Parties shall encourage

och/eller organisationers säkerhet och integritet som är engagerade i att förhindra och/eller skydda och rehabilitera offer för sådana brott.

6. Ingenting i denna artikel får tolkas så att det påverkar eller är oförenligt med den anklagades rätt till en rättvis och opartisk rättegång.

Artikel 9

1. Konventionsstaterna skall anta eller förstärka, genomföra och sprida lagar och administrativa åtgärder, social politik och program för att förebygga de brott som avses i detta protokoll. Särskild uppmärksamhet skall ägnas åt att skydda barn som är särskilt sårbara för sådan verksamhet.

2. Konventionsstaterna skall genom information på alla lämpliga sätt, utbildning och vidareutbildning främja medvetenheten hos allmänheten, inbegripet barn, om förebyggande åtgärder och om de skadliga effekterna av de brott som avses i detta protokoll. Konventionsstaterna skall vid fullgörandet av sina förpliktelser enligt denna artikel

the participation of the community and, in particular, children and child victims, in such information and education and training programmes, including at the international level.

3. States Parties shall take all feasible measures with the aim of ensuring all appropriate assistance to victims of such offences, including their full social reintegration and their full physical and psychological recovery.

4. States Parties shall ensure that all child victims of the offences described in the present Protocol have access to adequate procedures to seek, without discrimination, compensation for damages from those legally responsible.

5. States Parties shall take appropriate measures aimed at effectively prohibiting the production and dissemination of material advertising the offences described in the present Protocol.

Article 10

1. States Parties shall take all necessary steps to strengthen international cooperation by

uppmuntra till medverkan av samhället och, särskilt, av barn och offer, i sådan information och i utbildningsprogram, även på internationell nivå.

3. Konventionsstaterna skall vidta alla möjliga åtgärder i syfte att se till att allt lämpligt bistånd ges till offren för sådana brott, inbegripet deras fullständiga återanpassning i samhället och deras fullständiga fysiska och psykiska återhämtning.

4. Konventionsstaterna skall säkerställa att alla offer för de brott som beskrivs i detta protokoll får tillgång till lämpliga förfaranden för att utan diskriminering söka skadestånd från dem som är juridiskt ansvariga.

5. Konventionsstaterna skall vidta lämpliga åtgärder i syfte att effektivt förbjuda produktion och spridning av material som annonserar om de brott som beskrivs i detta protokoll.

Artikel 10

1. Konventionsstaterna skall vidta alla nödvändiga åtgärder för att stärka det inter-

multilateral, regional and bilateral arrangements for the prevention, detection, investigation, prosecution and punishment of those responsible for acts involving the sale of children, child prostitution, child pornography and child sex tourism. States Parties shall also promote international cooperation and coordination between their authorities, national and international non-governmental organizations and international organizations.

2. States Parties shall promote international cooperation to assist child victims in their physical and psychological recovery, social reintegration and repatriation.

3. States Parties shall promote the strengthening of international cooperation in order to address the root causes, such as poverty and underdevelopment, contributing to the vulnerability of children to the sale of children, child prostitution, child pornography and child sex tourism.

4. States Parties in a position to do so shall provide financial,

nationella samarbetet genom multilaterala, regionala och bilaterala arrangemang om förebyggande, upptäckt, utredning, åtal och bestraffning av dem som är ansvariga för handlingar som omfattar försäljning av barn, barnprostitution, barnpornografi och barnsexturism. Konventionsstaterna skall även främja internationellt samarbete och samverkan mellan sina myndigheter, nationella och internationella icke statliga organisationer och internationella organisationer.

2. Konventionsstaterna skall främja internationellt samarbete för att bistå barnoffer i deras fysiska och psykiska återhämtning, återanpassning i samhället och repatriering.

3. Konventionsstaterna skall främja ett ökat internationellt samarbete för att angripa de grundorsaker, till exempel fattigdom och underutveckling, som bidrar till att barn är sårbara för försäljning av barn, barnprostitution, barnpornografi och barnsexturism.

4. De konventionsstater som har möjlighet skall tillhanda-

technical or other assistance through existing multilateral, regional, bilateral or other programmes.

Article 11

Nothing in the present Protocol shall affect any provisions that are more conducive to the realization of the rights of the child and that may be contained in:

- (a) The law of a State Party;
- (b) International law in force for that State.

Article 12

1. Each State Party shall, within two years following the entry into force of the present Protocol for that State Party, submit a report to the Committee on the Rights of the Child providing comprehensive information on the measures it has taken to implement the provisions of the Protocol.

2. Following the submission of the comprehensive report, each State Party shall include in the reports they submit to the Committee on the Rights of the Child, in accordance with article 44 of the

hålla finansiellt, tekniskt eller annat bistånd genom befintliga multilaterala, regionala, bilaterala eller andra program.

Artikel 11

Ingenting i detta protokoll skall påverka några bestämmelser som går längre när det gäller att förverkliga barnets rättigheter och som kan ingå i

- a) en konventionsstats lagstiftning,
- b) internationell rätt som är i kraft för den staten.

Artikel 12

1. Varje konventionsstat skall inom två år efter detta protokolls ikraftträdande för den konventionsstaten lämna en rapport till kommittén för barnets rättigheter med utförlig information om de åtgärder den vidtagit för att genomföra bestämmelserna i protokollet.

2. Efter avgivandet av den utförliga rapporten skall varje konventionsstat i de rapporter den avger till kommittén för barnets rättigheter i enlighet med artikel 44 i konventionen inkludera all ytterligare

Convention, any further information with respect to the implementation of the present Protocol. Other States Parties to the Protocol shall submit a report every five years.

3. The Committee on the Rights of the Child may request from States Parties further information relevant to the implementation of the present Protocol.

Article 13

1. The present Protocol is open for signature by any State that is a party to the Convention or has signed it.

2. The present Protocol is subject to ratification and is open to accession by any State that is a party to the Convention or has signed it. Instruments of ratification or accession shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations.

Article 14

1. The present Protocol shall enter into force three months after the deposit of the tenth instrument of ratification or accession.

information om genomförandet av bestämmelserna i detta protokoll. Andra konventionsstater i protokollet skall avge en rapport vart femte år.

3. Kommittén för barnets rättigheter kan begära ytterligare information från konventionsstaterna om genomförandet av bestämmelserna i detta protokoll.

Artikel 13

1. Detta protokoll är öppet för undertecknande av varje stat som är part i konventionen eller som har undertecknat den.

2. Detta protokoll skall ratificeras och är öppet för anslutning av varje stat som är part i konventionen eller som har undertecknat den. Ratifikations- eller anslutningsinstrument skall deponeras hos Förenta nationernas generalsekreterare.

Artikel 14

1. Detta protokoll träder i kraft tre månader från den dag då det tionde ratifikations- eller anslutningsinstrumentet deponerades.

2. For each State ratifying the present Protocol or acceding to it after its entry into force, the Protocol shall enter into force one month after the date of the deposit of its own instrument of ratification or accession.

Article 15

1. Any State Party may denounce the present Protocol at any time by written notification to the Secretary-General of the United Nations, who shall thereafter inform the other States Parties to the Convention and all States that have signed the Convention. The denunciation shall take effect one year after the date of receipt of the notification by the Secretary-General.

2. Such a denunciation shall not have the effect of releasing the State Party from its obligations under the present Protocol in regard to any offence that occurs prior to the date on which the denunciation becomes effective. Nor shall such a denunciation prejudice in any way the continued consideration of any matter that is

2. För varje stat som ratificerar detta protokoll eller ansluter sig till det efter dess ikraftträdande träder protokollet i kraft en månad från den dag då dess eget ratifikations- eller anslutningsinstrument deponerades.

Artikel 15

1. En konventionsstat kan när som helst säga upp detta protokoll genom skriftlig notifikation till Förenta nationernas generalsekreterare, som därefter skall underrätta de andra konventionsstaterna och alla stater som har undertecknat konventionen. Uppsägningen träder i kraft ett år från den dag då generalsekreteraren mottog notifikationen.

2. En sådan uppsägning skall inte innebära att konventionst Staten befrias från sina åtaganden enligt detta protokoll med avseende på något brott som inträffar före den dag då uppsägningen träder i kraft. Inte heller skall en sådan uppsägning på något sätt påverka den fortsatta behandlingen av ett ärende som redan tagits upp av

already under consideration by the Committee on the Rights of the Child prior to the date on which the denunciation becomes effective.

kommittén för barnets rättigheter före den dag då uppsägningen träder i kraft.

Article 16

1. Any State Party may propose an amendment and file it with the Secretary-General of the United Nations. The Secretary-General shall thereupon communicate the proposed amendment to States Parties with a request that they indicate whether they favour a conference of States Parties for the purpose of considering and voting upon the proposals. In the event that, within four months from the date of such communication, at least one third of the States Parties favour such a conference, the Secretary-General shall convene the conference under the auspices of the United Nations. Any amendment adopted by a majority of States Parties present and voting at the conference shall be submitted to the General Assembly of the United Nations for approval.

2. An amendment adopted in accordance with paragraph 1 of

Artikel 16

1. Varje konventionsstat får föreslå en ändring och överlämna förslaget till Förenta nationernas generalsekreterare. Generalsekreteraren skall sedan översända ändringsförslaget till konventionsstaterna med en begäran om att dessa anger om de tillstyrker att en konferens med konventionsstaterna sammankallas för att behandla och rösta om förslagen. Om minst en tredjedel av staterna inom fyra månader efter förslagets översändande tillstyrker en sådan konferens, skall generalsekreteraren sammankalla konferensen i Förenta nationernas regi. Varje ändringsförslag som antagits av en majoritet av de vid konferensen närvarande och röstande konventionsstaterna skall underställas Förenta Nationernas generalförsamling för godkännande.

2. En ändring som antagits enligt punkt 1 i denna artikel

the present article shall enter into force when it has been approved by the General Assembly and accepted by a two-thirds majority of States Parties.

3. When an amendment enters into force, it shall be binding on those States Parties that have accepted it, other States Parties still being bound by the provisions of the present Protocol and any earlier amendments they have accepted.

träder i kraft när den har godkänts av generalförsamlingen och accepterats av konventionsstaterna med två tredjedels majoritet.

3. När en ändring träder i kraft skall den vara bindande för de konventionsstater som har accepterat den, medan övriga konventionsstater fortfarande är bundna av bestämmelserna i detta protokoll och eventuella tidigare ändringar som de accepterat.

Article 17

1. The present Protocol, of which the Arabic, Chinese, English, French, Russian and Spanish texts are equally authentic, shall be deposited in the archives of the United Nations.

2. The Secretary-General of the United Nations shall transmit certified copies of the present Protocol to all States Parties to the Convention and all States that have signed the Convention.

Artikel 17

1. Detta protokoll, där de arabiska, engelska, franska, kinesiska, ryska och spanska texterna äger lika giltighet, skall deponeras i Förenta nationernas arkiv.

2. Förenta nationernas generalsekreterare skall översända bestyrkta kopior av detta protokoll till alla konventionsstater och alla stater som har undertecknat konventionen.

Bilaga 3 EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel

Rådets rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel (2002/629/RIF)

EUROPEISKA UNIONENS RÅD HAR ANTAGIT DETTA RAMBESLUT

med beaktande av Fördraget om Europeiska unionen, särskilt artikel 29, artikel 31 e och artikel 34.2 b i detta,

med beaktande av kommissionens förslag¹,

med beaktande av Europaparlamentets yttrande², och av följande skäl:

(1) I rådets och kommissionens handlingsplan för att på bästa sätt genomföra bestämmelserna i Amsterdamfördraget om upprättande av ett område med frihet, säkerhet och rättvisa³, i slutsatserna från Europeiska rådet i Tammerfors den 15 och 16 oktober 1999 och från Europeiska rådet i Santa Maria da Feira den 19 och 20 juni 2000, enligt förteckningen på resultattavlan, samt i Europaparlamentets resolution av den 19 maj 2000 om kommissionens meddelande om vidare åtgärder i kampen mot kvinnohandel nämns eller efterlyses lagstiftningsåtgärder mot

¹ EGT C 62 E, 27.2.2001, s. 324.

² EGT C 35 E, 28.2.2002, s. 114.

³ EGT C 19, 23.1.1999, s. 1.

människohandel, inklusive gemensamma definitioner, grunder för åtal och påföljder.

(2) Rådets gemensamma åtgärd 97/154/RIF av den 24 februari 1997 om åtgärder mot människohandel och sexuellt utnyttjande av barn⁴ bör följas upp med ytterligare lagstiftningsåtgärder som syftar till att komma till rätta med skillnaderna i rättsliga betraktelsesätt i medlemsstaterna och som bidrar till utveckling av ett effektivt samarbete mellan rättsvårdande myndigheter och organ för att bekämpa människohandel.

(3) Människohandel innebär en allvarlig kränkning av de grundläggande mänskliga rättigheterna och den mänskliga värdigheten och bedrivs med hänsynslösa metoder såsom övergrepp på och vilseledande av utsatta personer, liksom våld, hot, skuldsloveri och tvång.

(4) FN:s tilläggsprotokoll till konventionen om gränsöverskridande organiserad brottslighet om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, är ett viktigt steg mot internationellt samarbete på detta område.

(5) Barn är mer sårbara och löper därför större risk att bli offer för människohandel.

(6) Det viktiga arbete som utförs av internationella organisationer, särskilt FN, måste kompletteras med insatser av Europeiska unionen.

(7) För att komma tillrätta med det allvarliga brottet människohandel är det nödvändigt med både enskilda åtgärder i varje medlemsstat och en övergripande strategi, där definitionen av gemensamma brottsrekvisit i samtliga medlemsstaters straffrätt och effektiva, proportionerliga och avskräckande

⁴ EGT L 63, 4.3. 1997, s. 2.

påföljder, ingår som en integrerad del. I enlighet med subsidiaritets- och proportionalitetsprinciperna inskränker sig detta rambeslut till det minimum som krävs för att målen skall uppnås och går inte utöver vad som är nödvändigt för det syftet.

(8) Det är nödvändigt att införa påföljder för gärningsmännen som är tillräckligt stränga för att människohandel skall omfattas av de instrument som redan har antagits i syfte att bekämpa organiserad brottslighet, såsom rådets gemensamma åtgärd 98/699/RIF av den 3 december 1998 om penningtvätt, identifiering, spårande, spärrande, beslag och förverkande av hjälpmedel och vinning av brott⁵ och rådets gemensamma åtgärd 98/733/RIF av den 21 december 1998 om att göra deltagande i en kriminell organisation i Europeiska unionens medlemsstater till ett brott⁶.

(9) Detta rambeslut bör bidra till att bekämpa och förhindra människohandel genom att komplettera de instrument som antagits av rådet på detta område, såsom rådets gemensamma åtgärd 96/700/RIF av den 29 november 1996 om upprättande av ett program för stöd och utbyte för personer ansvariga för att bekämpa människohandel och sexuellt utnyttjande av barn (STOP)⁷, rådets gemensamma åtgärd 96/748/RIF av den 16 december 1996 om utvidgning av det uppdrag Europols narkotikaenhet erhö⁸, Europaparlamentets och rådets beslut nr 293/2000/EG av den 24 januari 2000 om att anta ett program för gemenskapens insatser (Daphne-programmet) (2000–2003) för förebyggande åtgärder i kampen mot våld mot barn, ungdomar och kvinnor⁹, rådets gemensamma åtgärd 98/428/RIF av den 29 juni 1998 om inrättande av ett europeiskt rättsligt nätverk¹⁰, rådets gemensamma åtgärd 96/277/RIF av den 22 april 1996 om

⁵ EGT L 333, 9.12.1998, s. 1. Gemensamma åtgärden senast ändrad genom beslut 2001/500/RIF (EGT L 182, 5.7.2001, s. 1).

⁶ EGT L 351, 29.12.1998, s. 1.

⁷ EGT L 322, 12.12.1996, s. 7.

⁸ EGT L 342, 31.12.1996, s. 4.

⁹ EGT L 34, 9.2.2000, s. 1.

¹⁰ EGT L 191, 7.7.1998, s. 4.

en ordning för utbyte av sambandspersoner för att förbättra det rättsliga samarbetet mellan Europeiska unionens medlemsstater¹¹ och rådets gemensamma åtgärd 98/427/RIF av den 29 juni 1998 om goda rutiner vid inbördes rättshjälp i brottmål¹².

(10) Rådets gemensamma åtgärd 97/154/RIF bör därför upphöra att gälla såvitt avser människohandel.

HÄRIGENOM FÖRESKRIVS FÖLJANDE.

Artikel 1

Brott som avser människohandel för arbetskraftsexploatering eller sexuell exploatering

1. Varje medlemsstat skall vidta de åtgärder som är nödvändiga för att straffbelägga följande handlingar:

Rekrytering, transport, överföring, hysande, senare mottagande av en person, inbegripet utbyte eller överföring av kontroll över denna person, om

a) tvång, våld eller hot, inklusive bortförande, brukas, eller

b) svikligt förfarande eller bedrägeri brukas, eller

c) maktmissbruk eller utnyttjande av en utsatt belägenhet förekommer, som är av sådan art att personen inte har något annat verkligt eller godtagbart val än att ge efter för det missbruk eller utnyttjande som utövas, eller

d) betalning eller förmåner ges eller tas emot för att erhålla medgivande från en person som har kontroll över en annan person i syfte att exploatera den personens arbetskraft eller tjänster, inbegripet åtminstone tvångsarbete eller obligatoriska

¹¹ EGT L 105, 27.4.1996, s. 1.

¹² EGT L 191, 7.7.1998, s. 1.

tjänster, slaveri eller sådana förhållanden som kan liknas vid slaveri eller träldom, eller i syfte att exploatera honom eller henne i prostitution eller andra former av sexuell exploatering, inbegripet i pornografi.

2. Samtycke av den som är offer för människohandel till den avsedda eller faktiska exploateringen skall sakna betydelse, om något av de medel som anges i punkt 1 har använts.

3. När en handling som anges i punkt 1 rör ett barn skall det vara ett straffbart människohandelsbrott, även om inte några av de medel som anges i punkt 1 har använts.

4. I detta rambeslut avses med barn en person som är yngre än 18 år.

Artikel 2

Anstiftn, medhjäl, främjande och försök

Varje medlemsstat skall vidta de åtgärder som är nödvändiga för att straffbelägga anstiftn, medhjäl, främjande och försök att begå de brott som anges i artikel 1.

Artikel 3

Påföljder

1. Varje medlemsstat skall vidta de åtgärder som är nödvändiga för att de brott som anges i artiklarna 1 och 2 skall beläggas med effektiva, proportionerliga och avskräckande straffrättsliga påföljder som kan medföra utlämning.

2. Varje medlemsstat skall vidta de åtgärder som är nödvändiga för att de brott som anges i artikel 1 skall beläggas med maximistraff på minst åtta års fängelse, om brotten har begåtts under någon av följande omständigheter:

- a) Brottet har inneburit att brottsoffrets liv har satts på spel genom uppsåt eller grov oaktsamhet.
- b) Brottet har begåtts mot ett offer som var särskilt utsatt. Ett brottsoffer skall anses ha varit särskilt utsatt åtminstone i fall då offret var under den sexuella självbestämmandeåldern enligt den nationella lagstiftningen och om brottet har begåtts i syfte att exploatera honom eller henne i prostitution eller andra former av sexuell exploatering, inbegripet pornografi.
- c) Brottet har begåtts med användande av grovt våld eller orsakat brottsoffret särskilt allvarlig skada.
- d) Brottet har begåtts inom ramen för en kriminell organisation enligt gemensam åtgärd 98/733/RIF, bortsett från den påföljdsnivå som däri anges.

Artikel 4

Juridiska personers ansvar

1. Varje medlemsstat skall vidta de åtgärder som är nödvändiga för att juridiska personer skall kunna hållas ansvariga för brott som avses i artiklarna 1 och 2 och som begås till förmån för dessa juridiska personer av någon person som agerar antingen enskilt eller som en del av den juridiska personens organisation och har en ledande ställning inom den juridiska personens organisation, grundad på
 - a) befogenhet att företräda den juridiska personen, eller
 - b) befogenhet att fatta beslut på den juridiska personens vägnar, eller
 - c) befogenhet att utöva kontroll inom den juridiska personen.
2. Utöver vad som redan angivits i punkt 1 skall varje medlemsstat vidta de åtgärder som är nödvändiga för att

juridiska personer skall kunna hållas ansvariga när brister i övervakning eller kontroll som skall utföras av en sådan person som avses i punkt 1 har gjort det möjligt för en person som är underställd den juridiska personen att till förmån för denna juridiska person begå ett brott som anges i artiklarna 1 och 2.

3. Den juridiska personens ansvar enligt punkterna 1 och 2 skall inte utesluta lagföring av fysiska personer som är gärningsmän, anstiftare eller medhjälpare till de brott som avses i artiklarna 1 och 2.

4. I detta rambeslut avses med juridisk person varje enhet som har denna ställning enligt tillämplig lagstiftning, med undantag av stater eller andra offentliga organ vid utövandet av de befogenheter som de har i egenskap av statsmakter samt internationella offentliga organisationer.

Artikel 5

Påföljder för juridiska personer

Varje medlemsstat skall vidta de åtgärder som är nödvändiga för att en juridisk person som är ansvarig i enlighet med artikel 4 skall kunna bli föremål för effektiva, proportionerliga och avskräckande påföljder, som innefattar bötesstraff eller administrativa avgifter och som får innefatta andra påföljder, såsom

- a) fråntagande av rätt till offentliga förmåner eller stöd,
- b) tillfälligt eller permanent näringsförbud,
- c) rättslig övervakning,
- d) rättsligt beslut om upplösning av verksamheten,

- e) tillfällig eller permanent stängning av inrättningar som har använts för att begå brottet.

Artikel 6

Behörighet och lagföring

1. Varje medlemsstat skall vidta de åtgärder som är nödvändiga för att fastställa sin behörighet beträffande ett brott som avses i artiklarna 1 och 2 när
 - a) brottet har begåtts helt eller delvis inom medlemsstatens territorium, eller
 - b) gärningsmannen är medborgare i medlemsstaten, eller
 - c) brotten har begåtts till förmån för en juridisk person som är etablerad inom medlemsstatens territorium.
2. En medlemsstat får besluta att den inte kommer att tillämpa eller endast i särskilda fall eller under särskilda omständigheter kommer att tillämpa bestämmelserna om behörighet i punkt 1 b och c när brottet har begåtts utanför dess territorium.
3. En medlemsstat som enligt sin lagstiftning inte utlämnar sina egna medborgare skall vidta de åtgärder som är nödvändiga för att fastställa sin behörighet över och i lämpliga fall lagföra de brott som anges i artiklarna 1 och 2 som har begåtts av dess egna medborgare utanför dess territorium.
4. Medlemsstater som beslutar att tillämpa bestämmelserna i punkt 2 skall underrätta rådets generalsekretariat och kommissionen om detta, i lämpliga fall med uppgift om i vilka särskilda fall eller under vilka särskilda omständigheter som beslutet gäller.

Artikel 7*Skydd av och stöd till brottsoffer*

1. Medlemsstaterna skall fastställa att utredning eller lagföring av brott som omfattas av detta rambeslut inte skall vara beroende av ett brottsoffers anmälan eller anklagelse, åtminstone i fall där artikel 6.1 a är tillämplig.

2. Barn som blir offer för ett brott som anges i artikel 1 bör anses som särskilt utsatta brottsoffer enligt artiklarna 2.2, 8.4 och 14.1 i rådets rambeslut 2001/220/RIF av den 15 mars 2001 om brottsoffrets ställning i straffrättsliga förfaranden¹³.

3. Om offret är ett barn skall varje medlemsstat vidta möjliga åtgärder för att garantera barnets familj lämpligt stöd. Särskilt skall varje medlemsstat, där det är lämpligt och möjligt, tillämpa artikel 4 i rambeslut 2001/220/RIF på den familj som det hänvisas till.

Artikel 8*Territoriell räckvidd*

Detta rambeslut skall tillämpas på Gibraltar.

Artikel 9*Tillämpning av gemensam åtgärd 97/154/RIF*

Gemensam åtgärd 97/154/RIF skall upphöra att gälla såvitt avser människohandel.

Artikel 10*Genomförande*

1. Medlemsstaterna skall vidta de åtgärder som är nödvändiga för att följa detta rambeslut före den 1 augusti 2004.

¹³ EGT L 82, 22.3.2001, s. 1.

2. Medlemsstaterna skall senast den dag som anges i punkt 1 till rådets generalsekretariat och till kommissionen överlämna texten till de bestämmelser genom vilka skyldigheterna enligt detta rambeslut införlivas med deras nationella lagstiftning. På grundval av en rapport upprättad med hjälp av denna information och en skriftlig rapport från kommissionen, skall rådet före den 1 augusti 2005 bedöma i vilken utsträckning medlemsstaterna har vidtagit de åtgärder som är nödvändiga för att följa detta rambeslut.

Artikel 11

Ikraftträdande

Detta rambeslut träder i kraft samma dag som det offentliggörs i Officiella tidningen.

Utfärdat i Bryssel den 19 juli 2002.

På rådets vägnar
T. Pedersen
Ordförande